

Politi­høgskolen
Slem­dalsveien 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo
Tlf: 23 19 99 00
Faks: 23 19 99 01
www.phs.no

Det er en uttalt politisk målsetting å finne fram til mer formålstjenelige reaksjonsformer over for unge lov­brytere. Som et ledd i dette arbeidet ble det våren 2001 iverksatt et prosjekt som skulle prøve ut en alternativ reaksjonsform - Ungdomskontrakt.

Denne rapporten har tre målsettinger. For det første å beskrive gjennom­føringen av forsøksprosjektet, dernest evaluere tiltakets innhold og til slutt identifisere nødvendige forutsetninger for en god implementering.

Som et ledd i evalueringen ble noen av ungdommene i prosjektet intervjuet. Lars på 16 år traff på mange måter tiltakets kjerne ved sin karakteristikk av ungdomskontrakt:

- En liten smekk på hånda er bedre enn å få skutt den av...

POLITI­HØGSKOLEN

PHS Forskning 2004:1

Forsøk med UNGDOMSKONTRAKTER

POLITI­HØGSKOLEN

POLITI­HØGSKOLEN

PHS Forskning 2004:1

Ungdomskontrakt
er en alternativ reaksjon overfor unge lovbyggere

Ungdomskontrakt
innebærer at påtalemyndigheten unnlater å reise tiltale hvis ungdommen inngår en forpliktende avtale

Ungdomskontrakt
har vært prøvd ut i Bodø, Trondheim, Kongsvinger, Stovner bydel i Oslo, Drammen, Skien og Kristiansand, fra mai 2001 til desember 2003

Ungdomskontrakt
utfordrer samarbeidet mellom politi og kommunale myndigheter

Ungdomskontrakt
gir ungdommer en mulighet til å gjøre opp for seg, og er en hjelp til endring

Marit Egge

Forsøk med
Ungdomskontrakter

- en alternativ
reaksjonsform
rettet mot unge
lovbrytere

© Politihøgskolen, Oslo 2004

ISBN 82-7808-038-0
PHS-Forskning 2004:1

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Alle henvendelser kan rettes til:

Politihøgskolen
FoU-avdelingen
Slemdalsvn. 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo

www.phs.no

Omslagsdesign: GLOG as
Grafisk formgivning: Eileen Schreiner Berglie
Trykk: Lobo Media AS

Forord

Ungdomskontrakt er en alternativ reaksjonsform rettet mot unge lovovertredere. Tiltaket har sin opprinnelse i Danmark. Barne- og familiedepartementet og Justis- og politidepartementet har initiert og finansiert det norske prøveprosjektet som har vært lokalisert i Kristiansand, Skien, Drammen, Stovner bydel i Oslo, Kongsvinger, Trondheim og Bodø. Prøveperioden har strukket seg over to og et halvt år, fra mai 2001 til desember 2003. På hvert prosjektsted har det vært en koordinator knyttet til prosjektet. En stor takk til hver og en for entusiastisk og målrettet arbeid!

Prosjektet har vært forankret i en sentral styringsgruppe sammensatt av representanter fra de to departementene. Ved oppstart bestod styringsgruppen av Åsa Steinsvik og Brynjulf Bjørklid fra Barne- og familiedepartementet og Marianne Holtet og Bjørn Gjefsen fra Justis- og politidepartementet. Sissel Lorck og Anne Brita Normann har fra slutten av 2001 erstattet henholdsvis Brynjulf Bjørklid og Bjørn Gjefsen. Styringsgruppen har vist stor interesse for prosjektet og deltatt på alle aktuelle samlinger.

Prosjektleder har blitt huset ved forskningsavdelingen på Politihøgskolen i Oslo. En takk til skolen for god tilrettelegging og til kolleger ved forskningsavdelingen for støtte og hygge. En spesiell takk til Eileen Schreiner Berglie for hjelp til praktiske gjøremål underveis, og for bearbeiding av manus til rapport.

Oslo, januar 2004

Marit Egge

Prosjektleder

Innhold

Sammendrag og anbefalinger	7	Fire årsaker til kriminalitet – slik Kjell, Linda, Henning og Per opplever det	57
1 – Ungdom, kriminalitet og forebygging	15	Kontraktsinnhold: Stille krav og gi muligheter	59
Konsensus, kamp og kvalifisering	16	Litt enklere å være foreldre – litt bedre å være ungdom	68
Utdanning	19	Hverdagskriminalitet	69
Kjennetegn ved ungdom	22	Konklusjoner kapittel 3	72
Kriminalitet blant ungdom	24	4 – Erfaringer og problemstillinger	73
Forebygging	29	Samarbeid som metode	73
Konklusjoner kapittel 1	35	Samarbeid – høyt oppe på den politiske dagsorden	74
2 – Forsøksprosjektet	37	Koordinator – oppgaver og plassering	77
Med røtter i Danmark	37	Hvor og hvordan skal tiltaket forankres?	78
Kriminalpolitisk forankring; del av en større enhet	39	Juridiske muligheter og begrensninger	79
Rammen for prøveprosjektet	42	Politifaglige arbeid og organisering	86
Riksadvokatens direktiv	45	Sosialfaglige arbeid og organisering	88
Hvordan evaluere?	46	Konklusjoner kapittel 4	91
Ungdomsintervjuer	50	Litteraturliste	95
Antall kontrakter.	51	Vedlegg	99
Konklusjoner kapittel 2	52		
3 – Tiltaket	53		
Frivillighet og foreldresamtykke	55		
Den typiske kontraktsungdommen finnes ikke	56		

Sammendrag og anbefalinger

- En liten smekk på hånda er bedre enn å få skutt den av...

Lars, 17 år. På ungdomskontrakt

Det har gjennom de siste årene vært en uttalt politisk målsetting å finne fram til mer formålstjenelige reaksjonsformer over for unge lovbrystere. Som et ledd i dette arbeidet ble det våren 2001 iverksatt et forsøksprosjekt med ungdomskontrakter som en alternativ reaksjonsform for ungdom mellom 15 og 18 år. Ungdomskontrakt innebærer at det umiddelbart etter oppklaringen av et lovbrudd blir inngått en avtale mellom ungdommen og foreldrene på den ene siden og politiet og kommunen på den andre.

Prosjektets *mandat* har vært å produsere kunnskap om tiltaket og gjennom det gi beslutningstakerne et bedre grunnlag for å avgjøre om det er hensiktsmessig å innføre ungdomskontrakt som en landsdekkende ordning. Evalueringen har vært tosidig; både å vurdere kontraktens innhold og å se på forutsetningene for en god implementering.

Kontraktens innhold

Når det gjelder kontraktens innhold har oppgaven vært å utforske rommet mellom rehabilitering og straff, blant annet ved å svare på om ungdomskontrakt er en metode som er egnet til å forene kravet til allmennpreventive hensyn på den ene siden, og marginaliserte ungdommers behov for individuelle reaksjoner på den andre.

Sitatet som er brukt i overskriften er hentet fra en ung gutt som hadde fått tilbud om ungdomskontrakt etter et lovbrudd. Og han la til: «Det har hjulpet i riktig retning».

Uttalelsene hans fanger mye av det ideologiske grunnlaget som ungdomskontrakt bygger på: En merkbar, men ikke uopprettelig reaksjon,

der fokus er rettet mot gjenopprettelse, inkludering og endring. Mange av dem som har vært deltakende i prosjektet – både fagfolk, foreldre og andre ungdommer har kommet med uttalelser som går i samme retning.

Tiltaket var opprinnelig tenkt innrettet mot ungdom med til dels store sammensatte problemer. Prosjektet åpnet imidlertid for at man kunne være liberal i utprøvingsperioden. Ungdomskontrakt har derfor vært iverksatt over for ulike grupper ungdom. Kontraktsvilkårene har spendt vidt, og vist at det går an å finne endringspunkter som ikke bare påvirker forholdet til kriminalitet, men som reetablerer både strukturer og relasjoner knyttet til blant annet skole og jobb, foreldre og venner. Videre er det i kontrakten et potensial for å kunne gjøre opp med 3. person.

Den samlede erfaring knyttet til kontraktens innhold og intensjon er dermed sammenfallende med målsettingen, slik den er beskrevet i prosjektbeskrivelsen:

Ungdomskontraktene skal gi rask reaksjon over for unge lovbrytere ved å kombinere straffens funksjon med målrettede tiltak for rehabilitering rettet mot den enkelte. ...Ungdomskontrakt skal også inneholde elementer som ivaretar fornærmedes rettigheter.

Organisering og samarbeide

I mandatet ligger det også en forventning om at prosjektet skulle identifisere hvilke strukturer ved kommunens og politiets arbeid som fremmer og hemmer en vellykket implementering. Prosjektet har vurdert tiltakets juridiske innhold og plassering, blant annet ved å se på avgjørelsesgrunnlaget og anvendelsesområde, men fremfor alt har denne delen av evalueringen vektlagt betydningen av samarbeid og organisasjonsmodeller.

Det har vært store variasjoner fra prosjektsted til prosjektsted når det gjelder antall kontrakter. Disse variasjonene har ikke nødvendigvis vært knyttet til størrelsen på ungdomsbefolkningen i kommunen eller ulikhet i kriminalitetsbildet. Det har derfor vært prosjektets oppgave å identifisere andre faktorer som kan forklare variasjonene.

Én faktor som ser ut til å påvirke kontraktsarbeidet har vært koordinators plassering. Der vedkommende har hatt nærhet både til kommunale etater og

politi har dette virket positivt. Det viste seg også å være av betydning at samarbeidet var forankret i de overordnede strukturene. Der dette ikke var tilfellet har arbeidet blitt vanskeliggjort og av til stoppet helt opp. Fra før vet vi at samarbeid er sårbart for utskiftninger, særlig når det er personrelatert. Det ble bekreftet også i dette prosjektet. Å sikre det forebyggende arbeidet gjennom stillingsinnholdet, både innenfor politi og kommunale etater, har derfor vært en annen viktig suksessfaktor.

Enkelte koordinatorene og etterforskere har rapportert at det er få «gulrøtter» innbakt i kontrakten, noe som har vanskeliggjort motivasjonsarbeidet. Det er også tilbakemeldinger knyttet til at lovgrunnlaget som regulerer ungdomskontrakt ikke alltid stemmer med dagens ungdomskriminelle landskap, og er ulogisk sammenlignet med andre reaksjonsformer, særlig konfliktråd. Fra politifaglig hold er det bemerket at det reelle arbeidet knyttet til etablering og gjennomføring av ungdomskontrakt ikke gjenspeiles i politiets rapportering, og at denne mangelen på rapporteringsmulighet har virket demotiverende. Det har i tillegg vist seg å være en stor og vedvarende oppgave å informere andre instanser om kontraktens muligheter og motivere til bruk av tiltaket. Enkelte prosjektsteder har i perioder ikke vært klar over viktigheten av dette arbeidet.

Erfaringene fra de organisatoriske, juridiske, politi- og sosialfaglige sidene ved prosjektet er ikke like entydig positive som evalueringen av kontraktens innholdsmessige grunnlag, og bør nøye gjennomgås ved en eventuell innføring av ungdomskontrakt som et landsdekkende tiltak.

Rapportens oppbygging og innhold

Rapporten er delt i fire deler. Første del omhandler ungdom, kriminalitet og forebygging. I kapitlet stifter vi bekjentskap med noen teorier og forståelsesrammer som danner baketeppet for ungdomskontrakt.

Først ser vi på bildet av ungdom, og fastslår at det er fasettert og skiftende. Innenfor samfunnsvitenskapen har man på den ene siden beskrevet ungdom som en gruppe samfunnet må disiplinere og nærmest beskytte seg mot, til at

ungdoms opprør og avvik representerer en legitim kamp mot et undertrykkende klassesamfunn. I et forsøk på å finne kjennetegn ved det å være ung i 2003 er økt tilgang til og nødvendigheten av utdanning det mest iøynefallende. Det finnes nesten ingen andre måter å bli voksen på enn gjennom utdanning, og utdanningsinstitusjonene er ikke bare et sted å lære, men i like stor grad et sted å være. Sterke venns­kapsrelasjoner er et annet iøynefallende trekk, og ungdommens uttrykk er eksponert, individualistisk og internasjonalsert. Ungdomstiden kjennetegnes ved utforskning, risikosøken og valg. Dette gir mange muligheter, men gjør dem samtidig utsatte og sårbare. Sårbarheten forsterkes av et sterkt krav til vellykkethet.

Det er en liten andel av de unge som vi gjenfinner i kriminalstatistikken. For ungdom under den kriminelle lavalder var andelen i år 2000 under en halv prosent, for ungdom mellom 15 og 18 år var det 25 registrerte for hver 1000. Antallet har imidlertid steget i løpet av 1990-tallet. Økningen gjelder for skadeverk, narkotika, vold og ran, men ikke for tyveri.

I dette innledende kapitlet stifter vi også bekjentskap med noen av de mest brukte begrepene innenfor forebyggingsfeltet, og trekker opp skillelinjene mellom sosial og situasjonell forebygging. Helt avslutningsvis knyttes forebygging til problemorientert politiarbeid og restorative justice.

Kapittel 2 omhandler selve *forsøksprosjektet* og viser hvordan det, gjennom en rekke politiske dokumenter, føyer seg inn i en større kriminalpolitisk og forebyggende sammenheng.

Gjennom departementenes prosjektbeskrivelse og riksadvokatens direktiv legges rammene for prosjektet; faglig, økonomisk og politisk. Vi ser nærmere på prosjektets mandat, målsetting og sentrale styring.

Ungdomskontrakt er blitt prøvd ut på sju steder, og det enkelte prosjektsted er gitt stor frihet i utformingen av prosjektet, noe de har benyttet seg av. Det har resultert i store variasjoner i valg av organisasjonsmodell og bruken av tiltaket. Disse variasjonene har virket befordrende på det samlede kunnskapstilfanget i prosjektet.

Dette kapitlet beskriver også metoden som er brukt; formativ prosessevaluering. Metoden er velegnet til å kombinere veiledning og evaluering, bygger på dialog og er endringsorientert. Kapitlet slutter med

en gjennomgang av hvordan den egenerfarte kunnskapen i prosjektet ble ivaretatt i et kunnskapsproduserende nettverk.

I *kapittel 3* er det ungdomskontrakt som *tiltak* vi ser nærmere på. Hovedfokus er kontraktens innhold, og hvordan den enkelte kontrakt etableres og følges opp. Vi viser at det er den kriminelle handlingen som utløser kontrakten og politiets etterforskning og juridiske vurderinger som avgjør om ungdomskontrakt er en adekvat reaksjonsform. Selv om ungdomskontrakt er en av politiets reaksjonsformer, understrekes det samtidig at det er det kommunale systemet som i de fleste tilfeller vil utrede ungdommens egnethet, og ha et hovedansvar for oppfølgingen.

Kontraktsvilkårene skal både stille krav og gi muligheter. I kapitlet går vi inn på de mest brukte vilkårene: Oppfølging av skole og oppstart av fritidsaktiviteter, kontrolltiltak knyttet til urinprøvetaking og innetider, «oppgjør» ved konfliktrådsmedling og erstatning og kontraktsvilkår knyttet til hjemmeforhold.

Når det gjelder «ungdomskontraktens ungdommer» ser vi at et stort antall er gutter. Mange bor ikke sammen med faren sin, og deres forhold til skole og utdanning er ofte problematisk. Hver fjerde har hatt kontakt med barnevernet, mens seks av ti har tidligere vært i kontakt med politiet. Det mest vanlige lovbruddet er bruk av narkotika, og noe over halvparten av kontraktene bygger på mer enn ett lovbrudd.

Hvilke erfaringer som er gjort og hvilke type problemstillinger tiltaket reiser er gjennomgått i *kapittel 4*. Vi viser hvordan kontraktsarbeidet består av bidrag både fra det juridiske, det politifaglige og det sosialfaglige feltet, og problematiserer de ulikt feltenes faglige, ideologiske og metodiske målsettinger og kriterier for suksess.

Selv om samarbeidet har vært tema også i tidligere kapitler tydeliggjør vi her at ungdomskontrakt er et tiltak som skapes i det faglige og organisatoriske skjæringspunktet mellom etater, organisasjoner og enkeltpersoner, og at det derfor er helt avgjørende at dette konglomeratet blir en samarbeidende enhet. Det fører oss til den konklusjonen at *samarbeid blir tiltakets «verktøy» eller metode*. Hvordan samarbeidet forankres lokalt og sentralt blir derfor en helt avgjørende suksessfaktor.

Prosjektets anbefalinger

Erfaringene fra prosjektet viser at det gjennom kontraktsarbeidet er mulig å kombinere straffens funksjon med rehabilitering rettet mot den enkelte, og at ungdom med ulike grad av problematikk og kriminalitetsbilde kan profittere på tiltaket. Innholdsmessig oppfyller dermed ungdomskontrakt tiltakets målsetting og intensjon.

Når det gjelder forhold knyttet til det organisatoriske, juridiske, politifaglige og sosialfaglige mener vi følgende områder er viktige å ivareta for å sikre tiltakets implementering og gjennomføring:

Organisatorisk

Tiltaket både bygger på og utfordrer samarbeidet mellom kommunale instanser og politiet, og er med å sette en rekke spørsmål knyttet til kriminalitetsforebyggende ungdomsarbeid på dagsorden. Hvordan og på hvilket nivå samarbeidet forankres vil være helt avgjørende for hvor vellykket tiltaket blir.

Samarbeidet er tiltakets «lim». Tiltaket må ha en organisatorisk struktur som sikrer dette, og organiseringen må inkludere nettverkspersoner som på overordnet nivå kan ivareta samarbeidet.

På lokalt nivå må samarbeidet være forankret i stillinger knyttet til det forebyggende feltet, og ha en bred kontaktflate både mot politi og kommunale etater. Arbeidsoppgavene til den lokale koordinatorene behøver ikke begrense seg til arbeidet med ungdomskontrakt, men kan med fordel innbefatte andre forebyggende oppgaver og tiltak.

Juridisk

Ungdomskontrakt bør løsrives fra påtaleunntatelsesinstituttet og politiet må få adgang til å behandle ungdomskontraktssaker på samme grunnlag som konfliktrådssaker.

Prosjektets anbefalinger (fortsettelse)

Hensiktsmessigheten med dagens ordning knyttet til strafferegistreringen og lengden på det generelle vilkåret (prøvetiden) bør vurderes.

Politifaglig

Det reelle arbeidet knyttet til etablering og gjennomføring av ungdomskontrakt må gjenspeiles i den rapporteringen politiet er pålagt.

Prioritering av problemorientert politiarbeid (POP) som tilnæringsmetode har positiv effekt på jobbingen med ungdomskontrakt.

Innenfor etterforskning og påtale bør det være stillinger med et særlig ansvar for ungdomssaker. Påtalekompetansen bør beholdes i politiet.

Sosialfaglig

Det må finnes muligheter til å dekke kostnader knyttet til enkelte kontraktsvilkår, uten at det nødvendigvis gjør enkeltvedtak fra barnevernet.

Oppfølging over tid er den viktigste enkeltfaktoren i tiltaket. Kommunen må kunne garantere oppfølgingen. Dette er viktig både ut fra sosialfaglige og juridiske begrunnelser.

For å sikre tilgjengelighet og tilstedeværelse må det være fleksibilitet knyttet til stillingsinnhold og arbeidstid for dem som skal følge opp ungdom på kontrakt.

1

Ungdom, kriminalitet og forebygging

Formålet med kapittel 1 er å trekke frem noen av de teoriene og forståelsene som danner bakteppet for ungdomskontrakt som tiltak. Vi begynner med å prøve å identifisere noen generelle kjennetegn ved ungdom. Dernest ser vi spesielt på den gruppen som er registrert i kriminalstatistikken og ender opp med en kort gjennomgang av noen aspekter ved forebyggende arbeid.

Synet på ungdom – eller hvordan vi som samfunn og enkeltindivider betrakter ungdom, er ikke konstant. Det er skiftende og mangetydig; påvirket av samfunnsstrukturer, demografi, menneskesyn og økonomiske forhold.

Mye av vår kunnskap om ungdom har vi fått gjennom ungdomsforskningen, som oppstod en gang på 20-tallet i USA. Siden den gang har det vært et felt både for pedagoger, psykologer, sosiologer, antropologer og kriminologer. Ungdomsforskningen har hatt mange temaer og innfallsvinkler. Den har fokusert på individet eller vært opptatt av grupper, beskrevet ungdomsrollen og prøvd å identifisere ungdoms handlinger og kulturelle uttrykk i et status- eller nytteperspektiv. Eller man har prøvd å fange det ungdommelige – forstått som tilstand eller livsfase, gjennom å beskrive identitetsdannelse og tiden for løsrivelse og selvstendighet.

Siden ungdomsforskningen ikke er et begrenset fag, men skapes gjennom bidrag fra mange fagdisipliner er det vanskelig å ramme det inn. Det ser imidlertid ut som det alltid har vært et særlig fokus på ungdoms-

grupper eller temaer som har representert noe spektakulært, avvikende eller opprørsk. Det avvikende har derfor blitt – riktig eller galt – en innfallsvinkel for å forstå ungdom. Men avvik har heller ingen entydig forståelse. Innenfor noen forskningstradisjoner blir avvik forstått som individuelle kjennetegn, andre har forklart avvik som funksjonelle handlinger i forhold til de rammebetingelsene ungdommen er gitt, mens en tredje posisjon har vært å gjøre avvik synonymt med opprør og forstå det som en kamp mot undertrykkelsesmekanismer i samfunnet.

Innenfor en samfunnsvitenskapelig forklaringsmodell var ungdomsforskningen lenge preget av to hovedretninger. Den ene bygger på en konsensusforståelse – at det er grunnleggende enighet om verdiene og normene i samfunnet. Den andre tilhører den kritiske samfunnsforskningen som har som forutsetning at det er grunnleggende interessekonflikter i samfunnet. I skyggen av disse vokste det fram en forståelse av ungdomstiden der det kvalifiserende aspektet vektlegges.

Konsensus, kamp og kvalifisering

Konsensus¹ beskriver et samfunn i likevekt, der det først og fremst er de funksjonelle strukturer og sosiale systemer som oppstår og vedlikeholdes. Mennesket forstås som handlende, skapende og i stand til å velge, og normene virker regulerende og veiledende på valgene vi tar. I bunnen ligger en forutsetning om at et felles verdigrunnlag preger samfunnet. Dette avføder en forståelse av at det ikke finnes noen virkelige motsetninger mellom ulike mål, verken innenfor institusjoner eller mellom enkeltmennesker. Sentralt i teorien står utvikling av roller, og troen på at individet velger roller som er funksjonelle i forhold til det større systemet.

I en slik forståelsesramme blir ungdomstiden først og fremst oppfattet som en overgangsfase fra familieenheten til det offentlige liv. Å gjøre denne

¹ Parsons, 1977

overgangsfasen kvalifiserende ble sett på som ungdomstidens viktigste innhold. Hvis ungdomskulturen medfører at ungdom isolerer seg og ikke viser motivasjon for å tilpasse seg samfunnet, betraktes den som avvikende og desintegrerende. Med andre ord, ungdomskulturen står i veien for det man mener skal være ungdomstidens egentlige innhold; sosialisering, ansvarliggjøring og kvalifisering til voksensamfunnet². Innenfor en slik forståelse blir ikke forskningens hovedformål å påvise eller problematisere ungdomskultur, men å avdekke og avsløre, slik at integrasjonsprosessen kan avklares og styres. Med det følger at avvikende handlinger ble gjort til individuelle kjennetegn ved den enkelte ungdommen, og skapte en økende tro på at ungdom kan behandles tilbake til samfunnet. Kort oppsummert handlet det om *samfunnets anstrengelser for å tilpasse ungdom*.

Kamp og klasse

En samfunnsmodell fri for konflikter, avvik og spenning ga begrenset mening som forståelsesramme, og særlig i Europa vokste det fram en retning som tok avstand både fra positivistisk metode og individuelt baserte forklaringsmodeller. Den kritiske samfunnsvitenskapen overtok³. Deres hovedoppgave var å frigjøre – gjennom en avmystifisering og avsløring av samfunnet. De neglisjerte ikke klasseaspektet, som mye av den amerikanske forskningen hadde gjort, men gikk inn i klassestrukturen. Det var arbeiderklassens ungdom, og særlig arbeiderklassens gutter, som ble deres tema.

I en slik forståelse blir det å tilpasse seg samfunnet ikke betraktet som funksjonelt og tjenlig, men som en begrensning for individet. I den kritiske ungdomsforskningen er det ikke individets rolle, men gruppas uttrykk som fokuseres. Ungdomskulturen henter tegn og symboler fra ulike kilder og skaper nye betydninger gjennom å anvende dem på sin egen måte. Omdanning av symboler er bundet til sosiale forhold, og forstås som

² Coleman 1962

³ Innenfor den kritiske ungdomsforskningen ble Birmingham-skolen, Center of Contemporary Cultural Studies i England, det miljøet som var sterkest profilert. Birmingham-skolen henter sin teoretiske forankring i marxistisk samfunnsforståelse.

uttrykk for konflikt i samfunnet. I følge denne retningen gir det lite mening å bruke «avvikende» eller «tilpasset» som dikotomi. Når samfunnet defineres som undertrykkende, er det en posisjon som gir grunnlag for å se på ungdommens adferd som motsvar. Grunnholdningen blir *ungdommens kamp mot samfunnet*.

Kvalifikasjon

Verken «konsensus» eller «kamp» er i sin rendyrkede form en fruktbar analyseramme. Et tredje standpunkt er å se på ungdomstiden som kvalifiserende og jevnaldergruppen som nødvendig for utvikling av kompetanse.

Allerede på slutten av 40-tallet⁴ beskrev ungdomsforskningen verdien av jevnaldergruppen, men i senere forskning, der konsensus var idealet, har vi sett at påvirkningen fra jevnaldrende ble definert til å være problematisk og ungdomsgruppas isolasjon dysfunksjonell. I løpet av 80-tallet ble jevngruppas betydning «gjenoppdaget». I Norge er det særlig Ivar Frønes⁵ som har beskrevet jevnaldergruppens betydning. Han redefinerer jevnalderkontakt fra å være distraherende og ikke-funksjonell til en viktig kvalifiseringsforutsetning. Utvikling av allmenn kompetanse blir framhevet som en stadig viktigere egenskap i et samfunn preget av forandring. Det er særlig i lek og samvær med jevnaldrende den allmenne handlingsdyktigheten skapes og vedlikeholdes.

Innenfor dette perspektivet gis ungdomstiden en egenverdi, og fokus endres fra å se på ungdomsproblemer til ungdommens ressurser. Ungdommens stemme defineres som et nødvendig korrektiv til den generelle samfunnsutviklingen. I et samfunn i rask endring er det ungdom som tar i bruk ny kunnskap og finner nye kulturelle uttrykk, fordi deres evne til nytenking ikke blokkeres av tidligere synspunkter og fastlåste forestillinger.

⁴ Hollingshaed 1949

⁵ Frønes, 1984

Utdanning

Ungdom og utdanning hører sammen. Ungdomstiden er sammenfallende med den mest intense tiden for læring. Etter annen verdenskrig har Norge utviklet seg fra å være et utdanningsfattig til å bli et utdanningsrikt land. Veksten i utdanningssystemet har vært spesielt stor i 1990-årene. Skolestarten er framskutt ett år, alle har nå rett til videregående skole og andelene som tar sikte på en høyere utdanning har økt drastisk.

På samme måte som ungdomsforskningen, preges retningene innen utdanningsforskningen av ulike grunnoppfatninger. Grovt sett kan vi skille mellom dem som ser på utdanning som et udiskutabelt gode og en mulighet for individuell og samfunnmessig vekst og velstand, og dem som ser på utdanningssystemet som en av de institusjonene som opprettholder ulikhetene i samfunnet.

Til den første retningen hører funksjonalistene som primært så på utdanningsveksten i etterkrigstiden som en nødvendig følge av framveksten av ny teknologi, noe som stilte større krav til arbeidsstyrkens kompetanse. De hadde imidlertid problemer med å legitimere de store økonomiske omkostningene som fulgte med utdanningsveksten. Her fikk de viktige drahjelp fra økonomene. Gjennom human capital-teorien bidro de med en legitimering av samfunnets økte utdanningskostnader. Human capital-teorien bygger på at utdanning ikke skal regnes som konsum, men derimot ses på som en investering, både på individ- og samfunnsnivå. Ved å investere i utdanning øker den enkeltes muligheter på arbeidsmarkedet, og på samfunnsnivå legger utdanningsveksten grunnlaget for en mer produktiv arbeidsstyrke som bidrar til rask økonomisk vekst⁶.

Til den kritiske fløy hører teoretikere som har hatt mindre tro på utdanningssystemet som middel for økt sosial mobilitet. Konflikteoretikere ser på utdanningssystemet som en institusjon som legitimerer og reproducerer sosiale skjevheter i samfunnet⁷. Det er flere forklaringsmodeller. Ett synspunkt

⁶ Karabel & Halsey 1977

⁷ F. eks. Bowles og Gintis 1977, Bourdieu 1977, Collins 1971/77

er at når utdanning gjøres lettere tilgjengelig for barn fra lavere statusgrupper, tar barn fra høyere statusgrupper bare enda mer utdanning. Resultatet er at utdanningssystemet vokser, mens de sosiale skjevhetene består.

Et annet måte å forstå utdanningssystemet på er ved seleksjon. Seleksjonshypotesen tar utgangspunkt i at elever fra lavere sosiale lag på hvert trinn i utdanningssystemet i økende grad selekteres ut⁸. En tredje forklaringsmodell, deprivasjonshypotesen, fokuserer på barns ulike kulturelle og språklige bakgrunn. Ulike familietyper overfører ulike linguistiske koder i sosialiseringprosessen, slik at barns måte å kommunisere på preges av deres klassebakgrunn⁹. Barn fra lavere statuslag har tilegnet seg andre koder enn de som gjelder i skolen, mens middelklassebarnas koder er mer sammenfallende med det som gir uttelling i skolesystemet.

En annen kulturbasert forståelse for seleksjon er knyttet til kulturell kapital, økonomisk kapital og sosial kapital¹⁰ som analytiske begreper. Den kulturelle kapitalen til barn fra øvre sosiale lag gjør skolearbeidet lettere, den økonomiske kapitalen sørger for bedre rammevilkår og den sosiale kapitalen gir adgang til de rette kontaktene. Gjennom skolearbeidet kan også barn fra lavere sosiale lag tilegne seg mer kulturell kapital. Men det er ikke tilstrekkelig for sosial mobilitet. Det er den enkeltes klassebestemte «habitus» – som vil prege hvordan vedkommende opererer.

Skolens innhold – eller snarere mangel på meningsfylt innhold – har også vært tema for deler av den kritiske ungdoms- og skoleforskningen. Nils Christies bok *Hvis skolen ikke fantes* skapte kraftig debatt på 70-tallet. Sammen med en rekke andre bidrag¹¹ var det et hovedpoeng å påvise at den lange ungdomstiden oppstod fordi ungdom ikke lengre var etterspurt som arbeidskraft, verken i samfunnet eller i hjemmet. Skolen ble alternativet, og skulle være det virkelige liv. Men skolens innhold ga ikke ungdommene mulighet til å oppleve seg som hele individer. Elevene var verdifulle bare i den grad de var flinke og mestret de oppgavene skolen

⁸ Boudon 1974

⁹ Bernstein 1975

¹⁰ Bourdieu 1977

¹¹ Freire (1968) De undertryktes pedagogikk, Kragh Møller (1972) I morgen er det for sent, Neill (1971) Hjerter ikke hjerner i skolen, Illich (1976) Det skoleløse samfunn

påla dem. Dette skapte tapere. Men effekten slo også ut på normaleleven og skapte generell mistrivsel. Skolen fikk mer og mer preg av å være en oppbevaringsinstitusjon, og ble karakterisert som det venteværelset ungdom befant seg i før de kunne tre over dørstokken til voksenverdenen.

Siden denne debatten på 70-tallet er skoletiden ytterligere forlenget, og skolen er i større grad også blitt et sted å være, ikke bare et sted å lære. Elevrollen er endret og skolen som en arena for oppvekst er blitt tydeligere.

For mye av det gode?

Hovedforståelsen knyttet til utdanning er at utdanning er et gode - en knapphetsressurs som må fordeles mest mulig rettferdig. En klassiker innenfor utdanningsforskningen er den amerikanske teoretikeren Martin Trow. Han har vært opptatt av hva som skjer når volumet av utdanning vokser, og var en av de første som satte spørsmålstejn ved om det faktisk er slik at utdanningsvekst er et gode, uansett. Han bruker begrepene eliteutdanning, masseutdanning og universell utdanning for å beskrive utdanningssystemet. Selv om disse begrepene viser til andeler av årskullene som tar høyere utdanning, og hans teoretiske analyse primært fokuserer på endringer i høyere utdanning, kan vi også trekke slutninger om hva veksten vil bety for elever på lavere nivåer i utdanningssystemet:

Når mindre enn femten prosent av årskullene tar høyere utdanning, har vi ifølge Trow eliteutdanning. Utdanning er da forbeholdt et fåtall av samfunnsmedlemmene. Når relativt få tar utdanning, blir dette sett på som et privilegium.

Når andelene av ungdomskullene som tar utdanning stiger, endrer både studietilbudet og studentgrunnlaget karakter. Det blir mer vanlig å ta utdanning, og synet på utdanning endrer seg fra å bli sett på som et privilegium til å bli en rettighet. «Lik rett til utdanning» blir en sentral utdanningspolitisk målsetning.

Ved ytterligere vekst, endrer igjen synet på utdanning seg; fra å bli sett på som en rettighet til å bli en nødvendighet, og muligheten for å gjøre karriere gjennom praksis i arbeidslivet reduseres betraktelig. Utdanning går fra å være én av flere, til å bli eneste karrierevei.

Denne alminneliggjøringen av utdanning mener Trow kan innebære en individualisering av tilkortkomming. For når man tidligere kunne vise til at utdanning var et knapphetsgode, blir det i et samfunn med nesten ubegrenset tilgang på utdanning fremstilt som en ressurs *alle har lik tilgang til*. Hvis man likevel ikke lykkes vil dette legges på den enkelte. Som en følge av opplevelsen av tilkortkomming fremstår ungdomskriminelle subkulturer som alternative arenaer for selvhevdelse for dem som får et dårlig selvbilde i det prestasjonsorienterte utdanningssystemet. «Dum på skolen» erstattes av heltestatus i gjengen.

På denne bakgrunn knytter Throw ungdomskriminalitet til utdanningsveksten generelt og til at videregående skole i økende grad rettes mot høyere utdanning spesielt. Med andre ord, jo mer vekt det tillegges å lykkes i utdanningssystemet, jo viktigere det er å være flink og jo mer «flinkhet» blir oppfattet å være et objektive mål på vellykkethet, jo mer ungdomskriminalitet og vold.

Vårt samfunn er fattig på arenaer for å bli voksen. Ungdom har få andre valg enn skolen. Det er derfor rimelig å spørre om skolen er *et godt sted å bli voksen*. Men det er også i skolen ungdomslivet skal leves, og det er like viktig å være opptatt av om skolen er et godt sted å være ungdom.

Kjennetegn ved ungdom

Vi bærer alle med oss vår egen ungdomstid. De normer, de valg og den kulturen som preget vår ungdom preger oss på mange måter resten av livet. Vår opplevelse av egen ungdomstid kan lett komme til å stå i veien for å se hvordan det er å være ung i dag.

Det er alltid vanskelig å beskrive nåtidige fenomener, men noen kjennetegn ved det å være ung i 2003 kan i hvert fall spores: Ungdomstiden er forlenget, særlig gjennom utvidet tilgang til utdanning. I lengre tid har vi sett en iscenesettelse som er fragmentert, relativistisk, individuell og flertydig; ungdom kan opptre på mange ulike scener samtidig. Det har ungdom alltid gjort, forskjellen fra tidligere er at det oppsplittede defineres som menings-

fylt og ikke konfliktfylt. Livsstilen er urban, internasjonal og forbrukerorientert, og preges av sterk eksponering. Uttrykket er variert, både realistisk, ironiserende, naivt og romantisk. Ungdom tar i bruk nye arenaer for læring – både kulturelle, mer kunnskapsbaserte og ikke minst kommuniserende. Vennskap prioriteres og er uten de tidligere kjønnsbarrierene.

I forståelsesmodellene tones sosial bakgrunn og klasse ned, mens etnisitet og geografisk tilhørighet blir trukket sterkere inn. Generasjonskonflikt er ikke lenger et interessant tema. Opprøret var forankret i en protest knyttet til de hierarkiske strukturene, forhandlingsfamilien har i større grad utviklet likeverd og vennskap. Lang utdanningstid har økt ungdoms avhengighet av familien. Konflikt er byttet ut med nytte/vennskap, der foreldre opptrer som venner, støttespillere og private «sponsorer» gjennom ungdomstiden og til barna er langt ut i 20-årene.

Mulighet og risiko

I et tradisjonelt samfunn vil kunnskapsstrømmen gå fra de eldste til de yngste. I et samfunn med raske skiftninger vil ungdom være de som griper og behersker endringene første. Det innebærer at de også må bære risikoen ved å prøve ut ny kunnskap¹². Denne kunnskapsutøringen skjer i en periode av livet med stor grad av utforskning, risikosøken og valg. Dette gjør ungdom utsatt. Ulykkesstatistikken og dødsstatistikken blant ungdom er høyere enn for befolkningen for øvrig. Å være ung handler for noen først og fremst om å overleve.

Alle som er i ferd med å forlate en sosial posisjon for å innta en ny vil, i større grad enn andre, være fristilt til å betrakte samfunnet. Ungdom får en helt spesiell posisjon i en slik forståelse, fordi ungdomstiden bærer i seg friheten til å se samfunnet med friske øyne – de må ikke forsvare det etablerte. Denne posisjonen, kalt «fresh contact¹³», vil framstå som et kjennetegn ved ungdomstiden og gir et frirom for utfoldelse, kreativitet og engasjement, men også for protest. Protesten kan være åpen og provokativ, men kan i like stor grad ta form av det skjulte og ekstreme.

¹² Mead, 1971

¹³ Mannheim 1952

Ungdom beveger seg mellom idealene individualitet og konformitet. Kravet til vellykkethet er stort, ikke bare på ett område, men på flere. Presset knyttet til vellykkethet forsterkes av en eksponert form som gjør det vanskelig å gjemme seg bort. Samtidig vet vi at ungdom – uansett hvor selvsikre og mestrende de oppleves – er sårbare. Sårbarheten kan gjemmes bak utagering og avvik, eller i passivitet, innadvendthet og selvdestruksjon.

Konkluderer vi med at risikosøking, utprøving og sårbarhet er typiske kjennetegn ved det ungdommelige, er denne beskrivelsen sammenfallende med hvordan ungdom som begår lovbrudd ofte blir beskrevet. Forskjellen er at hos ungdom som begår kriminalitet er disse egenskapene mer utslagsgivende. Sann sett kan vi si at ungdom som begår kriminelle handlinger er som all annen ungdom, *bare litt mer ungdom*. Denne forståelsen fjerner noen av de skarpe skillene som ofte blir trukket mellom lovlydig og ikke lovlydig ungdom, og kan være viktig å ha med seg når vi senere skal vurdere forebyggende strategier og tiltak rettet mot ungdom.

Kriminalitet blant ungdom

De faktorene som oftest trekkes frem for å forklare en kriminell utvikling er sosialøkonomisk bakgrunn, manglende skoletilpassing/arbeidsledighet, etnisk bakgrunn og svake vennskapsnettverk.

At grupper med lav *sosioøkonomisk status* er overrepresentert i kriminalstatistikken er veldokumentert. Når det gjelder selvrapporterte lovbrudd finner man ikke på samme måte sammenheng mellom kriminell aktivitet og sosial bakgrunn. Imidlertid er selvrapporteringsundersøkelser lite egnet til å fange opp de mest belastede. Det er derfor sannsynlig at det er en liten marginalisert gruppe av unge menn med lav status som hyppig begår kriminalitet, men som faller ut av denne type undersøkelser.

Svak forankring og dårlig *tilpassing til skole eller arbeidsliv* er regnet som risikofaktorer knyttet til kriminalitet. Ungdom som rapporterer om sterk grad av tilpassningsvansker i skolen, faglig og sosialt, rapporterer også om lovbrudd i større grad enn andre. Når det gjelder ungdom uten arbeid

er bildet det samme. Det kan imidlertid se ut som det er kriminaliteten som hindrer inntreden på arbeidsmarkedet, ikke omvendt.

Betydningen av *etnisk bakgrunn* er behandlet i undersøkelsen «Ungdomstid i storbyen»¹⁴. Den viser at ungdom med innvandrerbakgrunn gjennomgående er mer lovlydige, og at de i større grad holder seg unna legale og illegale rusmidler. Men undersøkelsen identifiserer også en liten gruppe tungt belastede ungdommer med omfattende atferdsproblemer. Disse ungdommene preges av dårlig forhold til familie, skole og voksensamfunnet. De utgjorde ca. 5 prosent både av norsk ungdom og av ungdom med ikke vestlig bakgrunn. Ved hærverk, sniking, nasking og andre mindre alvorlige overtreddelser var ungdom med norsk bakgrunn overrepresentert. Ungdom med innvandrerbakgrunn var noe oftere involvert i voldshandlinger.

Betydningen av vennskapsnettverk har blitt tillagt ulik vekt i ulike studier. Å begå lovbrudd i ungdomsalderen er noe man sjelden gjør alene – det er en felleshandling. Vi kan likevel ikke slutte at disse ungdommene har godt utviklede vennskapsnettverk og er godt integrerte. Mer sannsynlig er det at ulike typer kriminalitet på ulike måter er vennerelatert. Bruk av narkotika – i hvert fall i en innledende fase – er en typisk felleshandling der mange vil beskrive fellesskapet som vennskap. Ungdom som begår kriminalitet knyttet til vold og trusler, grovt tyveri og skadeverk hadde imidlertid en tendens til å mangle nære fortrolige venner, og jo større den kriminelle belastningen var, jo flere med svake sosiale nettverk¹⁵.

Sturla Falck (2002) har på grunnlag av kriminalstatistikken¹⁶ sett på utviklingen av registrerte lovbrudd begått av barn og ungdom i løpet av 90-tallet. Han viser at antallet barn og ungdom som er blitt registrert for kriminalitet har økt gjennom 90-tallet. Den negative utviklingen gjelder ikke for tyverier, men for skadeverk, narkotika, vold og ran.

På tross av økningen er det fortsatt et lite mindretall som blir registrert. Ved årtusenskiftet var ca 2 500 barn under den kriminelle lavalder regi-

¹⁴ Bakken 1998

¹⁵ Pedersen 1992

¹⁶ Kriminalstatistikken har siktede – antatte gjerningspersoner – som enhet for å beskrive den registrerte kriminalitetsutviklingen innen ulike alderskategorier.

strert som antatte gjerningspersoner. Det utgjør under en halv prosent av barna i denne alderskategorien. I gruppen 15-17 år ble i overkant av 4 000 siktet. Det utgjør 2,6 prosent av det totale antallet. Vi skal i fortsettelsen referer Falcks gjennomgang av utviklingen i de fire lovbruddsgruppene vinning, skadeverk, vold og narkotika.

Innbrudd, simpelt og grovt tyveri

Hele 68 prosent av alle etterforskede forbrytelser i 2000 var vinning, men lav oppklaringsprosent medfører at antall siktede er langt lavere enn antall lovbrudd skulle tilsi.

Likevel er vinningsforbrytelser den vanligste registreringskategorien for både barn og ungdom. Fire av ti registrerte er registrert på grunn av vinning, uavhengig av om vi betrakter barn under den kriminelle lavalder eller ungdom opp til 18. Vinningsforbrytelsene dominerer også i andre alderskategorier og utgjør den klart dominerende formen for kriminalitet. I absolutte tall er de fleste som siktes voksne mellom 21 og 35 år. I forhold til befolkningens størrelse er det imidlertid ungdom som hyppigst begår vinningsforbrytelser.

Det har ikke vært noen økning totalt sett i antall siktede i løpet av 90-tallet, selv om det har vært noen variasjoner i løpet av perioden.

Naskeri ble nedkriminalisert fra forbrytelse til forseelse i 1972, og er den dominerende forseelsen for barn og unge under 18 år. Av de i alt drøyt 6 000 personene som ble siktet for naskerier i år 2000 var i overkant av 2 000 antatte gjerningspersoner ungdom under 18 år, og de yngste, ungdom under kriminell lavalder, utgjorde den største andelen.

Skadeverk

For barn under den kriminelle lavalder utgjør skadeverk den nest største registreringskategorien. Av de barna som var registrert var hver tredje registrert for skadeverk, mens for aldersgruppa 15-17 år utgjør denne kategorien bare 14 prosent av de registrerte. Når vi betrakter det totale antallet forbrytelser innenfor kategorien er dette den eneste form for kriminalitet der de yngste dominerer i absolutte tall. I forhold til befolkningen størrelse

er det imidlertid unge i alderen 15-17 år som hyppigst begår skadeverk. Det har vært en økning i disse to alderskategoriene, mens andre aldersgrupper har vært nokså konstant.

Grunnen til økningen i de yngste aldersgruppene mener Falck kan ha flere forklaringer. Fokuseringen på tagging det siste tiåret har sannsynligvis gitt seg utslag, både gjennom økt etterforskning og fordi tagging har endret status fra å bli betraktet som forseelse til å bli betraktet som en forbrytelse. Denne kriminaliseringen av handlinger øker antallet forbrytelser uten at antallet handlinger behøver å ha steget. En annen forklaring kan være at politiet i større grad enn tidligere fullfører etterforskningen av skadeverk der barn under den kriminelle lavalder er antatte gjerningspersoner.

Vold

Både for ungdom over og under den kriminelle lavalder er om lag hver sjettede registrering knyttet til vold¹⁷.

Samlet sett har antallet siktede for voldsforbrytelser nesten fordoblet seg fra 1990 til 2000 fra i overkant av 3 000 til i underkant av 6 000. I absolutte tall er de fleste som blir siktet for vold voksne. Både i 1990 og i 2000 var over to tredeler av de siktede over 20 år.

Det har vært en jevn stigning i antall antatte gjerningspersoner innen alle alderskategorier, men sterkest for ungdom. 15-17 åringene har i løpet av 1990-tallet økt fra 1,3 til 4,4 siktede per 1 000. I den yngste alderskategorien, 5-14 år, er det under én per 1 000, men de har likevel mer enn firedoblet antallet i perioden.

Selv om det har vært en økning i antall saker var det liten økning i grovhet. I gruppen barn under den kriminelle lavalder skriver økningen seg fra legemsfornærmelser og trusler. Men også legemsbeskadigelse økte og representerer hver tiende voldshandling med barn som antatt gjerningsperson. Etter 1997 er ingen barn under den kriminelle lavalder registrert for grov legemsbeskadigelse, og etter 1991 er ingen barn registrert for drap.

¹⁷ Vold innebærer her forbrytelser mot liv, legeme og helbred, forbrytelser mot den personlige frihet, vold mot offentlig tjenestemann og forsettlig forvoldelse av ild.

For alderskategorien 15-17 år økte antall siktede til det tredoble fra 1990 til 2000. Nesten halvparten av økningen skyldes økning i legemsfornærmelser. Relativt sett var økningen i siktede størst når det gjaldt trusler med nesten en tidobling. Antall siktede for legemsbeskadigelse er færre enn legemsfornærmelsene, men økte også med mer enn en tredobling til 145 registrerte i år 2000, mens grov legemsbeskadigelse holdt seg på et lavt nivå, med bare to siktede.

Narkotika

I den yngste alderskategorien er det en svært liten andel som er registrert for narkotikaforbrytelser. I ungdomskategorien 15 til og med 17 er narkotika derimot den nest hyppigste registreringsårsaken, og utgjør 20 prosent.

I absolutte tall har antall siktede for narkotikaforbrytelser i alderskategorien 15-17 år nesten seksdoblet seg fra 1994 til 2000, og utgjorde i 2000 i overkant av 800. For de yngste, under den kriminelle lavalder, er narkotikakriminalitet fremdeles en sjelden forekommende forbrytelse, men også for dem har det vært en vekst fra 1994 til 2000 da 75 var registrert. I all hovedsak er registreringen i denne alderskategorien knyttet til besittelse og bruk.

Narkotikaforbrytelser er forhold som sjelden anmeldes av andre. Antallet registrerte er derfor i stor grad avhengig av politiets egen innsats. Fortsatt i følge Falck har antallet etterforskede forbrytelser for besittelse av narkotika blitt mer enn femogtyvedoblet fra 1995 til 2000. Når politiet går inn på steder eller i miljøer hvor de etter spaning vet at det brukes narkotika, så blir sakene nærmeste alltid oppklart på stedet.

Den økningen vi ser i narkotikabruk vises både i registrerte saker og selvrapportert bruk for unge i alderen 15 til 20 år. En økning i bruken må derfor antas å være reell, og ikke bare skyldes politiets prioritering.

Noen kjennetegn

Falck fremhever at kanskje det viktigste bildet av barne- og ungdomskriminaliteten er at det er et lite mindretall som årlig blir registrert for en eller annen forbrytelse. Under en halv prosent av barn under den kriminelle

lavalder er registrert. Prosentandelen stiger til mellom to og tre for ungdom opp til 20 år. Han konkluderer derfor med at «konformitet og lovlidighet er den mest treffende beskrivelse for de aller fleste unge i de fleste situasjoner».

Økningen i barne- og ungdomskriminaliteten har vært betydelig mindre enn økningen i den totale registrerte kriminaliteten. På 60-tallet var nesten to av tre antatte gjerningspersoner under 21 år, mens i 2000 tilhørte bare litt mer enn én av tre denne aldersgruppen. Det vil si at barn og ungdom står for en relativt mindre andel av kriminaliteten en tidligere.

Det er likevel grunn til å merke seg at det er en økning i antall barn og ungdom som er registrert for kriminalitet gjennom 1990-tallet. Denne negative utviklingen gjelder ikke for tyverier, men for skadeverk, narkotika, vold og ran.

Ser vi på ungdomsgruppen isolert har alderen til antatte gjerningspersoner økt. Fra 1950-tallet og fram til 2000 har gruppen med høyest registrert kriminalitet blitt ca 1 år eldre for hvert 10-år som er gått. Mens 14-åringene var den gruppen med relativt høyest kriminalitet i 1950-årene, var 18-19-åringene den alderskategorien i 2000 som hadde den høyeste kriminalitetsfrekvensen. Vi ser også en forskyvning mellom kvinner og menn, ved at kvinneandelen stiger jevn i perioden og utgjorde mellom 15 og 16 prosent av den totale registrerte kriminalitet i år 2000.

Forebygging

Forebygging er et ord brukt på ulike fenomener innenfor mange samfunnsområder og fylles derfor med ulik mening. For vårt bruk er det forebygging i forståelsen kriminalitetsforebygging som er tema, og i særdeleshet det politifaglige forebyggende arbeidet.

Det er stor uenighet om hvilke tiltak som har kriminalitetsforebyggende effekt. Uenigheten bunner delvis i at det er vanskelig å utvikle gode mål for forebyggende innsats. Forebygging skal hindre at handlinger oppstår – og det er innlysende at det knytter seg langt større utfordringer til å måle det som ikke oppstår enn å måle det som faktisk finner sted.

Forebyggingsfeltet blir ofte beskrevet med tre nivåer, alt etter hvor den forebyggende innsatsen iverksettes. Det primærforebyggende nivået reserveres for faktorer og prosesser som omhandler hele samfunnet; sosiale ordninger, arbeidsmarked, fordelingspolitikk og liknende. Primærforebyggende politiarbeid vil også kunne defineres som å være arbeidet som er rettet inn mot hele befolkningen, og sees på som den samlede innsatsen politiet gjør for å hindre eller begrense kriminalitet.

Det sekundærforebyggende arbeidet retter seg i større grad mot risiko-grupper og risikosituasjoner. Mens det primærforebyggende gjenspeiler de politiske strategiene, vil det være gjennom samfunns ulike hjelpe-institusjoner det sekundærforebyggende nivået er mest synlig: pedagogisk-psykologisk tjeneste knyttet til skolen og deler av det generelle barne-vernnet, eller fritid og kulturtilbud rettet mot ungdomsgrupper med felles geografisk, sosial eller etnisk tilhørighet. Det sekundærforebyggende politi-arbeidet defineres som strategier mot grupper i risikosituasjoner uten at de har begått lovbrudd, eller ved at politiet prøver å vanskeliggjøre den krimi-nelle handlingen. Med andre ord en forsterket innsats mot grupper/situa-sjoner som man vet kan utløse kriminalitet.

Når tiltak rettes mot individet opererer vi på det tertiærforebyggende nivået. Det kan være hjelpetiltak som skal fange opp det enkelte barn eller ungdom, eller tiltak rettet inn mot familien. For politiets forebyggende arbeid vil tertiærforebygging være tiltak mot individer eller grupper som har begått lovbrudd for å hindre tilbakefall.

Alle disse tre nivåene kan brukes innenfor ulike strategier for forebygging. Vi skal kort referere til to: Den ene er bygget opp rundt troen på at det er mulig å påvirke faktorer og prosesser som gjør personer disponert for å utøve kriminalitet, og går under betegnelsen den *sosiale forebyggingsstrategien*. Den andre retter seg mot å redusere muligheten for, eller utbytte av, krimi-nalitet, og blir beskrevet som *den situasjonelle forebyggingsstrategi*.

Den sosiale forebyggingsstrategi

Grunnforståelsen i den sosiale forebyggingsstrategi er at sosial marginali-sering, levekår og oppvekstvilkår er utslagsgivende for kriminalitet. Det er

derfor avgjørende hvordan velferdsstaten fungerer, og en rekke velferds-politiske tiltak gis argumentativ kraft gjennom en kriminalitetsforebyggende begrunnelse.

I kriminalstatistikken er det en overrepresentasjon av unge med svak sosialøkonomisk bakgrunn. Det kan derfor være lett å glemme at det likevel bare er et lite mindretall av gruppen som begår kriminalitet, og at ungdom fra andre sosiale lag også begår lovbrudd. I tillegg til sosial bakgrunn er avvisende foreldre, manglende oppfølging, omsorgssvikt, foreldrekriminalitet og rus alle viktige risikofaktorer. Det er når samfunnsmessige, familiære og individuelle faktorer forsterker hverandre at risikoen for å utvikle kriminalitet er størst.

Skolen spiller en helt vesentlig rolle i barn og unges liv. Både hvordan de klarer seg faglig og sosialt ser ut til å være utslagsgivende for utvikling av kriminalitet. I hvilken grad skolen forsterker utstøtingsmekanismene eller om den gjennom spesialpedagogiske tiltak klarer å gi opplevelse av mestring og inkludering viser seg å være avgjørende både for den enkeltes utvikling og hele skolemiljøet. Hvis skolen ikke klarer å tilrettelegge på en god måte, kan en tilknytning til arbeidsmarkedet være en god løsning. Det skjer imidlertid ikke alltid. I Norge er det relativt sett høy ungdomsledighet, og ungdom uten avsluttet utdanning er ikke prioritert på et stramt ungdomsarbeidsmarked. Men ledighet kan være kritisk for ungdommer i denne gruppen. Det er derfor mye som tyder på at arbeidsmarkedstiltak kan ha en viktig kriminalitetsforebyggende effekt¹⁸.

Et godt fritidstilbud blir ofte trukket frem som avgjørende i det kriminalitetsforebyggende arbeidet. Det er imidlertid liten grunn til å tro at generelle fritidstilbud alene vil være tilstrekkelig for å forebygge kriminalitet, til det er problematikken for sammensatt. Mer spesifikke tiltak som er «skreddersydde» er det derimot mulig å se effekt av. En del av skreddersømmen er å ta tak i ungdommenes drømmer (i stedet for problemer), og gjøre dem til vinnere innenfor et område. Hvis aktiviteten i tillegg tilfredstiller den spenningsøkningen mange har, og tilbyr et miljø som gir

¹⁸ Pape 1997

dem mulighet for å bygge nye relasjoner, kan fritidsaktiviteten ha positiv og avgjørende forebyggende betydning fordi de positive opplevelsene har overføringsverdi til andre områder.

Den situasjonelle forebyggingsstrategi

Grunntanken i den situasjonelle forebyggingsstrategi er – som navnet sier, å gjøre noe med situasjonen der den kriminelle handlingen utløses. I bunnen ligger en forståelse av at gjerningspersonen «tennes» av en umiddelbar motivasjon som oppstår i konkrete situasjoner. Ved å gripe inn i situasjonene og manipulere enkelte elementer kan man enten forsøke å gjøre lovbruddet vanskeligere å gjennomføre, gjøre gevinsten ved lovbruddet mindre, øke risikoen for å bli tatt eller styrke vernet rundt et potensielt offer. Sammen eller hver for seg vil disse tiltakene medføre at motivasjonene for å utføre den kriminelle handlingen reduseres.

De tiltak som utformes må ha sin basis i en inngående kunnskap om hva som motiverer til lovbrudd i den aktuelle situasjonen, og forutsetter en analytisk tilnærming. De virkemidlene som oftest iverettes er knyttet til økt formell kontroll – bruk av mer politi og vaktsselskaper og teknologiske kontrollformer. Strategien er da også blitt kritisert for å fremme overvåkningsperspektivet, redusere motivasjonen for uformell sosial kontroll og ta for lett på de bakenforliggende årsakene til kriminalitet. Videre er det vist at en for ensidig bruk av sosial kontroll, kombinert med avstandstaking og straff kan presse gjerningspersoner opp i et hjørne hvor de har lite å tape på å fortsette sin virksomhet.

Det har vært sterke forkjempere innenfor både den sosiale og den situasjonelle forebyggingsstrategien for at de to strategiene ikke bør kombineres, mens Bjørge og Carlsson, (1999) argumenter for det motsatte og sier at «Utfordringen vil være å finne et rimelig balansepunkt mellom det å vanskeliggjøre utøvelse av kriminelle og voldelige handlinger hvor en øker kostnadene og minsker gevinstene ved slike lovbrudd på den ene siden – og å integrere gjerningsmann og sympatisører på den andre. ...Det er viktig å sørge for at de positive og integrerende tiltakene ikke ensidig kommer den ressurssterke ungdomsgruppen til gode, mens de stigmatiserte og

mindre resurssterke ungdommene kun møtes med de negative og avstandsmarkerende tiltakene.»

Problemorientert politiarbeid

Forebygging er relativt nytt som eget fagfelt i politiet. Det ble etablert som selvstendig fag i politiutdanningen i Norge etter at denne ble omgjort til høgskoleutdanning. Problemorientert politiarbeid (POP) er den arbeidsmetoden som er utviklet for å kunne arbeide effektivt innenfor feltet. Et hovedmål i forebygging og i problemorientert politiarbeid er å påvirke årsakene til kriminalitet. Kunnskap om hva som skaper de personlige og kulturelle kriminelle løpebaner er av avgjørende betydning for å kunne identifisere risiko og sette inn egnede tiltak knyttet til individuell, gruppe- og kulturelt basert kriminalitetsutvikling.

Politiet er den instans i samfunnet som er gitt det tydeligste kriminalitetsforebyggende mandat. Men forebygging er svært komplisert og favner en rekke samfunnsområder. Den strekker seg utover det som ligger innenfor politiets rammer, kompetanse og rolle og krever et aktivt samarbeid og samvirke med andre fagprofesjoner og en bred satsing på tvers av sektorer og faggrænser. Dette inkluderer skole, hjem, fritidssektor og tverretatlig samarbeid.

Restorative justice

Restorative justice-tankegangen har vokst fram som en reaksjon på en voksende utilfredshet med den straffende rettspleien. De mest brukte straffe-reaksjonene har vist liten forebyggende effekt målt opp mot tilbakefall. Statistisk sentralbyrås statistikk over siktede for forbrytelser viser at etter fem år (1995-2000) var nesten to av tre unge under 18 år registrert for nye straffbare handlinger. For alderskategorien 5-14 år var tilbakefallet 59 prosent, for 15-17 år 64 prosent og for 18-20 år 60 prosent.

Restorative justice¹⁹ har ingen god norsk oversettelse, men vi kan nærme oss begrepet gjennom en definisjon²⁰:

¹⁹ Deltakende rettspleie" har vært foreslått uten at det (foreløpig) er et innarbeidet begrep.

²⁰ Det er flere definisjoner på R.J. denne er hentet fra Tony Marshall.

Restorative justice er en prosess hvor alle parter som er berørt av et lovbrudd samarbeider for i fellesskap å bestemme hvordan man skal håndtere virkningen av lovbruddet og dets implikasjoner for fremtiden.

Mye av grunnlaget som Restorative justice- tankegangen bygger på er hentet fra den norske kriminologen Nils Christie. Allerede i 1977 skrev han essayet *Konflikt som eiendom*. Hovedpoenget i essayet er at de profesjonelle «stjeler» konflikten fra de rettmessige eiere, nemlig gjerningspersonen og offeret. Han argumenterer for at disse må få konflikten tilbake for at den skal kunne finne sin løsning. Konfliktrådene er et ektefødt barn av denne tankegangen.

Gjennom utvikling av alternative reaksjonsformer ønsker man å utvikle rettspleien innenfor en restorative justice-tankegang. Utprøving av ungdomskontrakter kan sees som et bidrag i den retningen.

Konklusjoner – kapittel 1

- Ungdomsforskningen har hatt mange temaer og innfallsvinkler. Det ser imidlertid ut som det alltid har vært et særlig fokus på ungdomsgrupper eller temaer som har representert noe spektakulært, avvikende eller opprørsk.
- Innenfor en samfunnsvitenskapelig forklaringsmodell var ungdomsforskningen lenge preget av to hovedretninger; konsensusforståelse og den kritiske samfunnsforskningen. En tredje, og mer fruktbar analyseramme er en forståelse av ungdomstid som har en verdi i seg selv og hvor det kvalifiserende aspektet vektlegges.
- Etterkrigstiden er preget av en markant utdanningsvekst, og utdanning har endret seg fra å være et knapphetsgode til å bli en nødvendighet. Tidligere inkluderte tilgang på utdanningsressurser mulighet for sosial mobilitet. I dag, når utdanning blir betraktes som en nødvendighet, er det utstøtingsmekanismene i systemet som blir tydelige.
- Når utdanningsinstitusjonene er nesten enerådende som arenaer for kvalifisering blir det på skolen ungdom lever sine liv. Skolen blir ikke bare et sted å lære, men i like stor grad et sted å være.
- Ungdoms livsstil preges av urbanitet, internasjonalt og er brukerorientert. Uttrykket er variert, både realistisk, ironiserende, naivt og romantisk, men først og fremst eksponert. Ungdom tar i bruk nye arenaer for læring, særlig de kommunikative. Vennskap prioriteres.
- Generasjonskonflikten er byttet ut med en nytte-vennskaprelasjon, der foreldre opptrer som venner, støttepillere og private «sponsorer».
- Ungdomstiden kjennetegnes ved utforskning, risikosøken og valg. Ungdom har et frirom for utfoldelse, kreativitet, engasjement og protest. Dette gir mange muligheter, men gjør dem samtidig utsatt og sårbare. Sårbarheten forsterkes av sterke krav til vellykkethet.

Konklusjoner – kapittel 1 (fortsettelse)

- De faktorene som oftest trekkes frem for å forklare en kriminell utvikling er sosialøkonomisk bakgrunn, manglende skoletilpassing/arbeidsledighet, etnisk bakgrunn og svake vennskapsnettverk. Funn knyttet til ulike undersøkelser er ikke entydige når det gjelder de ulike faktorens forklaringskraft.
- Antall barn og unge registrert i strafferegistret viste en stigning i løpet av 1990-tallet. Denne negative utviklingen gjelder ikke for tyverier, men for skadeverk, narkotika, vold og ran. Unge under 21 år utgjør omtrent en tredel av de siktede.
- De yngste begår mest vinning og skadeverk og med økende alder øker antallet, alvorret og typer forbrytelser. De yngste er oftest sammen med andre omtrent jevnaldrende kamerater om forbrytelsen.
- Den sosiale forebyggingsstrategi bygger på at det er sosial marginalisering, levekår og oppvekstvilkår som er utslagsgivende for kriminalitet. Fokus rettes derfor i stor grad mot velferdspolitikken, samsunnsinstitusjonene og familien.
- Den situasjonelle forebyggingsstrategi har som intensjon å gjøre noe med situasjonen der den kriminelle handlingen utløses. Tiltakene som iverksettes skal medføre at motivasjonene for å utføre den kriminelle handlingen reduseres.
- Restorative justice-tankegangen har vokst fram som en reaksjon på en voksende utilfredshet med den straffende rettspleien og bygger på en forståelse av at alle parter som er berørt av et lovbrudd må samarbeide for å håndtere virkningen av lovbruddet. Ungdomskontrakt bærer i seg muligheten til å inkludere denne type tenking.

2 Forsøksprosjektet

Dette kapitlet omhandler forsøksprosjektet; hvorfor det ble iverksatt, hvilket mandat det har hatt og valg av metode. Vi gjennomgår hvordan prosjektet har vært forankret politisk og faglig, og hvordan det har vært organisert sentralt og lokalt. Avslutningsvis ser vi hvor mange kontrakter som er blitt inngått i forsøksperioden.

Med røtter i Danmark

I 1991 ble ungdomskontrakter iverksatt som en forsøksordning i Danmark. På det tidspunktet var det tre forhold knyttet til behandlingen av unge lovbyggere som ble oppfattet som utilfredsstillende. For det første hadde ungdommene ofte begått flere lovbrudd før det ble reagert, dernest opplevde man at ved tiltaleunntatelse (tiltalefratald) gikk det for lang tid fra lovovertradelen til saken ble behandlet i retten, og sist, men ikke minst, politiet fikk ingen melding fra barnevern eller sosialetat om hvordan hjelpetiltakene virket og utviklet seg.

Ved å innføre et nytt system - ungdomskontrakter - ville man oppnå en umiddelbar, merkbar og hurtig reaksjon over for lovovertredere mellom 15 og 18 år. Ungdomskontrakt innebar at det umiddelbart etter oppklaringen av lovovertradelen ble inngått en avtale mellom ungdommen, politiet, sosialetaten og foreldrene.

Det danske forsøket bygget på følgende prinsipper:

- Kontrakten skulle utarbeides av sosialetaten i samarbeid med ungdommen og foreldrene og godkjennes av politiet.
- Varighet mellom tre måneder og ett år. Gjennom hele perioden skulle ungdommen overholde kontrakten og holde seg borte fra kriminalitet.
- Ved alvorlig overtredelse av vilkårene i kontrakten skulle sosialetaten melde i fra til politiet.
- Hvis kontrakten ble gjennomført, ble ikke lovbruddet registrert på ungdommens rulleblad.
- Kontrakt skulle ikke brukes i forhold til lovbrudd som normalt medfører bøter eller advarsel på den ene siden, og ikke i forhold til personfarlig kriminalitet på den andre.

Forsøket i Danmark ble betraktet som vellykket. Etter en prøveperiode på to år ble ordningen innført over hele landet.

En norsk avlegger

I Norge ble man opptatt av de danske resultatene, og i forbindelse med oppfølgingen av *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet* (St.meld.nr.17 (1999-2000)) ble det bestemt at forsøk med ungdomskontrakt etter dansk modell skulle prøves ut i Norge, og sju steder ble valgt ut.

Begrunnelsene for å iverksette forsøket i Norge var langt på vei de samme som i sin tid hadde ligget til grunn for det danske forsøket. Men det er enkelte områder hvor norsk og dansk praksis og lovgivning er ulik. Tre av dem er særlig viktige å merke seg:

Konfliktråd - Ungdomskontrakt

Konfliktråd som reaksjonsform var ikke etablert i Danmark da ungdomskontrakt ble innført der. Dette medfører at mange av ungdomskontraktssakene i Danmark har en lavere alvorlighetsgrad enn hva som vil være naturlig i Norge, fordi enkelte kontraktssaker i Danmark vil høre inn under konfliktråd hos oss.

Registrering i strafferegisteret

I den danske modellen slettes forholdet fra registeret ved gjennomført kontrakt. Det sies å ha vært en viktig motivasjonsfaktor, ikke minst fordi krav om politiattest er vanlig ved jobbsøking i Danmark. I Norge vil ungdomskontrakt bli registrert i den alminnelige politiattesten i to år, som er sammenfallende med kontraktstiden. Ved uttømmende attest vil forholdet fremkomme, også etter to år.

Kontraktens varighet

Det tredje området henger sammen med de to over. I det norske forsøket har det ikke vært mulig å inngå kontrakter med varighet under to år. I Danmark gis det mulighet til kontrakter med ulik lengde. Manglende differensiering i kontraktstiden kan ha innvirkning på anvendelsesområdet.

Kriminalpolitisk forankring; del av en større enhet

I *Handlingsplanen mot barne- og ungdomskriminalitet* beskrives ulike innsatsområder. Disse spenner over et vidt felt, fra forebyggende barne- og ungdomsarbeid til reaksjoner på kriminelle handlinger. Målsettingen er å hindre at barn og ungdom blir kasteballer mellom hjelpetjenestene. Samtidig ønsker man å finne fram til ordninger som endrer uheldig atferdsutvikling hos den enkelte ungdom, og legge til rette for gode og trygge nærmiljøer.

For å få til den nødvendige satsingen, ble det i planen lagt vekt på å bedre samordning og koordinering av det kriminalitetsforebyggende arbeidet, både i kommunene og mellom lokale og sentrale myndigheter. I tillegg så man behovet for tettere samordning av den statlige innsatsen på området. Planen trakk fram behovet for å styrke og videreutvikle det tverrsektorielle samarbeidet mellom ulike etater og tjenester lokalt.

Slik ungdomskontrakten er utformet innfrir den mange av intensjonene i handlingsplanen. Den forutsetter et samarbeid både lokalt og sentralt og vektlegger tett oppfølging av ungdommene over tid. I tillegg vil ungdoms-

kontrakt virke forebyggende ved at de vilkårene som legges inn skal bære i seg muligheten for endring i ungdommens væremåte og atferd.

Det er også viktig å merke seg hva en samlet Justiskomiteé uttalte da Politireform 2000 var til behandling (Innst. 2000-2001 (s. 241)):

Komiteen er opptatt av at en ved denne store politireformen virkelig satser på å utvikle det forebyggende arbeidet. Både organisatorisk og metodemessig må det forebyggende arbeidet stå i fokus, særlig må en ha fokus på det tverrfaglige samarbeidet mellom etatene. Når en vurderer om politi- og lensmannsetaten gjør en god jobb er det ikke nok å ha fokus på saksbehandlingstid og oppklaringsprosent. Det viktigste er å hindre kriminalitet, ikke minst blant barn og ungdom. Hovedutfordringen ligger i å sette inn ressurser og tiltak, og videreutvikle metoder som gjør denne delen av politiarbeidet bedre.

I løpet av prosjektperioden har det kommet ytterligere tre sentrale dokumenter og en lovendring som alle har betydning. Politidirektoratet har gitt ut *Strategiplan for forebyggende politiarbeid 2002-2005*. Strategiplanen kan forstås som en direkte imøtekommelse av komiteens uttalelse. Barne- og familiedepartementet har stått bak to Stortingsmeldinger; *Oppvekst og levekår for barn og ungdom i Norge* (St.meld. nr. 39 (2001-2002)) og *Om barne- og ungdomsvernet* (St.meld. nr. 40 (2001-2002)). I løpet av 2002 ble det også lagt frem en Odelstingsproposisjon (Ot. Prop. Nr. 106 (2001-2002)) som omhandlet reaksjonsmåter over for unge lovbrøytet. Loven er nå vedtatt og de viktigste punktene er:

- tiltalte innen 6 uker i saker mot unge lovbrøytet
- politiet får plikt til å etterforske lovbrudd begått av barn under 15 år
- politiet kan pålegge barn under 15 år og deres foreldre å møte til bekymringssamtale
- påtalemyndigheten kan nekte et barn under 15 år å oppholde seg på nærmere avgrensede steder
- megling i konfliktråd skal brukes mer aktivt som vilkår for påtaleunntatelse eller betinget reaksjon for unge siktede

Forsøk med ungdomskontrakter er også med på å imøtekomme de merknadene FN's komité om barns rettigheter hadde til Norge i mai 2000, der det står:

Komiteen er betenkt over at parten per i dag ofte reagerer overfor barn som begår straffbare handlinger ved enten å fokusere utelukkende på barnevern-tiltak, eller ved å benytte reaksjonsformer tilpasset voksne lovbrøyttere over 15 år, og at det legges for liten vekt på forebyggende og rehabiliterende innslag i rettspleien for unge.

Komiteen anbefaler at parten følger opp sine tiltak for å sikre at barnets beste er et hovedanliggende i ungdomsrettspleien, i det det tas større hensyn til behovet for forebyggende tiltak og rehabilitering av barn som har begått kriminelle handlinger.

Ungdomskontrakt er et tiltak i den kategorien som komiteen etterlyser. Det plasserer seg nettopp i rommet mellom det strafferettslige og det barnevernfaglige, vektlegger rehabilitering og har et forebyggende aspekt. Kontrakten har et dobbelt formål: Unge lovbrøyttere skal gjøre opp for seg, samtidig som de skal få en ny sjanse.

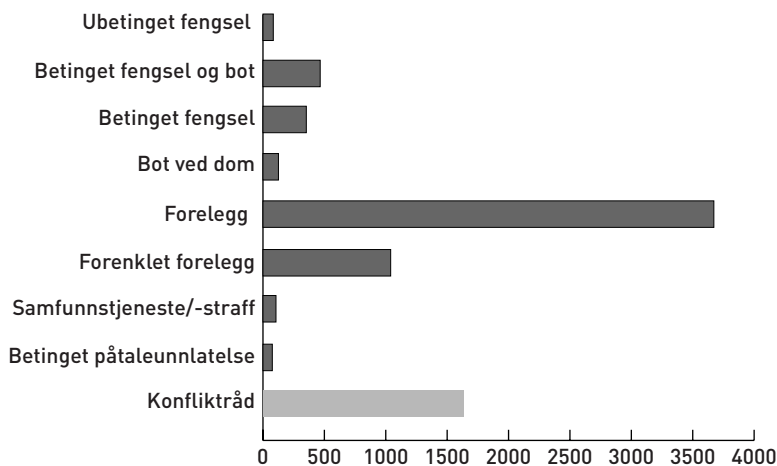
Straffereaksjoner rettet mot ungdom

I kapittel 1 var det en gjennomgang av kriminalitetsutviklingen for barn og unge etter antall siktede. Hvilke type reaksjoner disse lovbruddene ble møtt med ble imidlertid ikke gjennomgått. I all rettspleie, og særlig når det gjelder barn og unge, er det en uttalt målsetting at reaksjonen skal virke rehabiliterende.

Det er lite som tyder på at de mest vanlige reaksjonsformene fyller denne intensjonen. Til det er tilbakefallsprosenten for høy.

Figur 2.1 gir en oversikt over straffereaksjoner for ungdom fra 15 til og med 17 år. I figuren er det også tatt med antall personer i den aktuelle aldersgruppen som er påklagd til konfliktråd.

Figur 2.1 Antall straffereaksjoner og antall personer bragt inn for konfliktråd. 15 -17 år. 2002.

Kilde: SSB og Konfliktrådet

Forelegg som reaksjonsform er mest utbredt med til sammen 3 672 reaksjoner. Dernext følger forenklet forelegg, kombinasjonen av betinget fengsel og bot og betinget fengsel. Samfunnsstraff var brukt som reaksjon over for 106 personer. Reaksjonsformene ubetinget fengsel og betinget påtale, som representerer hvert sitt ytterpunkt av reaksjoner er omtrent like mye brukt med henholdsvis 84 og 76 reaksjoner i løpet av 2002. Ungdomskontrakt statistikkføres som betinget påtaleunntatelse.

Antall personer som er bragt inn for konfliktråd i den aktuelle aldersgruppen er 1 636. Dette omfatter alle typer saker, både sivilsaker og straffesaker.

Rammen for prøveprosjektet

Sju kommuner/politidistrikter; Bodø, Trondheim, Kongsvinger, Stovner bydel i Oslo, Drammen, Skien og Kristiansand ble allerede høsten 2000 presentert for en prosjektskisse og forespurt om å delta i et forsøksprosjekt. Alle svarte positivt på henvendelsen.

I forespørselen lå det enkelte føringer knyttet til organisering, idet det ble ansett som hensiktsmessig at en person ble tillagt et hovedansvar for arbeidet lokalt. Ut over dette ble det åpnet for lokale variasjoner.

Grunnlagsdokumentet for prosjektet var en prosjektbeskrivelse utarbeidet av de to ansvarlige departementene, Barne- og familiedepartementet og Justis- og politidepartementet (Vedlegg 1). I tillegg har Riksadvokaten gitt sine direktiver i skriv av 14.06.01 (Vedlegg 2).

Prosjektbeskrivelse

Prosjektets mandat, slik det fremgår av prosjektbeskrivelsen, er å produsere kunnskap om ungdomskontrakt for på den måten å gi beslutningstakerne et bedre grunnlag for å avgjøre om ungdomskontrakt er et hensiktsmessig tiltak som bør innføres som en fast ordning. På overordnet nivå vil prosjektet prøve å identifisere hvilke strukturer som hemmer og fremmer bruken og gjennomføringen av tiltaket. Når det gjelder selve tiltaket vil oppgaven være å utforske rommet mellom rehabilitering og straff.

Lokal koordinator: Det var ingen spesifikke krav knyttet til de lokale prosjektkoordinatorene verken når det gjaldt kvalifikasjoner eller etatstilknøying. Ingen av prosjektstedene har imidlertid hentet koordinator fra politiet. De fleste steder har prosjektkoordinator vært tilknyttet en avdeling/etat med sterke samarbeidsrelasjoner til politiet, enten ungdomsteam, barnevernvakt eller forebyggende barnevern.

Ulike modeller: Seks av de sju kommunene hadde SLT-koordinator (samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak), og i disse kommunene har kontraktsarbeidet blitt knyttet opp til SLT. Det har imidlertid vært store variasjoner i hvor involvert SLT-koordinatoren har vært i det daglige arbeidet, fra ingen involvering i prosjektet til at SLT-koordinator i to kommuner også har tatt på seg oppgaven som koordinator for ungdomskontrakt. To prosjektsteder har lagt koordinatorfunksjonene inn i allerede eksisterende stillinger innenfor forebyggende barnevern, mens de resterende tre har brukt prosjektmidler til å etablere egne koordinatorstillinger med stillingsprosent opp til 50 prosent.

Koordinatorenes rolle har variert etter hvilken modell som er blitt valgt. Felles for alle koordinatorene har imidlertid vært at de har tatt ansvaret for den lokale organiseringen og vært kontaktpersonen inn mot prosjektet

sentralt. Ulikheten har bestått i hvor mye ansvar de har tatt for etablering av kontrakter, og hvor involvert de har vært i oppfølgingen.

Forpliktende samarbeid er en forutsetning for å lykkes i arbeidet med ungdomskontrakt. På alle de sju prosjektstedene var det allerede før oppstart etablert et samarbeid mellom politi og kommunale etater. Siden prosjektdeltakelse var ønsket og ikke pålagt, var det forventet at det enkelte prosjektsted hadde en egeninteresse som sikret engasjement og deltagelse, samt at det ble avsatt tidsressurser for møter og annet samarbeid. Dette har vist seg langt på vei å være tilfellet. Nødvendigheten av samarbeid lå som en felles forståelse i alle de lokale prosjektene. Det ble tidlig utarbeidet rutiner for samarbeid både i forhold til den enkelte sak og på et mer overordnet plan.

Prosjektleder ble ansatt etter at kontakten med prosjektstedene var etablert. Prosjektleders oppgave ble definert til å være å følge opp og veilede de enkelte prosjektstedene, videreutvikle ordningen faglig og fortløpende evaluere erfaringene. I tillegg har prosjektleder hatt ansvar for budsjettet, og stått for fordeling av midler til det enkelte prosjektsted.

En styringsgruppe med representanter fra de to departementene har vært prosjektets forankring sentralt. Styringsgruppa har tatt stilling til mer overordnede spørsmål deriblant budsjett. Innenfor den oppsatte økonomiske rammen fra departementene har prosjektleder hatt fullmakt til å forestå nødvendige utbetalinger og økonomiske disposisjoner. Det har vært elleve styringsgruppemøter i løpet av prosjektperioden. I tillegg har styringsgruppas medlemmer deltatt på tre prosjektseminarer. Prosjektleder har rapportert skriftlig til styringsgruppa hvert halvår.

Finansieringen av prosjektet er blitt delt likt mellom de to departementene. De økonomiske rammene for hvert enkelt prosjektsted har vært 400 000 for den opprinnelige toårsperioden prosjektet skulle løpe. Det enkelte prosjektsted har vært gitt stor valgfrihet knyttet til hvordan pengene kunne disponeres. Styringsgruppa har gitt tillatelse til å overføre tildelte midler fra ett år til neste, under forutsetning av at midlene ble benyttet i løpet av den samlede prosjektperioden. Da prosjekttiden ble

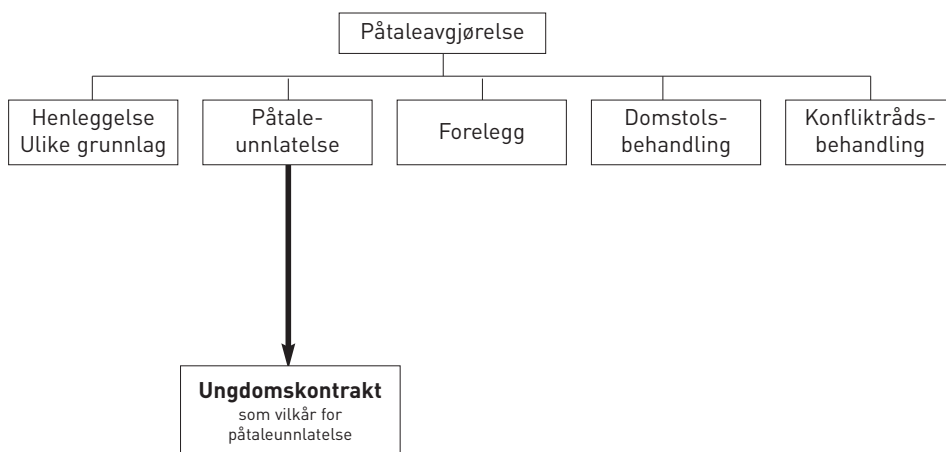
utvidet frem til årsskiftet 2003/2004 var det en forutsetning at den økonomiske rammen ikke ble utvidet. Enkelte prosjektsteder hadde ikke hatt behov for så store overføringer som de hadde fått. Utvidelsen ble finansiert ved at allerede tildelte midler ble omfordelt mellom prosjektstedene.

Prosjektstart var 1. mai 2001, sammenfallende med ansettelse av prosjektleder. Prosjektet hadde opprinnelig to års varighet, men ble forlenget ut 2003. Prosjektleder har hatt arbeidssted ved forskningsavdelingen på Politihøgskolen i Oslo.

Riksadvokatens direktiv

Strafferettslig er ungdomskontrakt en påtaleunntatelse med visse vilkår, og er hjemlet innenfor gjeldene lovverk¹. Påtalemessig plasserer ungdomskontrakt seg slik figuren under viser.

Figur 2.2 Påtalemessig plassering av ungdomskontrakt

¹ Hjemmelsgrunnlaget - strpl. § 69, 2. og 3. ledd jf. strl. § 53 nr. 2 - nr. 5 (strpl. § 71a),

Riksadvokaten har i et eget direktiv gjennomgått avgjørelsesgrunnlaget, anvendelsesområdet, saksbehandlingstid og avklaring av hvem som skal behandle saken.

Anvendelsesområdet defineres til saker der påtalekompetansen ligger hos politiet, og Riksadvokaten begrunner dette med at man innenfor disse rammene i all hovedsak vil fange opp «hverdagskriminaliteten» som begås av ungdom; med andre ord vinningsforbrytelser og skadeverk, mindre grov voldskriminalitet og bruk av narkotiske stoffer.

Riksadvokaten gjør det klart at ungdomskontrakt ikke kan brukes for handlinger som *isolert sett* ville medført påstand om ubetinget fengsel. Ungdomskontraktens kjerneområde defineres til å være når ungdommer har begått flere straffbare forhold (som behandles samtidig), og der påstanden ville vært ubetinget fengsel i mindre enn 6 måneder.

En ytterligere begrunnelse for at ungdomskontrakt begrenses til de sakene politiet har påtalekompetanse er at det sikrer en raskere saksgang. Riksadvokaten har i rundskriv understreket at saksbehandlingstiden for ungdom under 18 år ikke bør gå ut over seks uker fra status som mistenkt til påtaleavgjørelse².

Hvordan evaluere?

Det var ingen forventning om at man i løpet av de to årene prosjektet skulle vare kunne si noe om ungdomskontraktens eventuelle kriminalitetsforebyggende *effekt*. Effektevaluering krever lange tidsstudier og en stringent modell.

Det var derimot forventet at prosjektleder både skulle følge opp og veilede de enkelte prosjektstedene og fortløpende *evaluere erfaringene*. En måte å kombinere veiledning og evaluering er gjennom såkalt formativ prosessevaluering. Denne evalueringsformen har en tosidig intensjon. På

² Riksadvokatens rundskriv 1/2001. Dette er nå lovfestet.

den ene side analysere organisatoriske strukturer og faktorer gjennom interaksjon og kommunikasjon, og på den andre identifisere behov og problematiske aspekter i relasjonsstrukturene. Gjennom denne tilnæringsmåten reduserer man den generelle usikkerhet som ligger i forsøksprosjektet, og øker grunnlaget for bestemmelser både innenfor og utenfor den aktuelle organisasjonen.

Denne type evaluering bygger på dialog og er endringsorientert, men skiller seg fra det man kaller aksjonsforskning ved at forskeren ikke går inn som aktiv deltaker.

Metoden gir mye enkeltstående informasjon; utfordringen er å sortere det almenne fra det individuelle, det prinsipielle fra det tilfeldige og det varige fra det tidsbestemte.

Et kunnskapsproduserende nettverk

Prosessevaluering som arbeidsform innebærer informasjonshenting fra de sju prosjektstedene gjennom hele perioden, og den faglige utviklingen er avhengig av at den *egenerfarte kunnskapen* ikke bare blir *samlet inn*, men like vesentlig er det at den blir *delt*. Målet har vært at prosjektet som helhet skulle få til en dynamisk veksling mellom erfaringsinnhenting og -utveksling.

En forutsetning for å få dette til er at kunnskapsbærerne får mulighet til å møtes og danne nettverk, og at de blir eksponert for hverandres erfaringer. Den viktigste faglige utviklingen har derfor skjedd i samlinger, med aktive bidrag fra deltakerne selv.

I løpet av prosjektperioden har de vært seks samlinger. I samlingene har erfaringene fra prosjektet vært den faglige ryggraden. Man har tatt utgangspunkt i problemstillinger som prosjektet har synliggjort, og jobbet fram løsningsalternativer. På den måten har samlingene vært en viktig del av den kunnskapsproduserende prosessen.

Samlingene har ikke bare medført kunnskap, men også kjennskap; til hverandre og om hverandre, mellom prosjektstedene og innenfor det enkelte prosjekt. Ungdomskontrakten beveger seg innenfor ulike fag-

områder og ulike etater som har ulik kultur, ulike metoder, ulike virkemidler og ulike løsningsstrategier. Det er ofte i slike skjæringspunkter det oppstår ny kunnskap og ny erkjennelse, fordi ulikhet bærer i seg muligheten både til kunnskapsgenerering, fag- og metodeutvikling og ikke minst, muligheten for et utvidet løsningsrepertoar. Men det er vanskelig å eksponere forskjellighet uten at man kjenner hverandre og er trygge på hverandre. Samlingene har vært vesentlige i så måte. Av de seks samlingene har to omfattet bare koordinatorene, mens de resterende har hatt en langt bredere målgruppe.

Oppstartseminar. Barne- og familiedepartementet og Justis- og politidepartementet arrangerte et møte med alle prosjektstedene representert i mars 2001. Denne første samlingen var i Oslo, og prosjektstedene deltok i «tjuvstarten» med representanter både fra kommunen og politiet. Departementene orienterte om praktiske og faglige sider ved prosjektet, samt rammebetingelsene for deltakelse.

De første erfaringene var tema for den neste samlingen som var i Stjørdal 8. - 9. oktober 2001. Foruten koordinatorene omfattet denne samlingen lokale nøkkelpersoner, samt styringsgruppen, til sammen ca 45 stykker. Riksadvokaten ved førstestatsadvokat Tor-Geir Myhrer orienterte om strafferegistrering, lovanvendelse og taushetsplikt, og seniorrådgiver Åsa Steinsvik, Barne- og familiedepartementet satt ungdomskontrakter inn i en større kriminalitetsforebyggende sammenheng. De sju prosjektstedene redegjorde for de første erfaringene, og presenterte temaer de hadde vært spesielt opptatt av: forebygging, informasjon, politiets organisering, ungdomsgruppa, metodeforankring og lovanvendelse. Leder av konfliktråd i Sør-Trøndelag problematiserte grenseoppgangen mellom konfliktråd og ungdomskontrakter. I tillegg var det tre representanter som redegjorde for tiltak og tilbud innenfor mulige «endringsarenaer»: skole, helsestasjon og arbeidsmarked.

Sånn gjør vi det hos oss var overskriften da koordinatorene møttes i Oslo 3. - 4. juni 2002. Prosjektkoordinatorene la fram erfaringer fra arbeidet lokalt. Gjennom presentasjon og diskusjon videreutviklet de problemstillinger, delte kunnskap og korrigererte kursen. For prosjektet som helhet

var denne gjennomgang ved drøyt halvgått løp verdifull, fordi den sikret at erfaringene som ble gjort under veis fikk en praktisk nytteverdi i prosjektet, og ikke bare som oppsummerte erfaringer i en sluttrapportering.

De gode eksemplene var det vi konsentrerte oss om i Skien 2. - 3. september 2002. Denne samlingen omfattet også alle som var sentrale i de lokale prosjektene, i tillegg til styringsgruppen, og var tilrettelagt for aktiv deltakelse. I tillegg til egenformidling og -innsats, holdt Øivind Aschjem fra Alternativ til Vold i Telemark et engasjerende innlegg om barn som er vitne til eller utsettes for vold. Bakgrunnen for å vektlegge dette tema var at det ved flere kontraktsutarbeidelser var avdekket forhold i familien som kunne oppfattes som en viktig utløsende faktor for kriminalitet.

Suksessfaktorer og hindringer. Samlet erfaring. Den 12. - 13. juni 2003 var det ny samling for koordinatorene, denne gangen i Bodø. Målet med samlingen var å

- konsolidere erfaringene fra de ulike prosjektstedene
- diskutere faglige innspill til erfaringskonferansen
- identifisere nødvendige endringer - juridiske, metodiske og organisasjonsmessige, som prosjektgruppen vil anbefale hvis ungdomskontrakt gjennomføres som en fast ordning.

- *Det hørtas veldig lett vint ut, men det var ikke så lett...* var overskriften på erfaringskonferansen den 7. oktober 2003 i Oslo. Konferansen ble åpnet av Justisminister Odd Einar Dørum og Barne- og familieminister Laila Dåvøy som begge understreket nødvendigheten av samarbeid innenfor det forebyggende feltet. Prosjektkoordinator Eirik Jensen fra Drammen gjennomgikk erfaringer fra arbeid med ungdom, familier og kontraktsinnhold. Politivadokat Knut Kolloen, Telemark politidistrikt, tok for seg de juridiske muligheter og begrensninger knyttet til kontraktsarbeidet, og fikk kommentarer fra Riksadvokaten ved konstituert førstestatsadvokat Morten Holmboe. En gjennomgang av erfaringene knyttet til politifaglig arbeid og tilnærming ble gjort av politiførstebetjent Astrid Ruderås, fra Trondheim og politietterforsker John Reppestad fra Kristiansand. De fikk kommentarer

på sitt innlegg fra Politidirektoratet ved politiinspektør Erling Børstad. Konferansen ble avsluttet med kommentar fra styringsgruppa.

Innleggene i konferansen fra koordinator, jurist og etterforskere representerte ikke bare lokale erfaringer fra de stedene innleiderne kom fra, men essensen av den samlede kunnskap i prosjektet.

Prosjektoppfølgning

I tillegg til samlingene har prosjektleder hatt møter med alle prosjektstedene tre til fem ganger, der både koordinator for prosjektet og politi har vært til stede. I tillegg har det mange steder vært representanter for ulike samarbeidende instanser eller andre med interesse i prosjektet. Formålet med prosjektmøtene har endret seg noe. I starten var det vesentlig å hjelpe til med igangsettingen lokalt, informere om prosjektet og knytte kontakt med prosjektleder, politi og andre samarbeidende instanser. I tillegg var det viktig å få på plass rutiner for kontraktinngåelse og -oppfølging.

Etter hvert har formålet med prosjektmøtene blitt å skape en arena der de samarbeidende parter kan møtes og få anledning til å diskutere både praktiske og prinsipielle spørsmål. I det daglige er det vanskelig å sette av tid til denne type samarbeid. Jevnlig prosjektoppfølgning har i tillegg sikret fremdriften i prosjektet, vært med på å avklare uklarheter og forhåpentligvis inspirere til videre innsats. Ved å diskutere både utfordringer og løsningsstrategier, har det enkelte prosjektsted fått systematisert erfaringene de har. I tillegg ble de tilført ny kunnskap gjennom de erfaringene prosjektleder har hatt med fra de andre prosjektstedene.

Men først og sist fungerte prosjektmøtene som en muntlig rapportering til prosjektleder, og fritok dermed de lokale koordinatorene for en tidkrevende skriftlig rapportering.

Ungdomsintervjuer

I løpet av prosjektperioden ble det bestemt at evalueringen skulle suppleres med intervjuer av ungdommer som har deltatt i prosjektet.

Erfaringsmessig gir denne type intervjuer kunnskap som det er vanskelig å få tilgang til gjennom andre kanaler.

Ungdomskontrakt er frivillig og forutsetter en egenmotivasjon fra ungdommens side. Hva denne motivasjonen omfatter var et viktig tema for ungdomsundersøkelsen, og det ble fokusert på hva som motiverer ungdom *til å velge* ungdomskontrakt og hva som holder motivasjonen *oppe*, eventuelt gjør at den *brytes*.

Intervjuene ble gjennomført våren 2003, og omfattet ungdom med ulike erfaringer knyttet til kontraktsarbeidet; både noen «suksesshistorier», noen brudd og ungdom som har avvist tilbudet.

Totalt ble det gjort 17 intervjuavtaler. Tre ungdommer trakk seg, og én møtte ikke. Mødrene til to av ungdommene ble intervjuet om deres erfaringer med ungdomskontrakt. I tillegg er det gjort individuelle intervjuer med en støttekontakt og to oppfølgere.

De 13 ungdommene som inngår i intervjuundersøkelsen representerer stor spredning når det gjelder alvorlighetsgrad knyttet til den kriminelle handlingen, familiebakgrunn og sosialt nettverk. Både ungdom som har gjennomført kontrakten og ungdom med kontraktsbrudd er representert. Selv om antallet er noe i underkant av det ønskede, kompenseres dette noe ved god spredning innad i utvalget.

Antall kontrakter

Prosjektstedenes ungdomsbefolkning i den aktuelle aldersgruppa er fra ca 500 til drøyt 5000. Til sammen representerer de sju prosjektstedene ca 10 prosent av ungdomsbefolkningen fra 15 til og med 17 år.

Fram til oktober 2003 var det inngått 54 kontrakter. Det totale antall forsøk var 85. Det var dermed 31 forsøk som ikke endte med kontraktsinngåelser. Grunnene var flere. For et mindretall gjaldt at ungdommene eller foreldrene ikke ønsket kontrakt, eller at ungdommen ikke viste tilstrekkelig endringsmotivasjon. I starten var det også noen få saker som ble prøvd, men hvor lovbruddet ikke lå innenfor anvendelsesområdet. I langt de fleste kontrakts-

forsøkene som har havareert, har årsakene ligget i systemene, enten i organiseringen innad i etatene, eller i manglende samarbeid mellom dem.

Antallet inngåtte kontrakter varierer mellom prosjektstedene. To prosjektsteder står for over halvparten av kontraktene. Denne variasjonen kan ikke forklares ut fra ulikhet i ungdomsbefolkningen eller kriminalitetsbildet. Igjen finner vi mye av forklaringen i organisering og manglende samarbeid. Hvilke forhold som særlig spiller inn blir behandlet i kapittel 4.

Av de 54 inngåtte kontraktene er 16 brutt. Årsaken er i all hovedsak at ungdommene har begått nye kriminelle handlinger.

Konklusjoner – kapittel 2

- Prosjektets mandat er tosidig; både å identifisere strukturer som fremmer eventuelt hemmer bruk av tiltaket, og å utforske rommet mellom rehabilitering og straff.
- Det er en rekke politiske dokumenter som setter prosjektet inn i en større kriminalpolitisk og forebyggende sammenheng.
- Ved iverksetting fikk det enkelte prosjektsted stor frihet til å organisere tiltaket. Dette har medført stor variasjon i utarbeiding av modeller og valg av metoder, noe som igjen har virket befordrende på det samlede kunnskapstilfanget i prosjektet.
- Alle prosjektsteder har hatt en koordinator som har hatt ansvaret for den lokale organiseringen. Det er valgt ulike modeller for koordinators aktivitet og medvirkning både når det gjelder etableringen av kontrakten og oppfølgingen over tid.
- Det ble inngått 54 kontrakter frem til oktober 2003. Hadde tiltaket vært landsdekkende ville dette tilsvart ca 540 kontrakter, forutsatt at prosjektstedene er representative for resten av landet.

3

Tiltaket

I dette kapitlet er det ungdomskontrakt som reaksjonsform vi ser nærmere på, og starter med hvordan den enkelte kontrakt etableres og følges opp. Vi beskriver ungdommer som har vært inkludert i forsøksprosjektet, og hva som kjennetegner dem med hensyn til alder, kjønn og familiebakgrunn, samt deres tidligere kontakt med hjelpeapparatet og politi. Kapitlet inneholder også en oversikt over hvordan inngåtte kontrakter fordeler seg på type lovbrudd. Hovedfokus er imidlertid kontraktens innhold.

Ungdomskontrakt er, som vi har sett, hjemlet innefor gjeldene lovverk. Strafferettslig er en ungdomskontrakt en påtaleunntatelse med visse vilkår, der kontrakten er vilkårene. Man kan derfor godt spørre hva som er nytt. Det nye er at ungdomskontrakt forutsetter at det blir lagt rammer for samarbeid og oppfølging mellom lokale politimyndigheter og kommunale instanser.

Politiets etterforskning og juridiske vurderinger avgjør om ungdomskontrakt er en adekvat reaksjonsform i forhold til lovbruddet, mens det er kommunale myndigheter som - i all hovedsak - fremskaffer kunnskap om ungdommen. For å få til en bred kartlegging må det innhentes aktivt samtykke fra ungdommen og foresatte.

Informasjonsinnhenting har enkelte steder vært systematisert i en kartleggingssamtale som inneholder saksforhold, holdninger, nettverk og

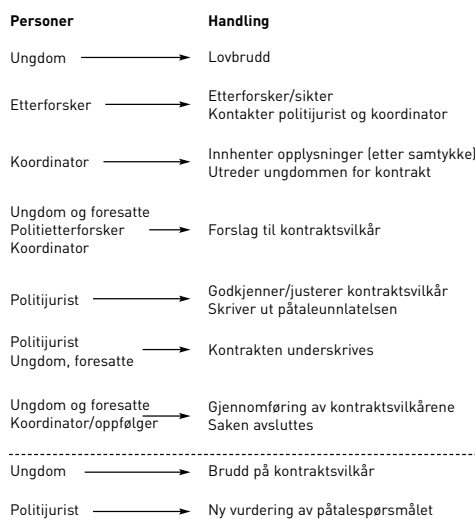
ungdommens egnethet. Et viktig kriterium for egnethet er grad av endringsmotivasjon. En viss motivasjon er nødvendig for å iverksette tiltaket. Det betyr likevel ikke at ungdommene må være fullt motivert når man starter arbeidet. En viktig oppgave kan være å lete opp motivasjonen og hjelpe ungdommene til å holde på den.

I tillegg til å vurdere ungdommenes egnethet vil det også ofte være koordinator som er pådriver når det gjelder å få kontraktsvilkårene på plass. Når det gjelder oppfølgingen har koordinators rolle variert, fra fullt ansvar til ikke å involvere seg i denne delen av arbeidet. Gjennomføres kontrakten avstår politiet fra videre straffeforfølgelse.

Et eventuelt kontraktsbrudd kan oppstå ved at ungdommen blir tatt for nye kriminelle handlinger i kontraktstiden. Da er det politiet som rapporterer bruddet. Men det kan også være brudd på andre kontraktsvilkår. Koordinator vil da som oftest være den som informerer videre til juristen. Det er alltid juristen som tar avgjørelsen om en eventuell endring av det påtalemessige ved kontraktsbrudd.

Samarbeidet mellom politi og kommunale myndigheter starter, som vi ser, lenge før kontrakten inngås, og varer hele kontraktstiden ut. Forløpet i en kontrakt er forsøkt gjengitt i figuren under.

Figur 3.1 Saksgangen i en kontrakt

Frivillighet og foreldresamtykke

Kontraktsinngåelse er frivillig og det kriminelle forholdet må være innrømmet. Noen ungdommer opplever tilbudet om kontrakt som en kjempe-sjanse; de to første sitatene under er fra ungdommer med denne holdningen. Andre uttrykker både skepsis til tiltaket og setter spørsmålstejn ved frivilligheten. De to siste sitatene underbygger denne opplevelsen:

” Etter som de forklarte mer ble jeg spendt på hva opplegget var, og jeg syns dette opplegget er kjempebra! Jeg tenker at dette klarer jeg - og det vil jeg - og da skal jeg få det til.

Jeg tenkte at det kunne være himla greit å slippe å få det opp i retten og slippe mesteparten av straffen og holde seg unna alt dette.

Mamma og pappa sa jeg skulle. Så skrev jeg under. Men jeg var veldig negativ og ville ikke være med på ungdomskontrakt. Så ble det at jeg måtte prøve.

Først sa de jeg kunne velge mellom bot og kontrakt. Alle de andre fikk bot. Foreldrene betalte. Mamma ville ikke betale. Så da sa jeg at jeg ville sone fire dagers fengsel. Men de mente jeg var for ung. De sa at ungdomskrakt var helt frivillig, men det var jo ikke det når jeg ikke fikk sone og mamma ikke ville betale boten.

Siden ungdommene er under 18 år blir foreldrene innkalt, og de setter også sine navn under kontrakten. For mange av ungdommene er møtet med foreldrene på politistasjonen noe av det de beskriver som verst. Ikke minst fordi de opplevde å ha sviktet og misbrukt tillitt:

” Ble kjørt til politihuset. Så kom mutter'n. Det som overraska var at hu sa ingen ting. Hun kjefta ikke og sa ikke noe. Da skjønnte jeg at jeg hadde skuffa henne og fatter'n og mange andre.

Etter en stund ble det ringt til foreldrene. Det var ikke gøy. For det var akkurat da de begynte å få tillit til meg.

Mamma kom for å hente meg. Tenkte mye på hvordan jeg skulle møte henne. Det var ikke naturlig å gi henne en klem, men da slapp jeg å se ansiktet hennes, så jeg valgte det.

Det jeg gruet mest for var da de sa de skulle ringe mutteren. Hun kom til å fly i taket. Det var det jeg tenkte på. Det var det verste. At de ringte til mutteren.

Da hun kom sa hun bare at jeg måtte si alt sammen så vi kunne komme hjem. Da var hun ikke så kjempesinna, men da vi satt i bilen var lunta tom, så da var a helt i 100. Har aldri hørt henne så sinna. Hu hadde grunn til det. Jeg ble sinna også og sa hun skulle holde kjeft. Da jeg kom hjem gikk jeg på rommet og låste døra.

Den typiske kontraktsungdommen finnes ikke

Det har vært understreket gjennom hele prosjektperioden at prosjektstedene har hatt stor frihet i forhold til hvilke ungdommer de har gitt tilbud om kontrakt.

I den opprinnelige prosjektbeskrivelsen ble kontraktsungdom beskrevet som ungdom med sammensatt problematikk, og det var forventet at barnevernet ville kjenne de fleste på forhånd. Dette viste seg ikke å stemme. Av ungdommene i forsøksprosjektet har om lag hver fjerde hatt kontakt med barnevernet, og kontakten fordeler seg både på saker som har vært utredet uten at det har vært iverksatt tiltak, hjelpetiltak og noen svært få omsorgsovertakelser. Antall barnevernssaker blant kontraktsungdom har dermed vært færre enn hva som var forventet ved oppstart.

Samlet sett er det fire av ti som tidligere har hatt kontakt med hjelpeapparatet. Foruten barnevernet fordeler disse sakene seg mellom pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT) og barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker (BUP). Ungdommene er for øvrig mer kjent i politiet enn i hjelpeapparatet. Seks av ti har tidligere hatt kontakt med politiet.

Ungdomskontrakt har famnet vidt - fra tidligintervenering der den kriminelle handlingen kan betraktes som et signal fra ungdommen til omverdenen, til ungdom med svært kompliserte forhistorier og mange lovbrudd. Innad i prosjektet har det vært noe uenighet om hvor lista skulle legges. Noen har ment at enkelte har lagt lista så lavt at det ville gått bra med ungdommen uansett, mens andre har hevdet at ungdomskontrakt er et for «lett» tiltak for de tyngst belastede. Dette har ikke bare utfordret de juridiske rammene, men også medført at de metodiske og faglige tilnærmingene er blitt diskutert.

Det var et ønske ved prosjektstart at man også skulle prøve ut ungdomskontrakt for ungdom under 15 år. Det har vi ikke fått til. De fleste av ungdommene i prosjektet er 16 og 17 år ved kontraktsinngåelse.

Fire årsaker til kriminalitet – slik Kjell, Linda, Henning og Per opplever det

De fire historiene under er fortalt av fire ungdommer i prosjektet. Bare Kjell og Per var kjent for politiet og hjelpeapparatet før lovbruddet som medførte kontrakt. Lovbruddene deres var til dels omfattende.

I utgangspunktet var det uklart om Linda og Henning «kvalifiserte» til ungdomskontrakt. Det var først i utredningsfasen lampene begynte å lyse, og man ble klar over hvor komplekse problemer de slet med. Alle fire hadde vært på kontrakt i over ett år da de ble intervjuet, og historiene under er deres refleksjon på *hvorfor de begikk lovbrudd*.

De to første historiene, fortalt av Kjell og Linda, er ikke umiddelbart gjenkjennelige som årsak til å begå kriminelle handlinger. Begge forteller imidlertid historier om å bli krenket, og raseriet det har utløst. At slike opplevelser i neste omgang medfører et opprør som også innbefatter kriminalitet, bør ikke overraske.

Henning og Pers begrunnelser er mer umiddelbart gjenkjennelige som kriminalitetsutløsende faktorer. Uansett gjenkjennelighet er de fire historiene nyttige å ha i bakhodet når vi i fortsettelsen skal se på variasjonene i vilkår kontraktene har innbefattet.

Har ikke hatt så mye med faren min å gjøre. Har ikke villet, er ikke særlig glad i han. Det var ikke vold, men psykisk terror. Det var mange ting, men en ting jeg aldri glemmer, aldri så lenge jeg lever, skjedde da jeg var 8-9 år. Hadde fått en fin klokke av naboen. Bodde der av og til. Men pappa hatet dem, fordi jeg hadde vært hos dem. Far og noen av kameratene hans tvang meg til å knuse klokka og putte den i postkassa til naboen.

Da jeg kom hjem fikk jeg raserianfall. Fullstendig blackout. Knuste ruter og skar i stykker bamsen min. Husker ikke noe før legen var der.

Kjell

Jeg hadde en kjæreste. Han var muslim. De visste ikke at vi var kjærester, trodde vi bare var venner. De mener at alle utlendinger er noe dumt. At alle utlendinger er kriminelle. At alle burde vært sendt tilbake. Det sier det finnes ikke noe godt i noen utlendinger, at de bare er noen drittsekker. Pappa er mest i mot det. Men han likner på en utlending selv, og har blitt tatt for å være det.

Var ikke sammen med han for å provosere. Var sammen med han fordi jeg var glad i han. Men mamma og pappa har aldri forstått det.

Mor og far er rasister. Hele min familie er rasister. Dette krangler vi om. Da blir jeg sint og kaster mammas fine porselen i gulvet, og da gir hun opp. Da jeg var yngre fant jeg den største negeren i by'n. Det var på trass. Han var køl svart. Da måtte jeg spise skorper og vann i tre måneder som straff. Men da straffa jeg dem og gikk sammen med han på 17. mai rett foran alle vennene til mamma.

Linda

Har hatt problemer med hode og magen pga ADHD. Fant ikke ut at jeg hadde det før jeg gikk i 7. klasse. Så jeg stressa veldig mye før jeg fikk tabletter. Hadde vel gått mye bedre hvis jeg hadde fått det før. Var aggressiv. Jeg var den tøffe gutten. Fikk en del respekt. Hadde venner, men en god del var en god del eldre enn meg.

På den tiden var politiet det siste jeg tenkte på før jeg skulle gjøre noe. Jeg var jo under 15. Kunne ikke bli tatt for noe. Jeg tenkte ikke før jeg gjorde noe. Det var ingen ting som stoppet. Tenkte ikke på konsekvensene før etterpå.

Henning

Begynte å sniffe bensin og lighter-gass da jeg var 10-11 år. Da ble jeg lurt inn i det. Var så tøff. Gikk med rullekøyter og pannebånd. Holdt på et par år. Da ble jeg tatt ut av miljøet av mamma. Vi flyttet. Kasta pannebåndet som var tegnet på gjengen jeg hadde vært med i. Men så flyttet vi igjen og jeg begynte å røyke og ta amfetamin.

Man blir helt ødelagt i hue. Du kan tenke deg hvordan du blir når du ikke får sove. Og du sitter og hører på deg selv sitte og sløve. Å så røyker du hasj dagen etter. Og da hører du et du blir enda dummere. Du blir jo dum over tid, da. Og så prøver du å sove, men får det ikke.

En periode gikk jeg på fryktelig mye Rohypnol. Da gjorde jeg mye rart og ble veldig aggressiv. En kveld jeg kom sent hjem spurte mamma hva jeg hadde fått i meg. Jeg sa «Det er drops da, din jævla hore». Det husker jeg ikke. Så skremte jeg søstera mi så hun begynte å grine. Morra mi ble redd og prøvde å stoppe meg. Da slo jeg henne rett i bakken. Etter det turte hun ikke å se på meg. Det tok knekken på meg. Alle som doper seg vet at hvis man ikke skjerper seg så mister man familien. Det var derfor jeg klarte å slutte. Men fortsatt får jeg rykninger i kroppen. Og mange hallusinasjoner.

Per

Kontraktsinnhold: Stille krav og gi muligheter

Når unge lovbrøyttere får tilbud om kontrakt som alternativ til straff skal kontraktsvilkårene inkludere både strafferettslige hensyn og vektlegge individuelle forhold. Med andre ord kontrakten har et dobbelt formål: Unge lovbrøyttere skal gjøre opp for seg, samtidig som de skal få en ny sjanse. I denne «bot og bedring» tankegangen skal «boten» signalisere – både over for ungdommen og omverdenen, at samfunnet tar kriminalitet på alvor og at ungdomskontrakt er en reaksjon på en kriminell handling. Denne delen er ikke minst viktig i saker der den kriminelle handlingen har gått ut over en tredjeperson. Å ta tilstrekkelig hensyn til offeret/den skadelidte er en viktig del av en vellykket kontrakt. Å gjøre opp det kriminelle forholdet kan

skje ved for eksempel konfliktrådsmedling, erstatning eller ved å rette opp skaden. «Bedringen» skal innholde tilstrekkelig hjelp og støtte til at ungdommen kan endre seg.

I kontrakten skiller man mellom generelle og individuelle vilkår. Det generelle vilkåret gjelder for alle kontrakter og forutsetter at ungdommene ikke begår nye kriminelle handlinger *i en periode på to år*.

De individuelle vilkårene skal tilpasses den enkelte ungdom. Både ungdommen selv og foresatte kan være aktive i prosessen. I tillegg skal en som har godt kjennskap til ungdommen være med på kontraktsutforming. I forsøksprosjektet har dette – med et unntak – vært koordinator; noen ganger alene, andre ganger sammen med etterforsker.

Det er vesentlig at man ikke mister av synet at det er den kriminelle handlingen som er utgangspunktet for kontrakten og vilkårene *må treffe risikofaktorene* hos den enkelte for å begå kriminalitet. Vanlige risikofaktorer regnes å være i hvilken grad ungdommen har kriminelle venner eller tilhører en kriminell gjeng, hyppig bruk av rusmidler eller ungdom som unndrar seg voksen kontroll. Men risikofaktorer er også knyttet til manglende familiestøtte/familiekontakter, liten skoleinteresse, få impulser på fritiden, impulsivitet og aggressivitet.

Anser man mangel på meningsfulle daglige gjøremål som en risiko kan det bety at et kontraktsvilkår skal være en ny utdannings- eller jobbmulighet. Er det fritiden som er problematisk, kan deltakelse i og oppfølging av en attraktiv aktivitet tas inn. For ungdom med rusproblemer er urinprøver eller aktiv behandling aktuelt.

De individuelle vilkårene kan ha ulike tidsrammer, men oppfølging gjennom hele perioden vil ofte være en forutsetning for å få til endringsprosesser. Viktig er det også i hvilken grad ungdommen opplever at de voksne rundt *tror på endring*. I kontraktsvilkårene må det tydeliggjøres hvilken hjelp og oppfølging ungdommen skal få, blant annet om det skal være faste ansvarsgrupper. I enkelte kontrakter er datoer for ansvarsgruppemøter lagt inn i selve kontrakt-teksten.

Begrunnelsen for at vilkårene skal treffe risikofaktorene er fordi det er innenfor disse områdene man ønsker å skape mulighet for endring.

Insitamentene knyttet til endring må på den ene siden være realistiske
- slik at ungdommen opplever mestring, på den andre være kontrollerbare
- slik at reaksjoner på manglende gjennomføring oppdages raskt.

I fortsettelsen ser vi nærmere på de mest brukte individuelle kontraktsvilkårene: Oppfølging av skole og oppstart av fritidsaktiviteter, kontrolltiltak knyttet til urinprøvetaking og innetider, «oppgjør» ved konflikt-rådsmecling og erstatning, motivasjonsfaktorer knyttet til oppfølging og «gulrøtter» og til slutt kontraktsvilkår knyttet til hjemmeforhold. Hvert vilkår blir innledet med et ungdomssitat.

- Skulker av og til skolen. De gjennomgår ting gang på gang, det er så kjedelig... Har ikke lyst til å gjøre noe gææ'rnt, men...

Ni av ti ungdommer i prosjektet gikk på skolen, men det viste seg at svært mange var i ferd med å miste skoleforankringen, og hadde heller ingen fast tilknytning til arbeidslivet. For mange hadde ikke forholdet til skolen utviklet seg så dramatisk at det ennå var ropt noe varsku. Men ungdommene opplevde i utpreget grad en skolehverdag der de ikke hadde noe å hente. Sitatet innledningsvis er typisk i så måte, og ungdommen som kom med uttalelsen får følge av flere:

” Skolen er greit de første månedene etter sommerferien. Da er det mange forskjellige elever og nysgjerrig på faget. Etter hvert blir det veldig kjedelig. Bare lese, lekser, skole...

Jeg grudde meg ikke til å gå på skolen. Bare kjedet meg.

Aldri vært noe moro på skolen, men trivdes likevel; på grunn av venner.

På ungdomsskolen dreiv vi med faenskap rett og slett. Kjeda oss. Alle timer. Skjønnte godt de lærerne som reagerte. Nå skjønner jeg det i hvert fall.

Mattelærer på barneskolen. Hun ledde meg ut foran hele klassen. Skikkelig hånlig fordi jeg blandet ganger og deling. Da sluttet jeg å kunne matte.

Utdanning forstås i vårt samfunn som en mulighet det er viktig at alle får lik tilgang til, og skolen blir stadig viktigere, både som kunnskapsformidler og sosial arena. Det økende utdanningstilbudet er imidlertid ikke bare med på å kvalifisere og inkludere ungdom. For deler av ungdomsgruppa er skolen stedet de kjeder seg, stiller seg likegyldig til og i noen tilfeller henter sine nederlag. Skolen oppleves ikke lengre som en inkluderende mulighet, men som ekskluderende tvang.

Det kan fremstå som et paradoks at vi forventer en positiv endring i ungdommens liv gjennom å pålegge dem å følge opp skolen. For hvis ungdommen har meldt seg ut gjennom uakseptabel atferd og skulk, er det ikke innlysende at kontraktsvilkår som innbefatter tilbakeføring til skolen er en løsning som vil skape varige positive endringer.

Grunnen til at vi likevel holder oppe skolen som et viktig kontraktsvilkår er flere. Skolen er den klart største - og i noen tilfeller den eneste, kvalifiserende oppvekstarena for ungdom. Det er her ungdom treffes, gjør avtaler og binder sammen sitt sosiale liv. Å være utenfor en så viktig arena er en risiko i seg selv.

Men skal man få ungdom til å gjøre et nytt forsøk er det avgjørende at de møter en «annen» skole enn den de hadde forlatt eller var i ferd med å forlate. For det er ikke bare ungdommene som har forlatt skolen, skolen har ofte også forlatt dem. Man kan i enkelte saker registrere massive avvisningsmekanismer fra skolens side.

Reform 94 gir som kjent opplæringsrett til alle. Gjennom oppfølgingstjenesten og individuelle læreplaner har det vist seg mulig å fortsette brutte utdanningsløp. Sitatet under er fra en ungdom som har gitt både skolen og seg selv en ny sjanse:

” Begynte å skulke og drite i skolen. Sluttet på skolen og fikk jobb. Det er det lureste jeg har gjort. Fikk tid til å tenke og få det i riktig perspektiv. Så begynte jeg på mekken året etter.

Det vil være en stor utfordring i å gi ungdommer med dårlige skoleerfaringer et tilrettelagt opplæringstilbud og ikke minst sikre tilstrekkelig

oppfølging. Dette er avgjørende for at ungdommen skal lykkes innenfor et system hvor de tidligere har opplevd seg som tapere. Ungdomskontrakt vil således utfordre samarbeidet med både PPT og oppfølgingstjenesten.

- Det er viktig at man har noe å gjøre på fritida, og ikke bare står og henger...

Over halvparten av ungdommene i prosjektet oppgir at de er aktive på fritiden, det gjelder både organisert og ikke organisert beskjeftigelse. For de resterende har det vært viktig mål i prosjektet å få på plass engasjerende fritidsaktiviteter.

Mange har vært aktive tidligere. Gutten som er sitert over hadde hatt basketball som sin store interesse, men aktiviteten var nedlagt på grunn av at halleien ble for høy. Andre har aldri hatt noen faste aktiviteter, og i arbeidet med kontrakten har man måttet etablere noe fra bunn av.

De kommunene som over tid har satset på forebyggende arbeid gjennom å ha stor variasjon i aktivitetstilbud til ungdom, har også kunnet tilby denne ungdomsgruppa meningsfull fritidsbeskjeftigelse uten ekstra kostnader. Hvis denne delen av det kommunale tilbudet er bygget ned eller fritidsaktiviteten er av en slik art at det kreves for eksempel store utlegg til treningskontingent og utstyr, har man i kontraktsarbeidet forsøkt å løse det på ulike måter. Er foreldrenes økonomi god, er de blitt bedt om å dekke utgiftene. Er barnevernet allerede inne i saken, kan aktiviteten tas inn som hjelpetiltak. Hvis ungdommen verken har foreldre som kan betale eller er innenfor barnevernet, har det i prosjektperioden vært midler som har dekket disse utgiftene. I ett tilfelle var det for eksempel snakk om å kjøpe en brukt crosssykkel for mekking og senere bruk. Dette ble vurdert som en svært liten kostnad vurdert opp mot effekten, men ville vært vanskelig å få til uten noen «frie» midler.

- Jeg sa jeg hadde driti meg ut og fått politiet på døra, og nå har jeg fått kontrakt med urinprøver og innetider og hele pakka.

Av de mer kontrollerende kontraktsvilkårene har ruskontroll og innetider vært forsøkt. Ruskontroll har i forsøksperioden innbefattet alt fra institusjons-

opphold, poliklinisk behandling ved Psykiatrisk ungdomsteam (PUT) til urinprøver. Det siste har vært det langt vanligste. Det er svært varierende hvordan ungdommer oppfatter ruskontroll. Noen ser det som en enestående mulighet til å endre seg, andre misliker det, men innser at de trenger det. For andre igjen overskygger kontrollaspektet egenmotivasjonen:

” Urinprøvene er litt stress. Men det viktige for meg er å holde meg unna røykingen og følge opp skolen. Jeg er egentlig glad for det. Vanskelig å finne på noe negativt å si. De tingene som er dumme er de som hjelper meg fremover.

De tok bare to prøver. Det var litt få. På den andre siden var det bra og, for da viste hun at hun stolte på meg. Så om mamma og pappa ikke gjorde det, så gjorde i hvert fall hun det.

Kan ikke bare ha kontroll. Må ha tillitt også. Hva hjelper med innetider hvis jeg hadde sittet hjemme og dopa meg?

Innetider. 11 på hverdager og 2 på helgene. Urinprøver hver uke. Syntes det var litt stress, men syntes det var en grei måte. Slipper å «bevise» på annen måte at jeg ikke hadde rusa meg. På den måten var det bra.

Men det er ynkelig og nedverdiggende med de prøvene. Prøvene var noe dritt. Kunne nok ikke klart meg uten – men jeg hater å si det!

Det er ikke gitt at alle klarer å endre sine rusvaner bare ved kontroll. Mange trenger poliklinisk oppfølging i tillegg. Ikke minst kan det være viktig å endre holdningen til rus. En mor beklager at sønnen hennes ikke fikk hjelp, bare ble kontrollert. Særlig, som hun sier, fordi han har et romantiserende forhold til rus, og egentlig ikke er motivert til å slutte.

– Tok kontakt med bileieren på eget initiativ. Bilen var helt ny. Han var mest opptatt av at det hadde gått bra med oss.

Det å få gjort opp for seg og eventuelt møte den skadelidte har vært begrunnelsen for å legge inn konfliktrådsmedling, erstatning eller andre

skadeopprettende vilkår i kontrakten. Mange av ungdommene er opptatt av at kontrakten gir dem en mulighet for å begynne på nytt – at *de* har fått en ny sjanse, men vært mindre reflektert på hva deres lovbrudd har forårsaket for andre. Når man snakker inngående med dem er det imidlertid påfallende hvor intimt opplevelsen av å kunne begynne på nytt er forbundet med opplevelsen av å ha gjort opp.

Når det gjelder konfliktråd har ungdomskontrakt aldri vært ment som en erstatning for – eller konkurrent til – konfliktrådsmekling, men et supplement. Grenseoppgangen mellom lovbrudd som omfattes av ungdomskontrakt og lovbrudd der konfliktråd foreslås som reaksjon har imidlertid vært uklar og til dels ulogisk. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 4.

– Hadde jeg ikke hatt kontakt med hu (koordinator), da hadde jeg sitti inne. Og vært svær og tøff og full av dritt og trodd jeg var konge. Det hadde skjedd da - tror jeg da.

Oppfølging er en av de viktigste faktorene i den metodiske tilnærmingen. Oppfølging er en måte å «se» ungdommen på. Erfaringene har vist at dette er et sterkt behov hos mange av ungdommene på kontrakt.

” Det er viktig å få prata litt ut. Det vi ikke får prata med foreldre om er det deilig å få prate med noen om ... bare prate. Fint å ha noen å fortelle det til når det går bra.

Koordinator, mamma og jeg snakket sammen. Det var bra å sette seg ned å prate.

På mange måte kan oppfølgingen betraktes som kommunenes forpliktelse i kontraktsforholdet. Hvis oppfølgingen glipper, faller en av veggene i ungdomskontrakt ut. Tett oppfølging sikrer i tillegg at eventuelle brudd på kontrakten oppdages tidlig.

Oppfølgingens innhold og intensitet kan endres under veis; som alt annet må det tilpasses den enkelte ungdom. Likeledes har det variert hvem som følger opp. På to av prosjektstedene har prosjektkoordinator stått for hoveddelen av oppfølgingen. Ett sted har koordinator hatt et overordnet

oppfølgingsansvar i alle saker, men det er andre som har fulgt opp det daglige arbeidet. De resterende fire prosjektstedene har valgt en modell der koordinators ansvar har begrenset seg til organisatorisk tilrettelegging og iverksetting, og hvor det er barnevernet, utekontakten, familie, skole eller arbeidsgiver som følger opp:

” Treneren min har hjulpet meg veldig. Det setter jeg pris på. Det var hun som fikk satt i gang alt med kontrakt. Hun ringte til politiet. Sa at noe var på gang, men hun var bekymret på en positiv måte.

Ble fulgt opp av en lærer på ungdomsskolen... og rådgiver nå. Veldig hyggelig og veldig bra å snakke med.

Sjefen min der jeg jobber er den nærmeste jeg har. Tatt meg med til Danmark og på andre turer.

Men det er selvsagt ungdom som ikke er særlig fornøyd med å bli fulgt opp, i hvert fall ikke i starten. Sitatene under minner oss også på at tålmodighet er en uvurderlig, og kanskje ofte undervurdert egenskap, hvis man skal «erobre» ungdom:

” I begynnelsen var det bare dritt. Jeg kom, men snakket ikke. Teit å gå til en person jeg ikke kjenner. Men hun er snill. Jeg blir så fort glad i folk. Prøver å ikke bli det. Hun får jo penger for å være glad i meg...

Jeg har jo mest lyst til å si - hvorfor skal du bry deg? Men jeg innser jo at jeg trenger en som følger opp.

Jeg var så skeptisk til hu kjærringa fra barnevernet at jeg sa ingen ting til henne før etter at det hadde gått lang tid. Men da vi først begynte å snakke sammen og bli kjent så gikk det utrolig bra. Nå vet hun om halve livet mitt.

Etter hvert - når vi begynte å komme over ens, sa jeg at det kanskje var lurt å ha det en gang i uka. Trenger den oppfølgingen. For det er jo hele tiden noen der på utsida...

- Jeg var kjempefornøyd fordi jeg slapp bot og ikke fikk utsettelse på lappen. Lappen har alltid vært viktig for meg. De kunne ikke love det sikkert, men trodde det kunne gå i orden.

Gjennom hele prøveprosjektet har koordinatorene vært på jakt etter gulrøtter - noe ungdommene opplevde som attraktivt ved kontraktsinngåelsen, og som kan holde oppe motivasjonen gjennom hele løpet. I den danske modellen har de bestemmelser som innbefatter at ungdommene ikke blir registrert i strafferegistret hvis de gjennomfører kontrakten. Siden det i Norge alltid vil fremkomme på den uttømmende attesten, har man derfor lett etter andre motivasjonsfaktorer.

For enkelte er det å få førekort svært viktig, og en utsettelse tilsvarende dramatisk. Politiet har myndighet til å gi utsettelse på førekortet også i tilfeller der den kriminelle handlingen ikke omfatter kjøring uten førekort eller kjøring i beruset tilstand. Man har derfor på et par prosjektsteder forsøkt å ta inn vilkår som åpner for at det ikke vil bli utsettelse på førekortet, forutsatt gjennomført kontrakten. For en viss gruppe ungdommer kan dette være en viktig motivasjonsfaktor.

- Jeg har ikke respekt for min mor. Alt det jeg gjør er gææ'rnt. Ikke noe er bra nok for hu. Helt fra jeg var liten.

I flere av kontraktsutarbeidelsene er det kommet fram at forhold i familien har vært en viktig utløsende faktor for kriminalitet. Denne type årsakssammenheng er vanskelig å avdekke, fordi det ofte er bygget et sterkt forsvarsverk mot å bli avslørt. I enkelte kontrakter har man likevel klart å få på plass individuelle vilkår med endringspotensiale knyttet til denne problematikken.

Familiesaker kan famne vidt. Fra det som utenfra kan se ut som hverdagsproblemer, til svært alvorlige avvisning, vold og omsorgssvikt. Der problemene har vært massive har det vært forsøkt med omfattende hjelpetiltak som Multi-systemisk terapi (MST) eller familierapi. En forutsetning er imidlertid at adekvate tilbud finnes i det lokale hjelpeapparat, og at kommunene prioriterer å betale de egenandelene som ligger innbygget i tiltakene.

- Jeg har vært mor for han, og noe annet kan ikke jeg være

Det er en stor overvekt av gutter i prosjektet, og det er et stort underskudd på mannlige voksne i deres hverdagsliv. Bare hver tredje ungdom bor sammen med både mor og far. Ungdomskontraktfamilien består i det daglige vesentlig av mødre og sønner. Helt fra oppstart i barnehagen, gjennom hele skoletiden og også ved et eventuelt møte med hjelpeapparatet møter disse guttene kvinner.

Mange gutter har god kontakt med fedrene sine selv om de ikke bor sammen, mange har nære og interesserte stefedre, onkler eller andre. Det er bra. Men mange har det ikke. Blant disse guttene er det en lengsel etter noen det går an å gjøre «gutteting» med. En av guttene i prosjektet uttalte at han var såret over at han ikke hadde gjort så mye sammen med faren i oppveksten. «Jobb, huslån og den andre familien har stått i veien», sa han og fortsatte: «og da var det ikke alltid tid til å gjøre noe med meg.» I denne og enkelte andre saker har man fått til «far og sønn»-aktiviteter som vilkår i kontrakten med godt resultat.

Hvis far ikke kan «aktiviseres» har man forsøkt å etablere mannlige støttekontakter og oppfølgingspersoner. En mor som hadde gjort en flott innsats for gutten sin understreket at sønnen hennes trengt en mannlige støttekontakt. For, som hun sa: «Han har vært veldig på leit etter en farsfigur. En å gjøre ting med. Trenger å bli sett på den måte». Og hun avsluttet med å formidle egen rolle: «Jeg har vært mor for han, og *noe annet kan ikke jeg være*».

Litt enklere å være foreldre – litt bedre å være ungdom

Det er bare i et mindretall av sakene at forhold i familien er tatt inn som vilkår. I langt flere saker har imidlertid familierelasjonene blitt fokusert gjennom arbeidet med å etablere og følge opp den enkelte kontrakt, fordi kontraktsarbeidet forutsetter kontakt med både ungdommene og dennes foresatte.

Det har vist seg at både kartleggingssamtalen og diskutering av kontraktvilkår i utpreget grad har virket som en vekker for foreldre. Det har

vært informativt i forhold til kunnskap om ungdomsmiljøene generelt, og avklarende i forhold til hvilke miljøer deres egne ungdommer tilhører.

Det er gjort gode erfaringer med å utnytte foreldreressursen der denne finnes – og den er ofte til stede i større grad enn hva det umiddelbart kan se ut som. Det oppleves bedre og riktigere både for familien og systemet hvis foreldrene blir involvert på en forpliktende måte.

” Nå ser jeg hvor langt de (foreldrene) er villige til å gå for meg. Hvor mye de bryr seg. Før tenkte jeg aldri sånn. Jeg bare gjorde som jeg ville. Men jeg har skjønnet det nå i det siste at de er villige til å gå langt for meg. Min mor, spesielt da – står på for å prøve å få meg vekk fra alt sammen og få meg på rett kjørl.

Moren min kan også minne meg på det (vilkårene i kontrakten). Har gjort det enklere for moren min og meg å snakke samme.

Far var også med på samtalene. Det var ok. Ble litt ekstra press. De samarbeider mer nå.

Det var ikke bare bra stemning hjemme. Men foreldrene mine har stått der. For meg.

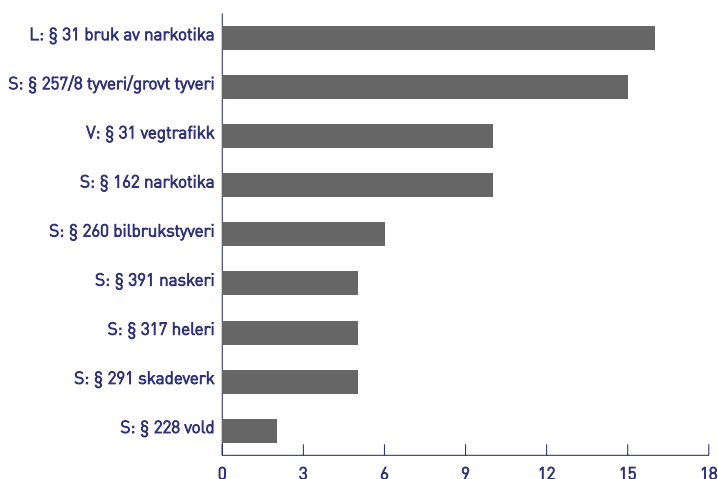
God oppfølging kan ha gode ringvirkninger inn i familien, også når oppfølgingen bare omfatter ungdommen. En jente understreket at da søsteren og moren hennes så at kontaktpersonen kom hjem for å snakke med henne, var det blitt lettere for dem å stille opp også. Kontaktpersonen viste at det nyttet, at hun brydde seg og at *hun* hadde tro på den søsteren og datteren de selv hadde gitt opp.

Hverdagskriminalitet

I riksadvokatens direktiv fremgår det at anvendelsesområdet er saker der påtalekompetansen ligger hos politiet. Man mener at tiltaket da i all hovedsak vil fange opp «hverdagskriminaliteten» som begås av ungdom, med

andre ord vinningsforbrytelser og skadeverk, mindre grov voldskriminalitet og bruk av narkotiske stoffer. Figuren på neste side viser hvilke lovbrudd som har vært hjemlet i kontraktene.

Figur 3.2 Lovbrudd som har utløst ungdomskontrakt

Som det går fram av figuren er brudd på legemiddeloven knyttet til bruk av narkotika det lovbruddet som oftest er årsaken til ungdomskontrakt. Sammen med straffelovens § 162 (ulovlig tilvirkning, innførsel, ervervelse, oppbevaring og lignende av narkotika) utgjør narkotikaforbrytelsene den klart største kategorien. Tyveri, grovt tyveri og bruksbiltyveri er – alene eller sammen med andre straffbare forhold – den nest vanligste årsaken til kontrakt. Skadeverk er årsak i 5 saker og vold etter §228 (legemsfornærmelse) i 2.

Tabellen utgjør 74 lovbrudd. Hvis samme lovbrudd inngår flere ganger i *samme* tiltale, er bare ett av dem tatt med. Hadde vi satt opp en tabell hvor disse lovbruddene var inkludert hadde det utgjort 120 lovbrudd.

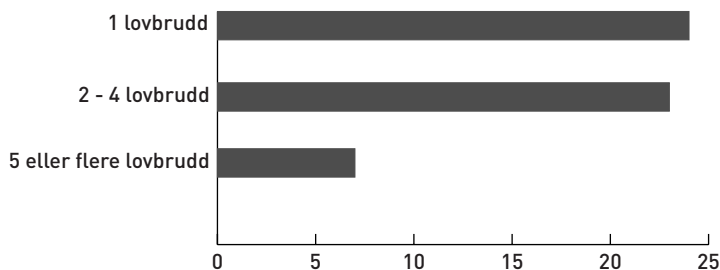
Da vi gjennomgikk tall fra kriminalstatistikken i kapittel 1 så vi at vinning var det lovbruddet med flest siktede i den aktuelle aldersgruppen, fulgt av narkotika. I tabellen knyttet til ungdomskontrakt er det motsatt. Man kan derfor lett bli forført til å tro at ungdomskontrakt er spesielt godt egnet for narkotikaforbrytelser. En må imidlertid ta med seg at det var et særlig fokus på narkotikabruk blant ungdom på et par av prosjektstedene i forsøks-

perioden. Det kan ha ført til flere kontrakter innenfor det området. Vi kan heller ikke se bort fra ulikhet i registreringen. I tabellen er det lovbrudd som er enhet, mens det i kriminalstatistikken vi refererte til var siktede. I tillegg kommer at vårt utvalg ikke er representativt, og gir dermed ikke grunnlag for direkte sammenlikning.

Det er derfor ikke mulig å si om ungdomskontrakt som reaksjonsform har vist seg særlig egnet for narkotikaforbrytelser, eller om det er andre forhold som har spilt inn.

Siden hvert enkelt prosjektsted hadde stor frihet med hensyn til hvilke ungdommer de mente var egnet til ungdomskontrakt var det også stor spredning i graden av kriminalitet. I de fleste tilfeller ligger det imidlertid mer enn ett kriminelt forhold til grunn for kontrakten. Figur 3.3 viser hvordan antall lovbrudd fordeler seg for ungdom på kontrakt.

Figur 3.3 Antall lovbrudd pr. person på ungdomskontrakt

Figuren viser at 24 kontrakter er hjemlet med ett lovbrudd. I omtrent samme antall (23) er det fra 2 til 4 kontrakter bak hver kontrakt, og i de resterende 7 tilfellene er kontraktene utløst på grunnlag av fem lovbrudd eller flere.

I Riksadvokatens retningslinjer defineres kjerneområdet til å være der flere straffbare handlinger blir avgjort samtidig, og det fra aktors side ville bli lagt med påstand om ubetinget fengsel i mindre enn seks måneder. Tabell 3.3 viser at dette er tilfellet for 31 av de 54 ungdommene med kontrakt.

Konklusjoner – kapittel 3

- Politiets etterforskning og juridiske vurderinger avgjør om ungdomskontrakt er en adekvat reaksjonsform, mens det i hovedsak er kommunale myndigheter som fremskaffer kunnskap om ungdommen.
- Ungdomskontrakt er frivillig, forutsetter samarbeid fra foresatte og krever aktivt samtykke.
- Ungdomskontrakt er et kriminalitetsforebyggende tiltak, ikke en sosial-pedagogisk plan, og det er de faktorene som man mener er utløsende for den kriminelle handlingen som skal "angripes" i kontrakten. Det utelukker imidlertid ikke at kontrakten kan ha sosialfaglige effekt. Snarere er det en viktig side ved tiltaket.
- Tiltaket var tenkt innrettet mot ungdom med sammensatte problemer. Prosjektet åpnet imidlertid opp for at man kunne være liberal i utprøvsperioden. Ungdomskontrakt har derfor vært iverksatt over for ulike grupper ungdom. Det har vist seg at ungdom med svært ulike grad av problematikk og kriminell belastning har profittert på tiltaket.
- Kontraktsvilkårene har spendt vidt, og vist at det går an å finne endringspunkter som ikke bare endrer forholdet til kriminalitet, men reetablerer både strukturer og relasjoner knyttet til blant annet skole og jobb, foreldre og venner. Videre har kontrakten potensialet for å kunne gjøre opp med 3. person.
- Erfaringene fra prosjektet viser at det gjennom kontraktsarbeidet er mulig å kombinere straffens funksjon med rehabilitering knyttet til den enkelte. Innholdsmessig oppfyller dermed ungdomskontrakt tiltakets intensjon. Ut fra denne synsvinkelen er det liten tvil om at tiltaket har vist seg levedyktig.

4 Erfaringer og problemstillinger

Ungdomskontrakt holdes oppe av tre bein: Det juridiske, det politifaglige og det sosialfaglige. Vi skal i dette kapitlet gå nærmere inn på de tre områdene, og se på deres bidrag både faglig og organisatorisk. Men først skal vi se på betydningen av samarbeid.

Samarbeid som metode

Ungdomskontrakt kan ikke beskrives uten å inkludere det juridiske, det politifaglige og det sosialfaglige feltet. Disse har hvert sitt faglige og ideologiske grunnlag, hver sine metoder, målsettinger og kriterier for suksess. Ungdomskontrakt henter sine faglige og ideologiske rammer fra alle de tre fagfeltene.

Men det juridiske, politifaglige og sosialfaglige skiller seg fra hverandre også ved at de opererer innenfor hver sin *struktur*. Politiet er etter den nye organiseringen delt inn i 27 distrikter, men innenfor distriktene er det store variasjoner knyttet til hvordan man har organisert forbyggende arbeid, etterforskning og påtale. Landets over 400 kommuner er svært ulike i sin måte å organisere ungdoms- og familiarbeidet på. Er det snakk om tunge hjelpetiltak deler fylket ansvaret med kommunen.

I tillegg har ungdomskontrakt mange «hjelpere» som man er avhengig av for å få til gode kontrakter. Skolen er kanskje den viktigste. Sammen med pedagogisk-psykologisk tjeneste er opplæring et kommunalt ansvar så

lenge ungdommen går i grunnskolen, men ansvaret blir fylkeskommunalt når eleven går over i videregående skole. Da kan også oppfølgingstjenesten og yrkesnemnda bli ansvarliggjort. Kontraktsvilkårene kan også involvere arbeidsgivere, organisasjoner og enkeltpersoner, enten fordi de representerer et tilbud, eller som skadelidte som ungdommene møter gjennom konfliktrådsmeikling eller annen konfrontasjon.

Som vi forstår er ungdomskontrakt ikke en teoretisk konstruksjon, men et tiltak som *skapes i det faglige og organisatoriske skjæringspunktet mellom etater, organisasjoner og enkeltpersoner*. For å få ungdomskontrakt til å stå støtt på sine tre faglige ben er det helt avgjørende at man får dette konglomeratet til å bli en samarbeidende enhet. *Samarbeid blir dermed tiltakets «verktøy» eller metode.*

Samarbeid – høyt oppe på den politiske dagsorden

Dokumentet som ungdomskontrakt springer ut fra - *Handlingsplanen mot barne- og ungdomskriminalitet*, har som målsetting å fremme samarbeid mellom ulike etater for å oppnå ønskede resultater på det kriminalitetsforebyggende området. Denne målsettingen er senere gjentatt av politisk ledelse i Barne- og familiedepartementet og Justis- og politidepartementet i dokumenter, taler og avisinnlegg. Gjennom prøveprosjektet med ungdomskontrakter er ord omgjort til praktisk handling, ved at forsøket er et samarbeid mellom de to departementene. I den senere tid har de samme to departementene sammen med fire andre, iverksatt 6 delprosjekter under overskriften *Snu unge lovbrytere i tide - et felles ansvar for stat, kommune og lokalsamfunn*.

Begrunnelsen for samarbeid på det kriminalitetsforebyggende området er enkel: Man innser at det ikke finnes én enkel løsning for å skape en god hverdag for barn og unge. Problemet er fasettert og må møtes med kunnskapen fra flere etater for å finne sin løsning.

Taushetsplikten

Taushetsplikten er den hindringen som oftest brukes som begrunnelse for manglende samarbeid. Taushetsplikten skal beskytte enkeltindividet mot at uvedkommende får tilgang til personopplysninger, men den skal ikke *bindre* ungdommen i å få god og adekvat hjelp.

I prosjektet har man praktisert aktivt samtykke knyttet til innhenting av opplysninger når kontrakt blir lansert som et mulig tiltak. Taushetsplikten har derfor ikke vært til hinder for kontraktsarbeidet når dette først er kommet i gang. Annerledes er det med drøftingssaker. Der er det eksempler på at henvisning til taushetsplikten har stoppet fremdriften i en sak.

I prosjektet er det imidlertid også gjort erfaringer der informasjon er blitt gitt, men ikke brukt hensiktsmessig av mottaker. Det er derfor viktig at man er nøye med å vurdere hvem som trenger å vite, og hvem det er unødvendig å informere.

Eksempel på misbruk av informasjon er skoler som har innført strengere krav til ungdom på kontrakt enn til andre ungdommer. Vi har sett eksempler på at kontraktsungdom har måttet følge opp reglementet utover det som er vanlig, at fravær er blitt registrert meget nøye og at toleransen for adferd og språkbruk, for sen innleveringer av lekser/oppgaver og liknende er blitt lavere enn for medelever. I ett tilfelle har det gått ut over ungdommens mulighet for å gjennomføre utdannelsen.

Felles mål

En viktig suksessfaktor for samarbeid er at alle involverte har felles mål. Målet for ungdomskontrakt er å endre ungdommens adferdsmønster og tilby «en vei tilbake». De samarbeidende partene må dele en tro på at det er mulig, og de må ha et forpliktende ansvar på sitt område for å formidle denne felles holdningen. Det er eksempler på at informasjon gitt til personer som ikke er direkte involvert (for eksempel ikke sitter i ansvarsgruppe), kan stigmatisere en ungdom og dermed *stenge* for at ungdommen gis nye muligheter i stedet for å *åpne*, fordi vedkommende ikke føler seg forpliktet av en felles målsetting.

Det er også viktig at informasjonsutveksling ikke begrenser seg til problemområdene, men henter fram ressursene, og at man som hjelper blir løsningsfokusert og ikke problemorientert.

Forankres i den enkelte etatsledelse

Entusiastiske enkeltpersoner med interesse for samarbeid kan oppnå mye, men samarbeidsrelasjonen er samtidig sårbare. I prøveprosjektet har det vist seg at hvis man skal utvikle strategier for suksess må prioriteringen av et forebyggende barne- og ungdomsarbeid være *forankret i ledelsen og knyttes til stillingsinnholdet*. Først da kan ungdomskontrakt bli et forutsigbart tiltak over tid.

Kollisjonspunkter for samarbeid

- I forbindelse med iverksetting av prøveprosjektet ble det understreket at rask reaksjon er et viktig virkemiddel i arbeid med ungdom. Politiet har lovpålagte frister for sitt arbeid. Det kan virke både frustrerende og demotiverende for samarbeidet hvis de tiltakene man er enige om å iverksette ikke kan etableres innenfor de aktuelle tidsrammene.
- Prosjektet kan vise til gode samarbeidsrutiner på grunnplanet, men det har ikke alltid vært tilsvarende samarbeidsstrukturer på et mer overordnet plan. Hvis det oppstår problemer kan man oppleve at nivået der samarbeidsproblemene oppstår, ikke har myndighet til å løse dem, mens nivået som har den nødvendige myndighet, ikke har strukturer for samarbeid. Dette kan bli et uløselig dilemma - et «catch 22». Resultatet kan fort bli at et overkommelig problem utviklet seg til en uløselig konflikt, og arbeide stoppe helt opp. *Hvor* i organisasjonen samarbeidet forankres vil derfor være helt avgjørende for hvor vellykket tiltaket blir.

Koordinator – oppgaver og plassering

Koordinatorernes rolle har vært ulik fra prosjektsted til prosjektsted. Det er både eksempler på at koordinatoren har hatt alt kontraktsarbeidet selv – fra utredning til oppfølging, til at koordinatorene bare har administrert tiltaket. Vi skal se nærmere på koordinators ulike funksjoner; den organisatorisk, den faglig og den «oppfølgende».

Koordinators organisatoriske rolle.

Det er koordinatoren som «bærer» samarbeidet. Koordinatorne har hatt det overordnede ansvar for å bringe personer sammen, innhente informasjon og «følge» saken gjennom systemet. Dette forutsetter god oversikt, god tilgang på informasjon og utbygde nettverk. Ideelt sett bør koordinatoren ha ett bein i politiet og ett i kommunen. I prosjektet har man oppnådd best resultat når koordinatoren har vært fysisk plassert på politihuset, for eksempel ved barnevernvakta. Jo større kontaktflate koordinatoren har hatt, *både* til politiet og kommunale etater, jo enklere har det vært å fange opp ungdomsakene tidlig. I en godt utbygget kontaktflate inngår også tilgang til registre og andre rapporteringssystemer i politi og barnevern.

Koordinators faglige rolle.

På de aller fleste prosjektsteder har koordinatoren vært aktiv i kartleggingen av den enkelte ungdom som har blitt tilbudt kontrakt. Forutsatt at koordinatoren har den oversikten som er beskrevet i avsnittet over, vil vedkommende være den som best kan vurdere om ungdommens (og foreldrenes) reaksjoner, holdninger og mål er forenlig med hva som er realistisk å oppnå. Sammen med etterforsker kan koordinatoren også kartlegge kriminalitetsbildet, nettverk og endringsmotivasjon. I mange tilfeller vil koordinatoren også være den som, sammen med ungdommen og foreldrene, utformer kontrakten.

Koordinators rolle som oppfølger.

Oppfølging er en viktig del av kontrakten, og det er vesentlig at denne siden av kontrakten kan «garanteres» fra kommunens side. I forsøkspro-

sjektet har koordinatør stort sett vært plassert slik at vedkommende har kunnet følge opp hver enkelt ungdom på kontrakt. Men både barnevern, utekontakt, rådgivere i skolen, trenere, arbeidsgivere og familie har også vært oppfølgere for enkeltungdom.

Hvor og hvordan skal tiltaket forankres?

Forsøksprosjektet har vært organisert med lokale koordinatører i tillegg til sentral prosjektledelse. Prøveprosjektets sju enkeltkommuner har tilhørt sju ulike politidistrikt. Dette har medført at koordinatør automatisk er blitt plassert på kommunalt nivå, og politiet har bare hatt denne ene personen å forholde seg til. Prosjektet har ikke rommet muligheten for å prøve ut modeller der et helt distrikt har vært inkludert av ordningen, og se hvilke konsekvenser det ville få for faglig forankring og koordinatørs rolle og plassering.

Siden samarbeid er avgjørende for at ungdomskontrakt som tiltak skal fungere, er det vesentlig at måten man organiserer tiltaket på sikrer nettopp dette. Det tilsier at tiltaket må inkludere *nettverkspersoner* som kan ivareta denne oppgaven. Ikke minst har prøveprosjektet vist at man kontinuerlig må informere om prosjektet til samarbeidende instanser og politi. Denne erfaringen er sammenfallende med den konfliktrådene har - å motivere og informere systemene er en repeterende oppgave, og har direkte følger for omfanget av tiltaket.

I dag skal alle politidistriktene ha forebyggende koordinatør, konfliktrådene er organisert med en konfliktrådsleder i hvert distrikt, og samordning i kommunene skjer gjennom SLT-koordinatøren, der denne finnes. Det er mye som tyder på at hvis ungdomskontrakt skal etableres vil det være fornuftig å legge seg tett opp til allerede etablerte systemer.

En mulighet kan være å låne modellen til konfliktrådene, med en sentral nettverksperson - som kanskje til og med kan samlokaliseres med konfliktrådsleder, og koordinatører - tilsvarende meklere - på lokalt nivå.

Hvor mange koordinatører det er fornuftig å operere med, eller om koordinatorene skal være eksklusivt knyttet til dette ene tiltaket, kan ikke

prøveprosjektet gi svar på. Det har imidlertid vist seg svært vellykket at koordinator har hatt ungdomskontrakt som én av flere oppgaver i en stilling knyttet til det forebyggende arbeidet.

Prosjektet har ikke erfaring med polit som koordinator, men vi ser det ikke som utelukket at funksjonene kan legges til politiet.

Juridiske muligheter og begrensninger

Helt fra oppstart har de juridiske rammene for ungdomskontrakt blitt diskutert. Her skal vi gå igjennom kontraktens forhold til påtaleinstituttet og politiets påtalekompetanse. Videre se på forholdet til strafferegistrering, tiltakets plassering i forhold til konfliktråd, samfunnsstraff og barnevernloven. Juridiske betenknninger knyttet til brudd hører også inn under dette avsnittet.

Forholdet til påtaleinstituttet.

Ungdomskontrakt er hjemlet i straffeprosessloven gjennom adgangen til å unnlate påtale. Det betyr at siktelsen frafalles, men bare på visse vilkår. Påtaleunntatelsen er gjort betinget ved at siktede i prøveperioden ikke begår nye straffbare handlinger. I tillegg kan påtalen innbefatte en eller flere spesielle betingelser. I ungdomskontrakten vil disse tilsvare de individuelle vilkårene i kontrakten.

Generelt vilkår. Prøvetid

Ved betinget påtaleunntatelse, er prøvetiden satt til to år¹. Det gis ingen adgang til kortere prøvetid. Erfaringene i prosjektet har vist at de individuelle vilkårene i kontrakten nesten alltid har vært av kortere varighet, og oppfølgingen har som regel vært knyttet til disse. Dette har i enkelte saker vist seg å være problematisk, fordi det i tiden etter de individuelle

¹ Straffeprosessloven §69.

vilkårene er avsluttet vil oppstå en faglig og pedagogisk «gråson». Et brudd i denne perioden vil det være vanskelig å håndtere hensiktsmessig.

Et annet forhold knyttet til prøvetiden er at ved mindre alvorlige forhold kan lengden på det generelle vilkåret virker uforholdsmessig. Den lange prøvetiden kan være medvirkende til at ungdomskontrakt ikke blir foreslått som reaksjonsform i visse type saker.

Forholdet til politiets påtalekompetanse

I Riksadvokatens direktiv begrenses bruk av betinget påtaleunndlatelse i en ungdomskontrakt seg til forbrytelsessaker der politiet har påtalekompetanse. Dette utelukker enkelte saker som ellers kunne vært avgjort med betinget påtale. Riksadvokaten begrunner avgrensingen blant annet med at saker der politiet har påtalekompetanse vil dekke det meste av hverdagskriminaliteten utført av ungdom. Et annet argument er at dette vil sikre rask behandling av sakene ved at de ikke blir oversendt til statsadvokaten.

Erfaringen i prosjektet tilsier at det er riktig at påtaleavgjørelsen for ungdomskontrakt har ligget hos politiet. Dette fordi det må utvises en type skjønn i disse sakene, et skjønn som ofte inkluderer lokalkunnskap. I tillegg er man avhengig av et samarbeid med etterforsker og lokale myndigheter. Det tredje argumentet er sammenfallende med riksadvokatens, og gjelder tidsfaktoren. Politiet er pålagt å påtaleavgjøre ungdomssaker i løpet av seks uker. Da vil det være lite hensiktsmessig å måtte sende saken over til statsadvokaten.

Det man imidlertid i prosjektet har satt spørsmålsteget ved, er om *avgrensningen* er hensiktsmessig. I løpet av prosjekttiden mente flere at de så en tendens til at «kartet ikke alltid stemte med terrenget». Det er blitt registrert et økende antall saker der koordinator og politi mente at ungdomskontrakt ville være det riktige tiltaket, men hvor forholdet lå utenfor påtalegrunnlaget for kontrakt. Det mest hyppige lovbruddet der ungdomskontrakt som reaksjonsform utelukkes, er trusler. Vi sitter igjen med en gruppe ungdom som begår mye av hverdagskriminaliteten, men som også begår enkelte mer alvorlige lovbrudd, som ran, vold og trusler. Denne gruppen faller utenfor kontraktens rammer. Mange av dem som har vært

involvert i prosjektet beklaget dette, fordi de mente ungdomskontrakt ville vært et riktig og treffsikkert tiltak.

Forholdet til strafferegistrering

Fra Danmark er det rapportert at en viktig motivasjonsfaktor knyttet til ungdomskontrakt er at ved gjennomført kontrakt slettes forholdet fra strafferegisteret. I Norge har man ikke samme mulighet. Betinget påtaleunntatelse strafferegistreres og kommer på attesten i to år, men bortfaller i vanlig politiattest etter det². Dagens praksis medfører at registreringstiden sammenfaller med tiden for det generelle vilkåret ved betinget påtaleunntatelse, og ved avsluttet kontrakt vil også registreringstiden være over. En eventuell endring av prøvetiden vil imidlertid forrykke dette forholdet.

Ungdomskontrakt vil imidlertid inngå i en uttømmende politiattest. Situasjoner som krever uttømmende politiattest er i dag svært begrensede, men det oppfattes å være en økende tendens til at arbeidsgivere og utdanningsinstitusjoner ber om denne type politiattest. Nedenfor er det satt opp en oversikt over hvordan ulike straffereaksjoner registreres.

Tabell 4.1 Registrering i bøte- og strafferegisteret etter reaksjon

Reaksjon	Politiattest	Uttømmende politiattest
Gebyr/forenklet forelegg	Nei	Nei
Henlagte saker	Nei	Nei
Påtaleunntatelse uten vilkår	Nei	Nei
Konfliktråd	Nei	Ja
Påtaleunntatelse med vilkår. Ungdomskontrakt	Ja 2 år fra påtaleunntatelse	Ja
Forelegg og bøter	Ja 2 år fra vedtakstidspunkt	Ja
Betinget dom	Ja 5 år fra rettskraftig dom	Ja
Ubetinget dom på under 6 mnd. varighet	Ja 5 år fra siste soningsdag	Ja
Ubetinget dom på over 6 mnd. varighet	Ja 10 år fra siste soningsdom	Ja

² Strafferegistreringsloven §6, punkt 5

Virkningen av registrering har vært diskutert gjennom hele prosjektperioden. Synspunktene er delte:

Ungdommene har vært veldig opptatt av om forholdet blir registrert eller ikke. Å kunne fortsette med «rent rulleblad» oppleves som viktig.

Koordinatorernes samlede erfaring har vært at registrering har virket uhensiktsmessig ut fra et motivasjonssynspunkt. De mener også at registrering begrenser bruken av tiltaket og stiller spørsmål ved om de mulige fremtidige konsekvensene ved å være registrert står i forhold til den kriminelle handlingen og det faktum at ungdommene har gjort opp for seg.

Blant *juristene* har synspunktene vært delte. De er opptatt av forholdsmessighet, og av hvordan andre reaksjoner blir registrert.

Forholdet til konfliktrådet

Lovgrunnlaget som gir politiet mulighet for å overføre saker til konfliktråd og til ungdomskontrakt er ulikt. Når det gjelder ungdomskontrakt har vi allerede sett at lovgrunnlaget er sammenfallende med politiets påtalekompetanse.

Bruk av konfliktrådsmedling er regulert i Straffeprosessloven §67 hvor det står: «Politiet kan beslutte at saker om forbrytelser skal overføres til megling i konfliktråd når ikke spørsmålet om tiltale hører under Kongen i statsråd eller riksadvokaten.» Riksadvokatens rundskriv³ regulerer bruk av konfliktråd, men likevel står det fast at politiet kan overføre langt mer alvorlige forbrytelser til konfliktråd enn til ungdomskontrakt.

Ulikhet i det saklig anvendelsesområdet skaper et uklart bilde, for de fleste vil betrakte ungdomskontrakt som en mer omfattende og alvorlig reaksjon enn konfliktråd. Uklarheten forsterkes ved at konfliktråd kan være ett av flere vilkår i en ungdomskontrakt.

Forholdet til samfunnsstraff

Ungdomskontrakt og samfunnsstraff har mange fellesstrekk. Men det er også forskjeller. Først og fremst er det ulikhet i det saklige anvendelsesområdet. Et annet skille er at i en samfunnsstraff er det kriminalomsorgen

³ Rundskriv 6.desember 1993

som fastsetter vilkårene. I ungdomskontrakt er det politi og kommunen, og det er også kommunen som står for deler av oppfølgingen.

I prøveprosjektet har noen ønsket at KIF skulle bli trukket inn, for eksempel i utarbeidelse av vilkårene og eventuelt i forhold til oppfølging. Dette er imidlertid ikke blitt prøvd ut, men viser at mange opplever stort slektskap mellom de to reaksjonsformene.

Forholdet til lov om barneverntjenester

Da prosjektet ble iverksatt var det forventet at det kunne oppstå dilemmaer mellom anvendelsesområdet for Lov om barnevern og Straffeloven. Denne forventningen har ikke slått til, med unntak av en sak: Barnevernet ønsket en tvangsplassering det ikke var hjemmel for i Lov om barneverntjenester og foreslo å bruke plasseringen som vilkår i en ungdomskontrakt. Ungdomskontrakt ville da virket som «brekkstang» for et tiltak uten saklig grunnlag. Saken reiser mange prinsipielle spørsmål knyttet til frivillighet og tvang, noe barnevernet også innså, og lot være å forfølge saken.

Brudd

Når det gjelder brudd vil det være forskjell på om det er det generelle vilkåret eller ett eller flere av de spesielle vilkårene som brytes. Brudd på det generelle vilkåret vil som regel vurderes ut fra om det er likeartet kriminalitet eller ikke. Er det nye lovbruddet langt mindre alvorlig enn lovbruddet som utløste kontrakten, har det ikke vært automatikk i at kontrakten er blitt avsluttet.

Gutten som siteres under har imidlertid repetert samme lovbrudd som var årsaken til kontrakten, og var i tillegg svært klar over hva han gjorde da han gjorde det:

” Brutt kontrakten. Etter at urinprøvene var ferdige fikk de mistanke på nytt. Da ville jeg ikke ta den, for jeg visste at jeg hadde driti meg ut. Røkte med de gamle vennene. En vanlig dag. Tenkte at det ikke gjorde noe siden jeg var ferdig med urinprøvene. Tenkte det var greit. De hjemme oppdaget det og sa i fra.

Hvis det er langt ut i kontraktstiden og alle spesielle vilkår er gjennomført, kan det være vanskelig å gjenoppta straffeforfølgelsen. Det vil alltid være rom for skjønn fordi lovens bokstav er «kan» og ikke «skal»⁴. I vurderingen vil det imidlertid være viktig å se på konsekvenser og signaleffekt ut over den enkelte sak, og hvordan det påvirker tilliten til reaksjonsformen.

Når det gjelder de spesielle vilkårene har mindre alvorlige brudd blitt løst ved at ungdommen har fått en advarsel, og det er først ved gjentakelse man har vurdert hele kontraktsforholdet.

Hva hvis «den annen part» bryter kontrakten?

En kontrakt er en rettslig bindende avtale som *inngås* mellom to eller flere parter. Av det følger at den kan *brytes* av de samme partene. Juridisk sett er ungdomskontrakten inngått mellom politiet og ungdommen med foresatte. Kommunen er ikke juridisk avtalepart, men påtalemyndigheten inkluderer kommunen for å få gjennomført vilkårene. Det ligger som en forutsetning at kommunen godtar de arbeidsoppgavene og det ansvaret den blir pålagt.

I prosjektet har man vært mest opptatt av konsekvensene som følger hvis ungdommen bryter kontrakten, men ikke problematisert hva konsekvensene blir hvis politiet – som en følge av manglende oppfølging i kommunen, indirekte bryter sin del av avtalen. De juridiske konsekvensene av en slik situasjon bør utredes hvis ordningen skal innføres.

Riktig straff til riktig lovbrudd

Koordinatorerne har vektlagt at for å kunne «selge» ungdomskontrakten til ungdommene, er det av avgjørende betydning at kontrakten er attraktiv på ett eller flere områder, sammenliknet med vanlig straffeforfølgning.

Fra politiet er det blitt fremhevet som viktig at ungdomskontrakten «korresponderer» med straffen de ville innstilt på ved vanlig straffeforfølgelse. Det vil si at tilbudet om ungdomskontrakt ikke skal oppleves som

⁴ Strpl. §74, 2. ledd

en lettvindt løsning, men heller ikke som en strengere reaksjon enn hva vanlig straffeforfølging innebærer.

Et tredje forhold gjelder tiltakets logiske plassering i en reaksjonsrekke. I den forbindelse er kontraktens yttergrenser blitt diskutert, fra ungdomskontrakt brukt som vilkår i samfunnsstraff til ungdomskontrakt «light», dvs. en konfliktrådsmekling med oppfølging. Også nettverksmekling som del av en ungdomskontrakt har vært diskutert, men ikke forsøkt.

Når det gjelder forholdet til konfliktrådsmekling (som er beskrevet over) trengs det uansett en juridisk «oppdydding».

Ideen er at ungdomskontrakt skal bli valgt fordi den oppfattes som *en bedre, men i utgangspunktet likeverdig, reaksjonsform*, og at den skal oppleves *rettferdig og logisk* for de ungdommene som får tilbudet.

Organisering av det påtalemessige feltet

Vi har allerede argumentert for at påtaleavgjørelsen for ungdomskontrakt bør ligge hos politiet, og at det er tilsvarende uhensiktsmessig å måtte oversende sakene til statsadvokaten.

Når det gjelder organiseringen av påtaleenheten på det enkelte prosjektsted har det hatt store konsekvenser for utfallet av prosjektet. Der man har prioritert denne type saker ved enten å øremerke stillinger eller ved å ha en jurist som har et overordnet ansvar for alle ungdomssaker, har det hatt en tydelig positiv effekt. Tilsvarende vanskelig har det vært å få på plass kontrakter hvis arbeidet ikke har blitt gitt prioritert hos ledelsen og i tillegg vært likt fordelt mellom alle juristene uten at noen har hatt et spesielt ansvar.

Siden ungdomskontrakt er knyttet til påtaleinstituttet følger rammer for påtalegrunnlag, registrering og prøvetid. Alle disse områdene har vært diskutert gjennom hele prosjektperioden. Et løsningsforslag fra juristene i gruppa har vært å få adgang til å behandle ungdomskontraktssaker på samme grunnlag som konfliktrådssaker. Gjennom en slik hjemling vil man løsrive ungdomskontrakt fra påtaleunntatelsesinstituttet. Da vil man heller ikke være bundet til det generelle vilkåret på to års prøvetid, og tiltaket ville også kunne vurderes fritt i forhold til strafferegisteret.

Politifaglige arbeid og organisering

Vi har tidligere sitert innstillingen fra Justiskomiteen i forbindelse med politireformen der komiteen uttaler at man i gjennomføringen må satse på å *...utvikle det forebyggende arbeidet med særlig fokus på det tverrfaglige samarbeidet mellom etatene. Og at ...Det viktigste er å hindre kriminalitet, ikke minst blant barn og ungdom.*

Forbygging av kriminalitet har lenge vært en del av politiets oppgave, men det er først de senere årene det er bygget opp spesifikk kunnskap og satset utdanningsressurser på dette fagfeltet. Foreløpige siste skudd på stammen er, som allerede kommentert, *Strategiplan for forebyggende politiarbeid.*

Målet i planen er å få hele politiorganisasjonen til å arbeide mer proaktivt og mindre hendelsesstyrt. Metoden som er valgt er *problemorientert politiarbeid* (POP). I bunnen for denne metoden ligger at man skal arbeide mer målrettet mot personer, miljøer eller områder gjennom å 1)identifisere problemet, 2)analysere, 3)iverksette tiltak og 4)evaluere.

Etablering og gjennomføring av en ungdomskontrakt følger disse fire punktene og er således et godt eksempel på problemorientert politiarbeid. Det kan innvendes at kontrakten er utløst av en kriminell handling, og at det derfor ikke er et rent forebyggende tiltak. Når det gjelder ungdomskontrakt er det *reaksjonen* som skal virke forebyggende gjennom målsettingen at ny kriminalitet ikke blir begått.

I planene legges det også opp til at politiet skal beherske og iverksette personorienterte tiltak, men vektlegger at dette forutsetter samarbeid med andre instanser. SLT-modellen er den foretrukne modellen for dette samarbeidet i kommunene. I tillegg påpekes det at nærpolitimodellen er i tråd med tankegangen i problemorientert politiarbeid.

Erfaringer fra prosjektet har vist at målsettingen i strategiplanen ikke «har rislet ned» og blitt en del av tankegangen alle steder i politi-Norge. Det er store ulikheter mellom prosjektstedene.

Hvor årsaken til ulikhet i håndtering av sakene ligger vet vi ikke med sikkerhet, men det ser ut som et generelt fokus på barn og unge som gruppe og et mer overordnet engasjement rettet mot forebygging, er utslagsgivende på hvor mange saker som blir behandlet.

Organisering av det politifaglige

I politiet er rapporteringssystemet knyttet tett opp til måloppfyllelseskriterier. Fra enkelte politidistrikter er det blitt hevdet at merarbeidet med ungdomskontrakt ikke gjenspeiles i den rapporteringen politiet er pålagt. Dette innebærer at godt arbeid på feltet slår negativt ut på de mål som inngår i evalueringen av etaten.

I følge Strategidokumentet til POD står det at «strategien for helhetlig kriminalitetsforebygging skal innarbeides i politidistriktenes virksomhetsplaner og være en vesentlig del av målstyringsdialogen med Politidirektoratet. Gode måleparametre og evalueringsmetoder er en forutsetning for en effektiv drift av politidistriktene og en god målstyringsdialog.» Hvis ungdomskontrakt blir et landsdekkende tiltak ville det være en styrke for tiltaket og i tråd med POD's intensjoner at ungdomskontrakt ble registrert med egen kode.

Det ser ut til å være av avgjørende betydning ved prioritering av forebyggende barne- og ungdomsarbeid at dette tydeliggjøres i organisasjonen og knyttes til faste stillingshjemler. De prosjektstedene som hadde en slik organisering opplevde også størst forutsigbart i tiltak over tid.

I prosjektet har den politifaglige innsatsen mange steder vært personrelatert. Det innebærer sårbarhet og tilfeldighet i sakshåndteringen. Eksisterende arbeidspress og tilleggsoppgaver fører til at arbeidet fort blir nedprioritert.

På de prosjektstedene hvor politiet har hatt en organisasjonsstruktur som har gjort det til en *definert oppgave* å jobbe med barn og unge - både på det forebyggende plan, som etterforskere og innen påtale er det større stabilitet og flere saker enn der dette ikke er tilfellet. Erfaringene fra prosjektet på dette området er entydige.

Denne øremerkingen av arbeidsoppgaver kan imidlertid stå i motsetning til POD's intensjon om at «...alle ansatte involveres i den forebyggende strategien og i de operative tiltakene. Alle distrikter må ha spisskompetanse og kapasitet til å utføre både interne oppgaver og oppgaver som må løses i samarbeid med andre.» Erfaringene fra prosjektet er at det er langt igjen til denne målsettingen er på plass. I en mellomperiode kan det derfor være nødvendig å tenke både bredde og øremerking.

Sosialfaglige arbeid og organisering

Oppfølging over tid har vist seg å være det sterkeste suksesskriteriet for å få til endring. Det er ikke utarbeidet noen metode for oppfølging, men tilgjengelighet, fleksibilitet og tålmodighet er viktige rammevilkår.

Videre er det av betydning at de kravene som legges inn følges opp av et tilbud som gjør at ungdommen har en reell sjanse til å innfri kravene, og at det *tydeliggjøres* hvilke hjelp og oppfølging ungdommen skal få. Å være realistisk i utformingen av disse punktene er avgjørende slik at man ikke lover mer enn man kan holde, og gjennom det fører ungdommene ut i nye nederlag.

Som nevnt under punktet «Juridiske utfordringer» vil det i mange kontrakter oppstå en periode *uten oppfølging* i tidsrommet fra særvilkårene er oppfylt til kontrakten er endelig avsluttet. En måte å løse det på er å innføre større fleksibilitet i lengden på prøvetiden. Uansett tilsier erfaringen så langt at oppfølgingen bør vare kontraktstiden ut.

Hvis en ungdom bryter kontrakten gjennom å begå ny kriminalitet, men viser fremgang og endring knyttet til de andre vilkårene i kontrakten, vil det være et helt galt signal å trekke tilbake gode ordninger knyttet til disse vilkårene. Når slike situasjoner har oppstått har man derfor fortsatt iverksatte tiltak og oppfølging – forutsatt at ungdommen har ønsket det.

Åpenhet

En av metodene som brukes er å oppfordre ungdommen til åpenhet om at hun eller han har kontrakt. Dette hjelper dem til å stå imot press, og viser at de kan stå for det de har gjort. En jente fulgte dette rådet – men mottaker var ikke i stand til å håndtere opplysningene på en måte som kom henne til gode. Koordinator forteller følgende historie:

Anita hadde gjennomført VK1 og VK2 og skulle over i lærlingkontrakt. Det var imidlertid kjent at eleven hadde kontrakt, og hun hadde fortalt i intervju at hun hadde prøvd hasj og i en periode vært i et belastet miljø.

På bakgrunn av dette ønsket både yrkesopplæringsnemnda og praksisstedet at Anita gjennomførte en fem måneders prøveperiode, dette ble begrunnet med at

hun skulle jobbe med barn og ungdom, og da var det viktig å være en god rollemodell. I tillegg ville praksisstedet sikre seg mot dårlig omtale hvis det begynte å gå rykter om at lærlingen hadde brukt narkotika.

Anita gjennomførte prøveperioden uten merknader, og trodde hun hadde lagt bak seg fem måneders læretid. Hun opplevde imidlertid at prøvetiden ble *lagt til* lærlingtiden, så hun fikk fem måneder lengre lærlingperiode enn sine medelever.

Erfaringen denne jenta sitter igjen med er at hvis hun *ikke* hadde vært ærlig i intervjuet og fortalt om at hun var på kontrakt, ville hun unngått prøvetid og fått lærlingkontrakt direkte. Hun trodde det ville være et pluss at hun hadde vært villig til å ta urinprøver, hadde foresatte som ville støtte opp, og at ungdomskontrakten var godt i gang. Det viste seg ikke å stemme.

Organisering av det sosialfaglige

Ungdomskontrakt utfordrer det kommunale og fylkeskommunale systemet både når det gjelder oppfølging, tiltak og samordning.

I grunnlagsdokumentet for prøveprosjektet tenkte man seg at ungdomskontrakt ville omfatte ungdommer som var kjent av barnevernet og som i stor grad allerede var omfattet av barneverntiltak. De eventuelle enkelttiltak kontrakten omfattet ville da naturlig høre inn under barnevernet.

Erfaringene i prosjektet er at mange av ungdommene som er blitt tilbudt kontrakt, ikke er kjent av barnevernet fra tidligere, og at det verken er lovgrunnlag for eller faglig tilrådelig å gjøre dem til barnevernsklienter, selv om det bare er «teknisk» for å utløse midler. Det har imidlertid vist seg vanskelig å finne budsjettposter som dekker enkelttiltak utenfor barnevernbudsjettet.

I tilfeller der det har vært nødvendig med egne tiltak har utgiftene blitt dekket av prosjektet, og så langt viser erfaringene at det dreier seg om forholdsvis små beløp. Vi mener det er et viktig suksesskriterium at denne muligheten også finnes i fortsettelsen, slik at ikke ungdomskontrakt er med på å skape barnevernsklienter fordi de må registreres i systemet.

I den grad prosjektet har erfaring med ungdom som trenger kostbare og omfattende tiltak er dette i hovedsak ungdom som allerede er registrert i

barnevernet eller hvor saken som utløser ungdomskontrakt samtidig avdekker at barnevernet har et juridisk og faglig ansvar.

Det kan være lang ventetid innenfor flere hjelpe- og behandlingstiltak for ungdom. Det gjelder blant annet barne- og ungdomspsykiatri, rusbehandling og familiebehandling.

Manglende tilbud i det kommunale eller fylkeskommunale system kan utelukke kontraktsarbeid som skal være en hurtig reaksjon.

Flere av koordinatorene har hatt fleksibel arbeidstid og vært tilgjengelig store deler av døgnet. Dette har vist seg å være svært formålstjenelig. I en eventuell fortsettelse av tiltaket må man vurdere arbeidsavtaler som tillater denne type fleksibilitet

Konklusjoner – kapittel 4

- Tiltaket både bygger på og utfordrer samarbeidet mellom kommunale instanser og politiet, og er med å sette en rekke spørsmål knyttet til kriminalitetsforebyggende ungdomsarbeid på dagsorden. Hvordan samarbeidet forankres vil være helt avgjørende for hvor vellykket tiltaket blir.
- Det er avgjørende at tiltaket får en organisatorisk struktur som sikrer samarbeidet og at organiseringen inkluderer nettverkspersoner som kan iverksette, inspirere til og ivareta samarbeidet.
- I tillegg må samarbeidet være forankret lokalt og knyttet til det forebyggende feltet gjennom koordinator som har kontakflate både mot politi og kommunale etater.
- Prosjektet anbefaler å løsrive ungdomskontrakt fra påtaleunntalesinstituttet og få adgang til å behandle ungdomskontraktssaker på samme grunnlag som konflikt-rådssaker.
- Ungdomskontrakt må ha et anvendelsesområde som plasserer det logisk i forhold til andre reaksjonsformer, særlig konfliktråd og samfunnsstraff.
- Hensiktsmessigheten med dagens ordning knyttet til strafferegistreringen og lengden på det generelle vilkåret (prøvetiden) bør vurderes.
- Det reelle arbeidet knyttet til etablering og gjennomføring av ungdomskontrakt må gjenspeiles i den rapporteringen politiet er pålagt.
- På prosjektsteder der personer i politiet som har som definert oppgave å jobbe med barn og unge – både på det forebyggende plan, som etterforskere og påtalemessig, er det større stabilitet og flere saker enn på de stedene der dette ikke er tilfellet.
- Satsing på forebyggende barne- og ungdomsarbeid generelt må være forankret i ledelsen og synliggjøres i strategiplanene som politiet prioriterer etter.
- Prioritering av POP som tilnæringsmetode har positiv effekt på jobbingen med ungdomskontrakt.
- Oppfølging over tid er en nødvendig forutsetning, og kommunenes kanskje viktigste bidrag.
- Det må åpnes mulighet for å iverksette individuelle tiltak i kontrakten uten at det må hjemles i Lov om barnevern.
- Stor grad av tilgjengelighet fra koordinators side har vist seg å være positiv.

Og ungdommene mener...

” Ville anbefalt det. Har to år på seg for å holde seg unna kriminalitet. Da tenker man tilbake. Begynner ikke etter det igjen. ...Men kameratene mine skjønnte ikke hvor godt tilbud det var.

” De er jo dumme hvis de ikke fortsetter med det. Det koster jo ingenting i forhold til hva det koster når noen ikke klarer seg. Og så er det bra for den enkelte.

” Jeg synes man burde ha det. For jeg tror det kan hjelpe utrolig mange ungdommer. Og så synes jeg det er dumt at mange ungdommer ikke blir hjulpet fordi de ikke er hekta nok. Men ingen er hekta de første gangene. Det er mulig å komme inn tidlig med ungdomskontrakt.

” De skal fortsette med å ha sånt tiltak. Det har funka på meg, og jeg tror det kan funke på mange andre og. Men ikke alle vennene mine. Noen var kommet for langt. Drev med så harde stoffer. Det tror jeg ikke hadde funka så godt.

” Det er en bra ting. Det teller positivt at når jeg har kontrakt gjør jeg ikke noe galt. Positivt for meg at jeg ikke får det på rullebla' og positivt for hele samfunnet at det gjøres mindre galt. Det er en god ordning. Jeg vil det skal være et tilbud.

” Burde fortsette i hvert fall. Det er nok mange som vil ha den sjansen, men dere må ikke... Jeg har gjort så mye gæærnt, og så går jeg fri, det er egentlig ikke riktig. Det jeg har gjort gæærnt burde jeg blitt straffa for...

” Du får en ny sjanse til å vise at du ikke skal gjøre noe galt. Jeg synes det er en god mulighet. Mange kan tenke at vi får jo ungdomskontrakt så det er ikke så farlig. Det hadde vært dumt, da. Men jeg ser det er en god mulighet. Jeg syntes det var mild straff, men jeg var glad for det. For meg har det virket.

” Det er så og si eneste måten å hjelpe kriminelle og de med rusproblemer. Fordi det er en som følger opp. Du får en mulighet til å slutte det vonde og begynne på det gode.

Litteraturliste

- Bakken, A.** (1998) *Ungdomstid i storbyen*. Rapport 7/98, NOVA. Oslo
- Barne- og familiedepartementet:** *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet*. St.meld.nr.17 (1999-2000). Oslo
- Barne- og familiedepartementet:** *Om barne- og ungdomsvernet* St.meld.nr.40 (2001-2002). Oslo
- Barne- og familiedepartementet:** *Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*. St.meld. nr.39 (2001-2002). Oslo
- Bernstein, Basil** (1975) *Class, code and control*. Vol.3: Towards a theory of educational transmissions. Routledge & Kegan Paul. London
- Bjørgo, T. & Carlsson, Y.** (1999) *Vold, rasisme og ungdomsgjenger*. Tano Aschehoug. Oslo
- Boudon, R.** (1974) *Education, Opportunity and Social Inequality*. John Wiley & sons. New York
- Bourdieu, P.** (1977) *Cultural reproduction and social reproduction*. In J. Karabel & A.H. Halsey (eds), *Power and Ideology in Education*. Oxford University Press. New York
- Christie, N.** (1971) *Hvis skolen ikke fantes*. Oslo
- Christie, N.** (1977) *Conflicts as property*. British Journal of Criminology. London
- Coleman, J. S.** (1962) *The Adolescent Society*. New York
- Egge, M.** (1998) *Ungdomsgarantien*. Rapport 259 Fafo. Oslo

- Egge, M.** (1998) *Hadde det ikke vært for oppfølgingstjenesten*. Rapport 241 Fafo. Oslo
- Erstad, Ola** (1997) *Det kriminalitetsforebyggende siktemål*. PHS Forskning, 1997:3. Oslo
- Falck, S.** (2002) *Barne- og ungdomskriminalitet i Norge på nittitallet*. KRÅD. Oslo
- Freire, P.** (1968) *De undertryktes pædagogik*. København
- Frønes, I.** (1984) *Ungdomskultur, generasjonsmotstand og sosial endring*. Institutt for sosiologi. UiO. Oslo
- Hernes G. & K. Knudsen** (1976) *Utdanning og ulikhet*. Levekårsundersøkelsen. NOU 1976:46. Oslo
- Hollingshead, A. B.** (1949) *Elmtown's Youth*. New York
- Holmberg Lars** (2001) *Erfaringer med nærpoliti i Danmark*, i: Politiarbeid på godt og ondt, PHS Rapport 2001:2. Oslo
- Illich, I.** (1976) *Det skoleløse samfunn: om å flytte læring fra skolestua ut i dagliglivet*. Oslo
- Justis- og politidepartementet:** *Forebyggende polititjeneste*. Strategiplan 1998 - 2001. Oslo
- Karebel, J. & A.H. Halsey** (1977) *Power and Ideology in education*. Oxford University Press. New York
- Keméni, Siri** (1998): *Nærbilder av saker meklet i konfliktrå*. Inst. for kriminologi, UiO. Oslo
- Krag Møller, C. C.** (1972) *I morgen er det for sent*. Oslo
- Laycock G** (1998) *Fra forskning til praksis - tilfellet gjentatt viktimitisering*, i: Kriminalitetsforebygging, PHS Forskning 1998:1. Oslo
- Mannheim, K.** (1952) *The problems of generations (1928)*. In: Keckemet (ed), *Essays in the Sociology of Knowledge*. London
- Mead, M.** (1971) *Broen over generasjonskløften*. Oslo
- Neill, A. S.** (1971) *Hjarter ikke hjerner i skolen*. Oslo

- Pape, Hilde** (1997) *Karakteristika ved ungdomskriminalitet og unge lovovertredere*. PHS Forskning 1997:1. Oslo
- Parsons, T.** (1977) *The Evolution of Societies*. Prentice-Hall, Inc., Englewoods Cliffs. New York
- Pedersen, W.** (1992) *Ungdomskriminalitet: "Nyanser i grått"?* Tidsskrift for Samfunnsforskning 33, 353-364. Oslo
- Politidirektoratet:** *Strategiplan for forebyggende politiarbeid 2002-2005*. Oslo
- Trow, M.** (1977) *The Second Transformation of American Secondary Education*. In Karabel & Halsey (eds.) *Power and Ideology in education*. Oxford University Press, New York
- Ungdom og kriminalitet*. Konferanserapport 1998. PHS Forskning 1999:1. Oslo
- Øia, Tormod** (2000) *Innvandrerungdom - marginalisering og utvikling av problematferd*. Rapport 3/00 NOVA. Oslo

Justisdepartementet og Barne- og familiedepartementet

Prosjektbeskrivelse:

FORSØK MED UNGDOMSKONTRAKTER

Utkast 7.11. 2000

Innhold:

1. Bakgrunn
2. Rammen for prosjektet
3. Hovedprinsippene i ungdomskontrakter
 - 3.1 Hva er ungdomskontrakt?
 - 3.2 Alternativ til straffereaksjon - reaksjon med rehabilitering
4. Modell for forsøk med ungdomskontrakter i Norge
 - 4.1 Mål
 - 4.2 Art av kriminalitet
 - 4.3 Målgruppe
 - 4.4 Plassering i norsk strafferett og -prosess
 - 4.5 Organisering og forankring av arbeidet i kommunene
 - 4.6 Komponenter i kontrakten
 - 4.7 Kontaktperson
 - 4.8 Tidsfaktoren
 - 4.9 Attraksjonsfaktor

FORSØK MED UNGDOMSKONTRAKTER

1. Bakgrunn

Som et ledd i oppfølging av St.meld. nr. 17 (1999-2000) "Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet" skal det gjennomføres et to-årig prosjekt - Forsøk med Ungdomskontrakter. Prosjektet er et samarbeid mellom Justisdepartementet og Barne- og familiedepartementet.

Ungdomskontrakter er en ordning med alternativ reaksjon på kriminalitet begått av ungdom. Ordningen vil bli prøvd ut i et utvalg kommuner.

En arbeidsgruppe med representanter fra Barne- og familiedepartementet og Justisdepartementet har utarbeidet prosjektmodellen. Gruppen har vært på studiereise til Danmark for å hente informasjon om ordningen med Ungdomskontrakter. Utkastet til prosjektbeskrivelse er forelagt Riksadvokaten og utvalgte politidistrikter, som har kommet med sine uttalelser.

2. Rammen for prosjektet

En egen prosjektleder tilknyttet Politihøgskolen i Oslo, Forskningsavdelingen, skal ha ansvaret for gjennomføringen av prosjektet, og skal bistå forsøkskommunene praktisk og gjennom veiledning. Prosjektlederen skal også utvikle ordningen faglig, og løpende evaluere erfaringene fra arbeidet i forsøkskommunene.

Stillingen som prosjektleder er utlyst med søknadsfrist 26. oktober 2000. Prosjektet gjennomføres over en forsøksperiode på 2 år, og starter opp som snart prosjektleder tiltrer stillingen.

En styringsgruppe med representanter fra Barne- og familiedepartementet og Justisdepartementet vil følge opp arbeidet.

Kostnadene ved prosjektet deles likt mellom Barne- og familiedepartementet og Justisdepartementet.

Syv kommuner/bydeler inviteres til å delta i prosjektet - Bodø, Drammen, Kongsvinger, Kristiansand, Skien, Trondheim og Stovner bydel i Oslo. Sier noen av disse nei, inviteres Kristiansund, Hamar og/eller Haugesund.

3. Hovedprinsippene i Ungdomskontrakter

3.1 Hva er en Ungdomskontrakt?

Ungdomskontrakt er en ordning med alternativ til straff for kriminalitet. Ordningen er innført i Danmark etter forsøk og evaluering (se vedlegg).

Ungdomskontrakt er en avtale mellom en ung lovbrøyer med samtykke av foresatt på den ene side og politi og kommunale myndigheter på den annen side. I kontrakten forplikter den unge seg til å gjennomføre spesifiserte aktiviteter i en bestemt periode mot at rettsmyndighetene avstår fra ytterligere rettsforfølgelse. Det stilles videre vilkår fra politiets side om at den unge ikke begår straffbare handlinger i en nærmere fastsatt prøvetid. Virkningene av brudd på vilkårene inntas i kontrakten.

Målet med kontrakten er å motivere og hjelpe den unge til å leve et lovlydig liv. Samtidig gir ordningen rom for at man kan gjøre opp for seg, for eksempel ved erstatning eller å rette opp skader. Det forutsetter at den unge selv er villig til å gå inn i kontrakten og ta egenansvar for at den gjennomføres.

Innholdet i kontrakten skal være tiltak som bidrar til å endre atferd og gir støtte til å komme inn i et positivt livsløp. Dette kan for eksempel være krav om at den unge fortsetter sin utdanning, får seg arbeid, deltar i aktiviteter, i rusavenningsprogram eller andre behandlingsprogram. Tiltakene kan også innebære krav om erstatning, handlinger for å rette opp skader, konfliktrådsmedling m.v.. Både den unge selv og familien kan delta i gjennomføring av kontrakten.

3.2 Alternativ til straffereaksjon - reaksjon med rehabilitering

For unge lovovertredere opp til 18 år er det hensiktsmessig at den reaksjonen man velger ikke primært har som mål å påføre den unge et onde, men å gi mulighet til å gripe inn med målrettede tiltak til den unges beste.

Reaksjonen bør derfor ha elementer av oppdragelse og rehabilitering i seg. Slike elementer kan være

- Markering av grenser
- Tydeliggjøring av uønsket antisosial atferd
- Ansvarliggjøring overfor offer
- Skape deltakelse og gi medansvar hos gjerningspersonen for problemer som har ført til kriminalitet

For tilfeldige og svært lite alvorlige lovbrudd kan en markering av grensesetting fra politiet gjennom formanende samtale sammen med foreldrene være tilstrekkelig til å hindre gjentakelse.

Ved andre mindre alvorlige lovbrudd kan man ved reaksjoner som for eksempel konfliktrådsmedling ansvarliggjøre gjerningspersonen overfor sitt offer, få gjort opp for lovbruddet og gjennom det bli motivert til å unngå senere kriminalitet.

Forskning viser at rusmisbruk, vanskelige hjemmeforhold, uheldige fritidsmiljøer, samt problemer med skole/arbeid er sentrale faktorer for utvikling av kriminalitet. Dersom en reaksjon kombineres med relevante sosiale målrettede hjelpetiltak, vil det være større muligheter for å hindre tilbakefall. Ungdomskontraktordningen gir mulighet for en slik kombinasjon. Samtidig utelukker ikke dette at andre tiltak, som for eksempel konfliktrådsmedling, kan inngå i kontrakten som ett av tiltakene.

4. Modell for Forsøket med ungdomskontrakter i Norge

4.1 Mål

Ungdomskontraktene skal gi rask reaksjon overfor unge lovbrøyttere ved å kombinere straffens funksjon med målrettede tiltak for rehabilitering tilpasset den enkelte. Dette forutsetter at politidistriktet har kontroll på saksbehandlingstiden. Ungdomskontrakter vil være mindre egnet for gamle seriesaker fordi enkelte forhold vil ligge langt tilbake i tid.

Ungdomskontrakter skal også inneholde elementer som ivaretar fornærmedes rettigheter.

4.2 Art av kriminalitet

Danmark har ikke tatt i bruk ordning med konfliktråd, slik som i Norge. Saker som i Norge oversendes til konfliktrådsbehandling, er langt på vei den samme typen saker som Danmark bruker ungdomskontrakter på. For naskeri, mindre tyveri og mindre skadeverk viser norsk forskning at konfliktrådsmedling har bedre effekt enn andre tiltak. Det er derfor ikke en prioritert sak å utvikle alternativer til bruk av konfliktråd.

Saker der gjerningspersonen har et sammensatt sosialt problem som virker inn på den kriminelle atferden, vil imidlertid ikke i samme grad kunne løses ved hjelp av konfliktrådsbehandling. Slike saker forutsetter at gjerningspersonen samtidig tilbys bistand med å løse sine sosiale problemer for å kunne slutte med kriminalitet. På det grunnlaget bør man i Norge bruke Ungdomskontrakter på gjerningspersoner som har en bakgrunn med belastende faktorer som trenger oppfølging eller behandling. Det påpekes også at Ungdomskontrakter vil kunne omfatte kriminalitet uten noen konkret fornærmet.

I tillegg vil ungdomskontrakter sannsynligvis oppleves som en strengere reaksjon enn konfliktrådsmedling fordi kravene til gjerningspersonen vil være mer omfattende og langvarige. Det foreslås derfor at Ungdomskontrakter kan benyttes ved lovbrudd som vinningskriminalitet og skadeverk, mindre grov voldskriminalitet og bruk av narkotiske stoffer.

4.3 Målgruppe

Målgruppen for forsøk med ungdomskontrakter er ungdom i alderen 15-17 år, som har begått kriminalitet som beskrevet over. Det bør også vurderes om man i forsøksordningen skal åpne for at ungdomskontrakter på frivillig basis skal kunne benyttes for unge under 15 år, slik en har gjort ved konfliktrådsmedling. Konfliktrådsmedling når gjerningspersonen er under 15 år betinger at gjerningspersonen, hans/hennes foresatt og offeret samtykker i en slik behandling. Saken behandles da som sivil sak.

4.4 Plassering i norsk strafferett og - prosess

Påtalemyndigheten kan etter straffeprosessloven § 69 avgjøre straffesaker med påtaleunntatelse, "såfremt slike særlige forhold er til stede at påtalemyndigheten etter en

samlet vurdering finner at overveiende grunner taler for ikke å påtale handlingen". Det er en forutsetning at straffbarhetsvilkårene vurderes å være oppfylt.

Det er ikke satt noen begrensninger med hensyn til lovovertredsens art. Med andre ord kan alle typer forhold kunne avgjøres med påtaleunntatelse. Men loven fremhever at det må være "særlige forhold" til stede. Påtaleunntatelse er m.a.o. ikke en hovedregel.

Etter samme bestemmelse i straffeprosessloven kan påtaleunntatelse være både betinget og ubetinget. Som oftest er en påtaleunntatelse betinget og prøvetiden er to år. Hovedvilkåret er alltid at det ikke blir begått nye straffbare forhold i prøvetiden.

Påtaleunntatelse kan ellers gjøres betinget på de vilkårene som er oppregnet i straffelovens § 53 nummer 2 – nummer 5, blant annet:

- tilsyn, jf nr. 2
- oppholdssted, arbeid, utdanning, samkvem med bestemte personer, jf nr 3a
- begrensninger i rådighet over inntekt mm jf nr. 3b
- avhold fra alkohol og andre rusmidler, jf nr. 3c
- behandling mot rus, jf nr. 3d
- promilleprogram jf nr. 3e
- psykiatrisk behandling, jf nr. 3 f
- opphold i hjem eller institusjon, jf nr. 3 g
- vilkår om erstatning, jf nr. 4
- underholdsbidrag, jf nr. 5.

En kan tenke seg at flere av disse mulighetene er aktuelle i utforming av vilkår ved en ungdomskontrakt.

I alle sammenhenger skal den det gjelder gis adgang til å uttale seg. Men vedkommende er ikke gitt vetorett. Den siktede har som i andre straffesaker rett til forsvarer.

Avgjørelsesmyndigheten ligger hos påtalemyndigheten. Det må imidlertid være anledning til å overprøve påtalemyndighetens avgjørelse vedrørende skyldspørsmålet, jf. straffeprosessloven § 71.

4.5 Organisering og forankring av arbeidet i kommunene

En viktig forutsetning for å sikre et godt arbeid i kommunene er at det etableres et godt tverretattlig samarbeid mellom etater og instanser som har ansvar for barn og ungdom lokalt, og at det sikres et fast og forpliktende samarbeid mellom kommunale etater og lokal politimyndighet. Nødvendige kontakter mellom ulike etater bør være etablert, slik at det ikke går med tid til å skape nye prosedyrer og finne på tiltak når kontraktene skal utarbeides.

Det synes hensiktsmessig at en person i kommunen tillegges hovedansvar for arbeidet med ungdomskontrakter. Vedkommende mottar informasjon fra politiet om lovbrudd, står for koordineringen og sikrer at alle berørte parter trekkes inn. Den nærmere tilretteleggingen kan imidlertid variere fra kommune til kommune, for eksempel ut fra kommunens størrelse og organisering.

Det anses videre hensiktsmessig at ansvaret for utarbeidelsen av ungdomskontraktene legges til sosial- og barneverntjenesten. Barneverntjenesten har spesiell kompetanse vedrørende hjelp og støtte til barn som har problematiske oppvekstvilkår, herunder ungdom med atferdsvansker. Barneverntjenesten forvalter også et regelverk, dvs. barnevernloven (bvl.), som gir det nødvendige rom for arbeidet med ungdomskontrakter. Det vises til kommunens og barneverntjenestens plikt til å arbeide forebyggende i forhold til atferdsproblemer, jf. bvl. § 1-3, barneverntjenestens rett og plikt til å foreta undersøkelser for å avdekke om det foreligger forhold som tilsier tiltak etter loven, jf. bvl. § 4-3, og hjemmelen i § 4-4 for å iverksette frivillige hjelpetiltak i form av å for eksempel å stimulere til fritidsaktiviteter, å bidra til at barnet/ungdommen får tilbud om utdanning eller arbeid, å oppnevne støttekontakt med videre. Barnevernet har også etter hvert erfaring med MST (Multisystemisk terapi), som vil kunne være aktuelt i enkelte av sakene. MST-metoden er utviklet i USA med tanke på særlig atferdsvanskelig ungdom og består av et intensivt, familiebasert behandlingsopplegg. Det er et hovedpoeng at behandlingen skal gjennomføres i ungdommens naturlige omgivelser, og alle aktuelle instanser blir involvert (familie, skole, venner, arbeidsgiver, politi osv). Det foreligger forskningsdokumentasjon som viser at MST gir gode resultater, utagerende og kriminell atferd blir redusert. Metoden er nå under utprøving i de fleste norske fylker.

Det kan imidlertid tenkes at kommunene vil få oversendt saker fra politiet som gjelder ungdom som ikke naturlig hører inn barnevernlovens målgruppe. Dette kan for eksempel gjelde ungdom som ikke tidligere har vært i kontakt med barnevernet og som har

ressurssterke foreldre. Denne typen saker er det ikke naturlig å forankre i barneverntjenesten. Gjennom prosjektet vil en få et bedre bilde av dette.

Det kan bli et problem dersom lovbruddet begås i en annen kommune enn hjemkommunen. Hjemkommunen vil ha ansvar for oppfølgingen av arbeidet med ungdomskontrakten, mens det distrikt/den driftsenhet der kriminaliteten ble begått normalt vil få ansvar for straffesaksoppfølgingen. Saker kan imidlertid overføres mellom distrikter uten at det krever regelendringer. Dersom ungdomskontrakt vurderes å være aktuell reaksjon i saken, skal saken overføres til politiet i bostedskommunen.

4.6 Komponenter i kontraktene

Det skal alltid tas med vilkår i kontrakten om at den unge ikke begår straffbare handlinger i en nærmere fastsatt prøvetid. Politiet har ansvar for at dette punktet tas med og følges opp.

Det skal videre være klare komponenter i kontrakten som bidrar til rehabilitering av den unge. Kommunale myndigheter har ansvar for denne delen av kontrakten. Slike vilkår kan være:

- Krav om skolegang
- Krav om deltakelse i arbeidslivet
- Krav om kontroll av rusbruk
- Krav om bruk av fritid
- Tilbud om hjelp med skolegang, arbeid, boforhold og familieproblemer

(se vedlagte eks. på danske kontrakter)

4.7 Kontaktperson

I samarbeid med politiet oppnevner kommunen en kontaktperson for den unge lovbrøyteren. Dette kan være koordinatoren, men ikke nødvendigvis. Kontaktpersonen må ha tilstrekkelig tid til å kunne følge opp de ulike delene i kontrakten. Det er også viktig at personen både har tilstrekkelig god kontakt med den unge for å kunne gi nødvendig støtte, og tilstrekkelig autoritet til å påpeke brudd på vilkårene i kontrakten og rapportere det videre. Ved brudd på kontrakten, rapporterer kontaktpersonene til lokalt politi, som vurderer om forholdene er slik at annen straffereaksjon skal anvendes.

4.8 Tidsfaktoren

For mange unge kan ventetiden i en straffesaksbehandling virke handlingslammende og føre til ny kriminalitet. Ikke minst når det gjelder ungdomskontrakter vil tidsfaktoren være avgjørende, fordi det dreier seg om gjerningsmannens motivasjon til å gå inn i kontraktsforholdene.

Utarbeiding av kontrakter påbegynnes allerede mens saken er til avgjørelse hos påtalemyndigheten. Det forutsetter at det finnes en beredskap mellom kommune og politi som kan iverksette utarbeidingen umiddelbart. Når ungdomskontrakt er vedtatt og kontrakten godkjent av partene, må det skje en umiddelbar iverksetting støttet av kontaktpersonen.

En av faktorene som forsøket bør avklare, er hvor lang tid slike saker faktisk tar, og hvilke faktorer det er som forsinker prosessen. Behovet for faste frister bør også tas med i vurderingene.

4.9 Attraksjonsfaktor

Tilbudet til den unge i Danmark består i at saken fjernes fra straffeattesten etter ett år ved oppfylt kontrakt. Normal tid er at saken står på straffeattesten i to år. I Danmark må straffeattest normalt fremlegges ved alle søknader om arbeid m.v. For den unge vil det derfor være av sentral betydning å få redusert tiden saken står på straffeattesten.

I Norge vil et tilsvarende tilbud antagelig ikke være en tilstrekkelig motivasjon til å gå inn i en så vidt streng reaksjon som f.eks. en ettårig kontrakt vil være, da vi ikke i samme utstrekning som i Danmark krever fremleggelse av straffeattest ved søknad om arbeid m.v. Det vil derfor være sentralt å tenke omkring og få prøvd ut andre alternativer som kan fungere som attraksjonsfaktorer. Dette kan være et av momentene i de lokale utprøvingene. Om man likevel ønsker å redusere tiden saken står på straffeattesten, kan det kreve endring i lov om strafferegistrering § 6.

Det er godt mulig at de tilbudene som ligger i Ungdomskontrakten vil være tilstrekkelige attraksjonsfaktorer i seg selv. En annen mulighet er å tilby en attraktiv aktivitet ved endt gjennomføring av kontrakten.

RIKSADVOKATEN

Vedlegg 2

*Politimestre i distrikter
som berøres av prøveordningen med ungdomskontrakt.*

DERES REF.:

VÅR REF.:

Ra 00-235 og 01-40 TGM /ABS
340

DATE:

14.06.01

ANVENDELSESOMRÅDET FOR REAKSJONEN "PÅTALEUNNLATELSE MED VILKÅR OM UNDDOMSKONTRAKT"

Det vises til Justisdepartementets og Barne- og familiedepartementets prosjektbeskrivelse for prøveordningen med ungdomskontrakter. Når ordningen med ungdomskontrakter nå er besluttet utprøvd i enkelte kommuner, gis følgende direktiver om anvendelsen til de politidistrikter som berøres av prøveordningen.

1. Avgjørelsesgrunnlag

Saker som blir avgjort med en ungdomskontrakt må av påtalemyndigheten formelt avgjøres med en påtaleunnlattelse etter straffeprosessloven § 69 første - tredje ledd, jf. påtaleinstruksen kap. 18, og må tilfredsstillende de materielle og formelle vilkår som er angitt i disse bestemmelser. Det følger av dette at de vilkår som skal knyttes til påtaleunnlattelsen må kunne hjemles i straffeloven § 53 nr. 2, nr. 3 bokstav a-g, nr. 4 og nr.5. I den grad ungdomskontrakten inneholder bestemmelser som ikke kan hjemles i foran nevnte bestemmelser, kan disse ikke settes som vilkår for å unnlate påtale.

Det følger videre av prosjektbeskrivelsen at behandling i konfliktråd skal kunne være et av de vilkår som inngår i ungdomskontrakten. I disse tilfeller må påtaleunnlattelse gis både i medhold av straffeprosessloven § 69 og § 71a. De grunnleggende vilkår å unnlate påtale er de samme i begge bestemmelser, og formelt er det neppe noe til hinder for at en avgjørelse forankres i begge, og at konfliktrådsbehandling i disse tilfeller "bare" blir et vilkår for en ordinære påtaleunnlattelse.

2. Saklig anvendelsesområde

Avgrensingen av hvilke straffbare handlinger hvor påtalemyndigheten kan medvirke til at saken avgjøres med ungdomskontrakt, skal skje etter tre kriterier: Gjermingsmannens alder, arten av den/de straffbare handlinger og hvor alvorlig kriminaliteten er.

Postadresse:
Postboks 80/2 Dep
0450 OSLO

Kontoradresse:
Santøvet 2
0355 OSLO

Telefon:
22 47 78 50

Telefax:
22 33 31 12

2.1. Gjerningsmannens alder:

Det følger av prosjektbeskrivelsen av ungdomskontrakter skal være et tilbud for personer "i alderen 15-17 år". En må legge til grunn at dette betyr personer som på gjerningstiden var over den strafferettslige lavalder, men ikke fylt 18 år.

2.2. Type kriminalitet:

Påtaleunntatelse på vilkår av ungdomskontakt kan benyttes i sakstyper hvor den primære påtalekompetanse ligger til politiet. Dette innebærer avgjørelsesformen kan brukes overfor forseelser, jf. straffeprosessloven § 67 annet ledd, første punktum, og i forbrytelsessaker hvor påtalekompetansen etter bestemmelsene i straffeprosessloven § 67 annet ledd, annet punktum, jf. påtaleinstruksen § 22-2 er delegert til politiet.

Det er to grunner til at riksadvokaten har valgt en slik avgrensning. For det første gir gruppen forseelser og de nærmere angitt forbrytelser en god beskrivelse av den mer ordinære "hverdagskriminalitet" som begås av ungdom. Vel så viktig er det at denne avgrensning innebærer at avgjørelseskompetansen ligger i det samme organ som også deltar i "forhandlingene" om ungdomskontraktene, og således sikrer at den påtalemessige avgjørelse kan treffes kort tid etter at vilkårene i ungdomskontrakten er utformet.

2.3. Hvor alvorlig kriminalitet?

Påtaleunntatelse på vilkår av ungdomskontakt kan ikke brukes for handlinger som isolert er så alvorlig at den, gjerningsmannens unge alder tatt i betraktning, alene ville resulterte i påstand om ubetinget fengsel. Ved sammensett av flere straffbare handlinger (som kommer til avgjørelse samtidig) vil man ofte befinne seg i kjernen for det ønskede anvendelsesområdet for ungdomskontrakter. Forutsatt at første punktum ikke kommer til anvendelse, kan sakskomplekset avgjøres med påtaleunntatelse på vilkår av ungdomskontakt hvis det ellers ville blitt lagt ned en påstand om ubetinget fengsel i mindre enn seks måneder.

3. Saksbehandlingstid.

Det følger av pkt. 2.1. ovenfor at saker som omfattes av ordningen med ungdomskontakt også vil omfattes av det særskilte direktiv om saker mot unge lovovertredere som er gitt i riksadvokatens rundskriv nr. 1/2001 om mål og prioriteringer for politiets straffesaksbehandling kap. III/4.3.2.:

"I saker mot personer som var under 18 år på handlingstiden, skal saksbehandlingstiden ikke overstige 6 uker, regnet fra gjerningspersonen fikk status som mistenkt og frem til positiv påtaleavgjørelse (forelegg, tiltale, siktelse for forberedelsesplømonnelse, påtaleunntatelse etter oppdragsprinsippet eller overføring til konfliktråd) treffes i politiet, med mindre hensynet til etterforskingen eller andre særlige omstendigheter gir grunn til det."

4. Hvem skal behandle sakene?

4.1. Hvilket politidistrikt?

Utarbeiding av en ungdomskontakt må forestås av kommunalmyndigheter i mistenktes bostedskommune. I politi og påtalemyndighet skal saken behandles av det politidistrikt hvor den straffbare handling er begått. Dette kan innebære at det skal inngås slik kontakt for straffbare forhold som behandles av politi og påtalemyndighet som ellers ikke omfattes av prøveordningen. I prosjektbeskrivelse er det uttalt følgende om dette:

"Dersom ungdomskontakt vurderes å være aktuell reaksjon i saken, skal saken overføres til politiet i bostedskommunen."

Dette må ligge utenfor det Justisdepartementet kan bestemme. Riksadvokaten gir derfor følgende direktiv: Behandles straffesaken av et annet politidistrikt enn der mistenkte er bosatt, skal behandlende politidistrikt på anmodning fra politimesteren på mistenktes bosted overføre saken til dette, med mindre hensynet til etterforskningen taler mot slik overføring.

4.2. Påtaleansvarlig

Det følger av bestemmelsene ovenfor i pkt. 2.2. at i saker hvor det vurderes å reagere med påtaleinnletelse på ungdomskontrakt, bør påtaleansvarlige for saken være tildelt utvidet påtalekompetanse i medhold av påtaleinstruksen § 22-2 annet ledd, tredje punktum.

Tor-Aksel Busch

Tor-Gunn Myhrer
førstestatsadvokat

